

КЊИГА СЕЋАЊА

(УЧИТЕЉСКА ШКОЛА У ЈАГОДИНИ
1920–1940. У СЕЋАЊУ ЊЕНИХ УЧЕНИКА)

II

КЊИГА СЕЋАЊА

(УЧИТЕЉСКА ШКОЛА У ЈАГОДИНИ
1920–1940. У СЕЋАЊУ ЊЕНИХ УЧЕНИКА)

II

ЈАГОДИНА
2020

КЊИГА СЕЋАЊА
(Учитељска школа у Јагодини
1920–1940. у сећању њених ученика)
II

Приредили
Илијана Чутура
Нинослав Станојловић

Издавач
Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу
Милана Мијалковића 14, Јагодина

За издавача
Проф. др Виолета Јовановић

Уредник
Доц. др Маја Димитријевић

Рецензенти
Проф. др Виолета Јовановић
Јелена Манчић

Графички дизајн
Проф. Слободан Штетић

Технички уредник
Владан Димитријевић

Лектура и коректура
Мср Марија Ђорђевић
Мср Јулијана Деспотовић

Штампа
ЈП Службени гласник
Београд

Тираж
200

ISBN 978-86-7604-199-2

КЊИГА СЕЋАЊА

(УЧИТЕЉСКА ШКОЛА У ЈАГОДИНИ
1920–1940. У СЕЋАЊУ ЊЕНИХ УЧЕНИКА)

II

Реч унапред

Ова публикација је настала у оквиру пројекта *Најпредно учишљество – Учишљеска школа јагодинска између два светска рата*, који суфинансира Министарство културе и информисања. Циљ овога пројекта, реализованог током 2020. године на Факултету педагошких наука у Јагодини, био је представљање архивске грађе везане за такозвани напредни учитељски покрет између два светска рата. Тај покрет, који је деценијама карактерисан као оријентација поникла на идејама социјализма, имао је и низ других, често примарнијих циљева: просвећивање српског сељака, побољшање квалитета живота и рада у селима путем организовања самих мештана, допринос културном животу у градским срединама, допринос бољитку свих грађана Србије – од подизања свести о здравственој превентиви и заштити па до промовисања образовања и културе. Међутим, званични подаци о овој „струји“ неретко су оскудни: пре Другог светског рата због односа државе и образовних власти према социјализму, а касније управо због истицања социјалистичких идеја као превасходног (често као јединог) обележја *најпредног учишљества*.

Ђаци чија сећања и биографије представљамо у овој књизи сведоче о суштини *најпредног учишљества*, оној иманентној, виђеној из перспективе непосредних актера, будућих учитеља који су спадали у ред најпрогресивнијих носилаца нових

друштвених идеја. Из мемоарске грађе јасно је да су се у граду Светозара Марковића учитељи интензивно дружили са пропагаторима идеја социјализма и истакнутим члановима СКОЈ-а (чиме *најпредни покрети* улази у Школу), али и да су њихове идеје о *најпредном учишљеству* умногоме превазилазиле политичку оријентацију. То објашњава њихова животна опредељења која су увек била везана за просвету и културу.

Имајући у оквиру јагодинске Учитељске школе интернатски смештај и услове који нису могли бити сјајни, али су омогућавали и најсиромашнијима да се школују, учитељи су тек у назнакама везивали своје напредне идеје за оне које обележавају Револуционарни (или напредни) студентски покрет у то доба. У први план стављали су своју визију *народног учишљества* као свестране, креативне и праведне личности. Аутори сећања и експлицитно потврђују секундарност политичке оријентације у тежњама јагодинских ђака, те, на пример, Радослав Пауновић каже: „О политици сам додуше мало знао, али сам у души био на страни напредних који се боре за социјалну правду“.

Учитељску школу похађали су питомци узраста од петнаест до деветнаест година, те се може претпоставити да су њихов идеализам и младалачка занесеност били пресудни и најчвршћи темељ њихове вере „у боље сутра“, у моћ образовања, али

и у немогућност да зло, тада олично у фашизму, опстане. Тако Драгиша Марковић сведочи да му је Сава Цветковић приликом њиховог последњег сусрета у јуну 1941. године одушевљено саопштио да је рат завршен, те да су имали „неописиву“ веру у Совјетски савез и Црвену армију: „Претходно смо већ шапатам преносили приче о не знам тачно којем милионитом тенку који је произведен у СССР-у“.

Уз сва превирања којима је школски живот аутора ових мемоара био обележен, школски летописи памте и премештаје професора (међу њима и оних омиљених код ученика) вероватно из – како се тек у мемоарима потврђује – политичких разлога. Сећања на смрт васпитача Радомира Живановића, Чика Раке, како су га ученици одмиља звали, и директора др Драгољуба Петровића такође су веома интензивна. У време школовања неких од мемоариста догодио се и атентат на краља Александра Карађорђевића. У Годишњем извештају о раду школе (1934/35) остаје записано да су ученици присуствовали литургијама и поменима у јагодинској Старој цркви (у непосредној близини Школе, данас Факултета), а да је поводом краљеве смрти професор Сава Тохол одржао говор, штампан у целости, у којем глорификује стварање Југославије и њено очување представља као краљев аманет готово раван косовском завету.

О атентату и дешавањима у Школи поводом њега нема у *Књизи сећања* много речи. Међутим, краљ се помиње у једној епизоди коју о своме другу Живадину Живановићу бележи Радослав Пауновић. Живановић је постао краљев питомца када га је краљ случајно срео, пролазећи са свитом док је млади учитељац сликао цркву на Опленцу. Погледавши рад, задовољни краљ је наложио да се узму подаци сликара ентузијасте. Родитељима Живадина Живановића је, на велико изненађење, ускоро потом стигао допис којим се њиховом сину одређује краљевска стипендија до краја школовања. Од ове

стипендије школовали су се и Живадин и његов брат. Један од најбољих ученика Школе Живадин Живановић стрељан је на Бањици 1942. године.

Да ученици и њихови старији „напредни“ другови из града нису очекивали да ће се у предстојећем времену потпуно урушити систем вредности који је бојио и њихову свакодневицу, показују фотографије из тога доба. Многе од њих сведоче о томе да су *најпредни учитељи* певали у црквеном хору, да су им поједини свештеници били старији другови и духовни водитељи (као што је прота Младен Вукићевић, хонорарни наставник у Учитељској школи). И не само они, већ су и млади људи који су недуго потом постали најистакнутији чланови СКОЈ-а и КПЈ овековечени на истим фотографијама.

Такво доба – а посебно оно које је наступало и које је српском националном бићу нанело једну од најтежих рана – учинило је да су јагодински млади учитељи засигурно били у различитим војскама током рата. Оригинални рукопис *Књије сећања* на самом крају садржи дугачак списак од седамдесет седам ученика, свршених учитељаца и професора који су страдали у борбама, логорима, бомбардовањима, на стрељањима, у својим кућама и учионицама. Међутим, како ова листа зацело није комплетна јер је, по природи времена у којем је рукопис настао, једнострана, не објављујемо је у овој публикацији. Осим тога, сви подаци дати су према књизи *На ратишћима и страшишћима: просветни радници поинули у народноослободилачкој борби 1941–1945.* која садржи биографије погинулих у знатно ширем обиму него *Књија сећања*. Напоменимо и то да је неколико мемоариста чија сећања објављујемо учествовало са прилозима о својим школским друговима и да су били активни сарадници на изради књиге *На ратишћима и страшишћима*.

Мали матуранти на имању
Учитељске школе

На Срећење 15 фебруара 1932 год. наставнички савет са ученицима приредио је уобичајену Срећењску забаву у хотелу „Шарена кафана“. На концертном делу ученици су извели ове тачке: 1 „Узданица“, марш од Вл. Ђорђевића. 2 „Јунак из Лике“ од У. Смиљанића. 3 „Банда ударала“ од Фр. Лотке. 4 Ритмичке игре од Б. Лазића. 5 „Војнички марш“ од Фр. Шуберта. 6 „Прва руковет“ од Ст. Мокрањца... (Годишњи извештај 1931/32)

Узданица

На првом дружинском састанку, одржаном 8 октобра, Трујић Никодије, ученик IV разреда, прочитао је расправу „О нама“, па је затим дискутована тема „Жена и њена улога у друштву“. Бркић Бранко из V разреда прочитао је 11 новембра своју расправу „Quo vadis, омладино?“ Радиша Радишић изнео је 4 децембра свој рад „Књижевне идеје Светозара Марковића“ а 21 јануара свој састав „Утицај Светозара Марковића на наше књижевно стварање“. (Годишњи извештај 1933/34)

Војни указ

У име Њ. В. Краља Петра Другог, Краљевски намесници, на предлог министра војске и морнарице, решили су да се унапреде у чин резервног потпоручника наредници, ђаци: ... [на списку имена је и име Никодија Трујића, ђака Учитељске школе у Јагодини] (*Правда*, 4. децембар 1937, стр. 18)

На дан 11-V извршио је инспекцију веронаучне наставе г. д-р Јустин Поповић, доцент богословског факултета. Том приликом он је пред свима ученицима после вечере у сали одржао један импровизиран говор – предавање, које је било саслушано с великом пажњом. (Годишњи извештај 1937/38)

Ове године „Учитељска узданица“, педагошко-литерарни часопис ученика учитељских школа, завршила је другу годину свога излажења. [...] Запажено је да су сарадници из других школа предњачили у радовима из лепе књижевности, али су зато ученици наше Школе предњачили у педагошким радовима. (Годишњи извештај 1939/40)

У погледу преломних друштвених догађања тога доба и политичке усмерености деловања питања јагодинске Учитељске школе представљена мемоарска и пратећа грађа опомињу на једну изузетно важну чињеницу: да се неретко о приватном животу појединаца у прошлости доносе закључци са огромном дозом генерализације и да се олако говори о читавим некадашњим покретима, струјама и организацијама. Ова књига речито показује да учешће јагодинских учитељаца – па, вероватно, и не само њих – у збивањима између два светска рата није увек (или чак најчешће није) плод директног ангажовања и идеолошких уверења. Млади будући просветни радници, привучени термином *најпредно* који је имао искључиво вредносни предзнак, али не и политичку конотацију, тек су наслућивали да се у *покрећу* који је сазревао око њих, вођен поморавским револуционарима, дешава нешто тајно и опасно.

Књига сећања (Учитељска школа у Јагодини 1920–1940. у сећању њених ученика) 2 наставак је првог тома објављеног током рада на пројекту *Сто двадесет година Друштва „Узданица“* (који је суфинансирало Министарство културе и информисања 2019. године). Текстови оба тома представљају два дела рукописа који је сачинио Драгиша Марковић прикупивши сећања својих школских другова.

Договор да напишу своја сећања и кратке биографије направљен је на Марковићев предлог поводом прославе педесетогодишњице матуре Марковићеве генерације. Како сам Марковић сведочи, са неким ауторима ишло је теже, док су неки са великим ентузијазмом исписали права сведочанства о годинама свога школовања.

Први том садржи текстове дванаесторо аутора: Живке Аранђеловић, Милице Димитријевић, Рамила Вучића, Живојина Карића, Милана Мирковића, Боривоја Аксентијевића, Радише Радишића,

Василија Васића, Богољуба Прокића, Мирослава Ђорђевића, Хранислава Мијовића и Миодрага Николајевића. Сви текстови су мемоарског карактера и настали су са великом временском дистанцом у односу на догађаје о којима говоре, изузев текста Василија Васића. Васић је стрељан од стране Немаца 1943. године, а његови школски другови су у знак поштовања и сећања у рукопис уврстили његов кратки текст о покретању зидних новина и часописа *Наша реч*. У другом тому су текстови који следе у оригиналном рукопису. Међутим, за разлику од првог тома, који прати редослед текстова, приређивачи су одлучили да у овој књизи измене редослед у односу на оригинал.

Разлог овим изменама јесте тематска кохерентност која, у складу са циљем пројекта, осветљава време између два светска рата са два аспекта: прво, са аспекта квалитета школовања просветног кадра и подстицања радозналости и ентузијазма код *поштоваца*, и, друго, са становишта појављивања нових политичких струјања.

Првом блоку, да условно кажемо тако, припадају текстови Предрага Динуловића, Ђорђа Илића, Боривоја Илића, Велибора Андрејевића, Радомира Радовановића. По окончању школовања велики културни прегаоци сведочили су о томе да их је управо Учитељска школа у Јагодини определила за касније животне путеве на којима су оставили значајан траг у српској култури и образовању. Донекле је изузетак Предраг Динуловић, кога је породица (чувена позоришна и глумачка породица) уписала у Учитељску школу како би га одвратила од несигурности „дасака које живот значе“ и извела на „сигурни пут“ просветног радника. Али, како велики таленат и жеља нађу и скривена скретања са таквих путева, и како је у Учитељској школи позоришна секција била изузетно активна и негова-ла квалитет и посвећеност уметности, Динуловић се обрео у улози драматурга, режисера и главног

глумца у представи *Први џуш с оцем на јушрење*. Трочинка је одиграна у Соколском дому, а глумци су били чланови Сокола – ученици Учитељске школе и јагодинске Гимназије и ученице Женске занатске школе. О представи и подвигу младог ђака извештавале су тадашње новине. Новине *Време* (23. април 1937) у рубрици „Кроз нашу земљу” пишу: „Г. Предраг Динуловић, који је ову приповетку драматизовао, син г. Радивоја Динуловића, познатог глумца, наследио је особине свога оца. Млади Динуловић је као ђак већ режирао велики број ученичких претстава. Он је ове драматске сцене из Лазине приповетке унео у своју драму, али је и сам допринео појачању драмске радње. Поред лица која се већ налазе у Лазиној приповетци и радње – млади аутор унео је и један нов догађај: љубав Митрове кћери Соје и његова слуге Проке. [...] Типове Лазе К. Лазаревића оживео је г. Динуловић потпуно. Вероватно да ће г. Динуловић успети да његов комад пређе и на друге позорнице.” Управо за ову представу Динуловић добија скупочени сат из руку професора Саве Тохоља и у *Књизи сећања* оставља потресно, сасвим кратко сведочанство о томе да је ту награду у логору заменио за један хлеб који му је трајао читавих недељу дана.

Динуловић је постао изузетно заслужни позоришни посленик. Између осталог, руководио је Народним позориштем у Нишу, Народним позориштем у Бањој Луци, Београдским драмским позориштем. Његов професионални пут свакако је предодређен наслеђеним талентом и позоришном традицијом породице, а јагодинској Учитељској школи припада делић заслуге што је креативном атмосфером подржала свог ђака и његове склоности.

Школски живот и ангажовање наставника били су пресудни за његове школске другове, Ђорђа и Боривоја Илића чији текстови следе. Први је у Учитељску школу јагодинску кренуо старији Боривоје,

а придружио се и Ђорђе који је, као ђак ћупријске гимназије често посећивао брата и заволео „дивни другарски живот у интернату, праћен песмом, музиком и игром”. Браћа Илић су можда и најбољи сведоци начина на који су се код јагодинских учитељаца откривали и неговали таленти, поспешивала интересовања, усмеравала младалачка креативност и храбрило на велике снове. И један и други истицали су да су прве уметничке успехе остварили у овој школи, а Ђорђе Илић, доцније академски сликар и професор Архитектонског факултета у Београду, често је подсећао да је прву самосталну изложбу имао управо у Школи као победник Светосавског темата. Његов брат Боривоје уписао је Музичку академију без претходно завршене средње музичке школе и дипломирао на два одсека. У својим сећањима пише о великом догађају: у време када нико од ученика није имао радио-апарат код куће, Школа је набавила радио-апарат који су ученици слушали кад год су имали прилике. Илић је своју професионалну каријеру везао за радио и музику: био је дугогодишњи уредник Радио Београда.

Са „справом” која га је фасцинирала и која му је отворила врата у будућу професију у Учитељској школи сусрео се и Велибор Андрејевић, само на мало друкчији начин, који сведочи о бризи Школе за социјални и материјални статус својих ученика. Увидевши да Андрејевићева породица тешко може да плаћа интернат, економ и професори додељују му посао: да одржава кабинет за физику. У том кабинету одиграо се судбоносни сусрет младог учитеља са целулоидном траком и малим пројекционим апаратом. Андрејевић је за потребе држања часа током школовања израдио први образовни филм у Србији, и бавио се снимањем целог свог радног века. Био је сниматељ многих значајних филмова српске кинематографије, а посебно је истицао сарадњу са Жоржом Скригином.

И пети аутор, Радомир Мика Радовановић, понео је из Учитељске школе љубав према уметности и однос према раду. Био је изузетно активан педагошки делатник, о чему сведочи низ публикованих дела, али и члан УЛУС-а и један од оснивача Ликовног клуба „Милена Павловић Барили“. Оставио је сећања на дружења, екскурзије, свакодневни ритам интернатског живота.

После ових пет текстова (или колажа краћих текстова) следе емоционално интониране успомене Животе Марковића на тешке тренутке његовог одрастања. Дирљиво је његово сећање на директора Петровића који му је, када је схватио колико је Марковић сиромашан, дао пет динара да купи таксену марку за пријаву у Школу.

Наредни текст налази се на уводници у други блок – онај блок који књижи почиње да даје суморнији тон, сенку тешке озбиљности пред рат. То је чланак Никодија Трујића о професору Угљешу Смиљанићу који је аутор израдио за књигу *На рашишћима и страшишћима*. Драматичном судбином изузетног професора музике, који је страдао у Јасеновцу, *Књига сећања* излази из оквира школског живота и дечачких снова и сведочи о националној историји из личног угла аутора. У том погледу три последња аутора, Миливоје Петровић, Радолав Пауновић и Драгиша Марковић, заокружују раније наслућиване приче о трагичним догађањима која су очекивала младе учитеље. Ове приче говоре и о читавој галерији ликова – политичких комесара, бораца, народних хероја који нису били ученици Школе али су имали велики утицај на организовање СКОЈ-а у Поморављу и Србији.

Један од њих и једини од свих аутора, и данас се сећа своје младости. То је Миливоје Петровић, који је ове године прославио сто први рођендан.

Текст Драгише Марковића остављен је за крај како бисмо на тај начин још једном, не само на корицама *Књиге* већ и на њеном завршетку, подсетили

на ентузијазам марљивог чувара успомена на Српску краљевску мушку учитељску школу јагодинску.

Приређивачи су ретко интервенисали у основном тексту, задржавајући оригинални правопис, искључиво коригујући омашке у подацима или елиминишући егзалтирано позитивне или неутемељено негативне вредносне оцене о појединим личностима. Осим пописа страдалих у Другом светском рату, сви текстови су штампани. *Књига сећања* у целисти доступна је у архиви Факултета педагошких наука, основаној у оквиру пројекта Министарства културе и информисања Републике Србије.

За разлику од првог тома, текст није претрпео никакве измене у језичко-стилском погледу с обзиром на то да сви аутори пишу са очигледним даром за стилски избрушен израз. Он се, сходно тематици и емоционалној ангажованости аутора према одређеном догађају или личности, креће од уметнички надахнутог, понекад лирског, до информативно-фактографског.

Као и у првом тому, приређивачи су тексту додали податке у виду текстова краће форме. Они су издвојени другом бојом, увек у десном ступцу. Сасвим кратке напомене приређивача додаване су у угластим заградама. И за овај том одабран је богат илустративни материјал похрањен у архивском фонду Факултета педагошких наука у Јагодини, али и материјал који је добијен из различитих извора: Завичајног музеја у Јагодини (У књижи је коришћена и скраћеница ЗМЈ), Музеја позоришне уметности у Београду, Народног музеја у Смедеревској Паланци, Народне библиотеке у Врњачкој бањи, Народне библиотеке у Јагодини, те од појединаца – некадашњих ђака Учитељске школе и њихових наследника. Посебну захвалност упућујемо књижевнику Мирославу Тохолу, Горану Стефановићу, блиском рођаку Драгише Марковића, Виолети Марковић, музејском водичу (Галерија Милене

Павловић-Барили), Марији Петковић, историчару и вишем библиотекару (Народна библиотека „Др Душан Радић“, Врњачка Бања), Јовану Ковачевићу и Тамари Белошевић (Културни центар општине Лучани у Гучи), Јелени Цветковић Стефановић, блиској рођаци Саве Цветковића, породици некадашњег професора Учитељске школе Мирослава Војиновића. Са великим задовољством и радозњом због овог пројекта, са и даље снажним осећајем љубави и поштовања према својој школи, фотографије и други материјал уступили су нам некадашњи ђаци Школе, наши сарадници на претходним публикацијама: Мирослав Крстић (који је био и наставник музике у Педагошкој академији у Светозареву, установи која је израсла из Школе), Весела и Драган Марковић, Ковиљка и Миле Тешић. Стекли смо и нове сараднике и пријатеље, ученике генерације која је уписана школске 1951/1952, а чије фотографије красе странице ове књиге. То су Цвета Којчић, Радован Спасић и Чедомир Јеремић.

Многе фотографије прешле су у архиву Факултета из личне оставштине Станоја Јанићијевића (Школу уписао 1932/33) и његовог брата Милевана (уписан школске 1936/37. године). Станоје Јанићијевић оставио је праву ризницу података, записујући на полеђинама фотографија детаље, имена и датуме. Радо је иницирао окупљања своје генерације и одржавао своје другове у пријатељској повезаности до краја живота. Такође, велики број фотографија које се данас чувају на Факултету, а које осликавају догађаје у *Књизи сећања*, сачувао је Драгиша Петровић, који је био ђак, а касније и наставник Учитељске школе јагодинске.

Рад на овом и претходном пројекту и приређивање оба тома *Књиге сећања* пратио је – и током рада се само увећавао – горак осећај угрожености вредне фотографске и документарне грађе. Велики део грађе, не само за ову публикацију, набаљан је у готово невероватним условима – куповином „на црно“ од физичких радника који раде на

рушењу кућа, у подрумима станова некадашњих ђака који немају директне наследнике, од препродаваца на бившим пијацама... Смештена у влажне и мрачне подруме или препродавана по багателним ценама на импровизованим тезгама, вредна грађа је овим пројектом макар делимично спасена, а у *Књизи сећања* изронила из дубине заборавља пред светлост читалачких очију.

Дуго је трајало и колебање приређивача да ли треба напоменути да је било више најближих сродника актера и аутора *Књиге сећања* који нису желели да се одазову позиву да макар и минимално помогну или им је то представљало заморан и недовољно важан посао.

Онима који су се са радозњом прикључили пројекту и очувању успомена још једном хвала.

Тим који је учествовао у изради првог тома наставио је да ради и на овој публикацији. Дизајн публикације урадио је Слободан Штетих, редовни професор Факултета педагошких наука. Владан Димитријевић, стручни сарадник на Факултету, а приватно пасионирани колекционар старих фотографија и докумената, и овог пута имао је кључну улогу у прикупљању грађе која до сада није била доступна публици и истраживачима. Велики је допринос Јасмине Трајков (Завичајни музеј у Јагодини) у документовању грађе и селекцији музејске грађе.

За логистичку подршку, без које би напори тима остали само лепа идеја, захваљујемо колегама са Факултета педагошких наука: Маји Димитријевић, руководиоцу Центра за издавачку делатност Факултета педагошких наука, за ажурност и стрпљење у пословима координације свих административних активности везаних за публикување, пажљивом лектору, „оку соколовом“ Марији Ђорђевић, библиотекарима Милеви Лукић и Светлани Стевановић, које су на захтев приређивача обезбеђивале

На полеђини фотографије: четвртак, 4. јуна 1987. године у Светозареву, учесници на прослави педесетогодишњице од матурирања у јагодинској Учитељској школи, Милосав-Миша Јовановић са супругом Десом из Рековца, Милиоје Наумовић из Новог Сада, Љубиша Прокић из Крагујевца, Велимир Радосављевић из Светозарева, Мијовић Хранислав из Крагујевца, Благоје Стојановић из Ниша и Станоје Јанићијевић из Светозарева

потребну литературу, ванредном професору и продекану за финансије Ненаду Вуловићу и референту Маријани Ђорђевић Нешић што су ослободили тим брига о финансијско-административним пословима, свршеном студенту и младом истраживачу Милану Комненовићу за контакте са некадашњим ђацима Школе.

Посебну захвалност упућујемо Министарству културе и информисања Републике Србије, које је подржало овај пројекат и финансирало израду ове публикације. Више него коректна сарадња са Невенком Михајловић (Сектор за културно наслеђе)

пресудно је допринела да рад на пројекту протекне без дилема и застоја.

Најкомплекснију улогу саветника и супервизора, која подразумева стрпљиво читање, дуготрајно промишљање, оштро око и осетљивост на два нивоа: за сензибилитет самих аутора текстова и за идеје и намере приређивача, имали су рецензенти, проф. др Виолета Јовановић, редовни професор и декан Факултета педагошких наука и Јелена Манчић, виши кустос Педагошког музеја у Београду.

Приређивачи

Предраг Динуловић (1932–1937)

Рад драмске секције у Учитељској школи

Потичем из глумачке породице: отац, мајка, се-стра и дед (по оцу) су били глумци. У Учитељску школу ме отац послао да бих завршио неку сред-њу школу, а и изгледало је да се преко једне такве школе најбрже долази до хлеба. Вероватно се ра-дило и о томе да су родитељи хтели да ме склоне из своје глумачке средине у Нишу. Лично сам знао да никад нећу бити учитељ, а то су вероватно знали и моји родитељи. Или, штоно би се рекло: заврши школу па ради шта хоћеш!

На пријемном испиту сам први сусрет имао с професором Угљешом Смиљанићем који је кон-тролисао слух кандидата за упис у школу. Но, како сам се пре тога већ бавио свирањем, лако сам про-шао на овој контроли.

Моји другови из генерације су били већином са села, мало цивилизовани, здрави сиромашни де-чаци, само неки од њих су потицали из породица са 3–4 хектара земље. Такви другови су често раз-мишљали о неправди. И ја сам уствари потицао из сиротиње.

Школа је на мене деловала застрашујуће: огромна зграда, парк и директор који нас гледа кроз прозор, кроз наочаре. Нисам имао много ра-дости. Но у тој мојој дечачкој кризи ме прихватила

драмска секција „Ђура Јакшић“, као и хор, иначе сам хтео да бежим из школе.

Устајање на звоно, редовни школски часови, ча-сови учења – све ме то силно стезало. У мојој поро-дици је владала релативна демократија. Мој отац иначе никад није видео моју ђачку књижицу, нити је марио да је види.

Када је реч о културним приликама у Јагодини у време мога школовања, сећам се деловања од-личног хора „Абрашевић“, који је водио наш про-фесор Угљеша Смиљанић (он је у том хору упознао своју будућу супругу).

Добро је радила и драмска секција „Абрашеви-ћ“ под вођством Тасе Тасића, који је, колико се сећам, био без једног прста, разбарушене косе и лево оријентисани грађанин.

Привлачио нас је мали оркестар у „Паласу“, у којем је радио биоскоп, поред првог под називом „Вучићев биоскоп“.

У Јагодину су навраћале путујуће глумачке дру-жине, на пример Животића, и друге, као Бановин-ско позориште из Ниша. Школа је водила ђаке на неке представе. Вучен својим амбицијама, ја сам понекад побегао из интернета да бих гледао неки комад.

Нисам био одмах ангажован за рад у школској драмској секцији, неко време сам био гледалац на

Предраг Динуловић као ученик 4. разреда МУШ), у костиму за представу *Први џуш с оцем на јуџерење*, април 1937. (Музеј позоришне уметности, Београд)

приредбама. Но пошто су знали да сам из глумачке породице и да сам као дете глумио, позвали су ме да се укључим у рад.

Старији друг Герасимовић, кога смо звали Гера, иначе је био врло леп, позвао ме једног дана: – Је ли, мали, хоћеш ли да глумиш? Још говориш танким гласом. Потребан си ми за женске улоге. (Иначе сам у хору певао висок глас.)

Учешће у секцији је било по слободној вољи: ко хоће може да се прикључи. Руководилац је био Радиша Радишић, тада у IV години.

Прво моје наступање је било у „Светском рату“ Бранислава Нушића. Играо сам Даницу, несуђену удавачу.

У другој години сам „хватао маха“ и натурао се у секцији као руководицац.

Репертоар је обухватао, пре свега, једночинке Бранислава Нушића: „Власт“, „Аналфabetу“, „Дугме“ и већ поменути „Светски рат“, као и комаде Пеције (Петра Петровића).

Као ученик IV године, у току 1936/37. године, латио сам се врло крупног задатка: да драматизујем, режирам и да играм главну улогу у комаду „Први пут с оцем на јутрење“, по причи Лазе Лазаревића. За овај рад сам добио награду: џепни сат, који ми је уручио Сава Тохољ, професор. **(Касније сам тај сат, у заробљеништву, трампио за један хлеб, пошто смо првих дана у логору били веома гладни. Имао сам хлеба читаву недељу дана!)**

Иначе ниво, односно квалитет комада које смо играли, није могао бити висок – изузев поменутог комада „Први пут...“ из једноставног разлога што смо наступали са 5–6 проба, па је било случајева да неки не науче улогу и да у току приредбе питају суфлера: – Шта си рекао? Трудили смо се, наимае, да наступамо сваких 14 дана.

Промотивна разгледница биоскопа „Вучић“ за филм *Изгубљени рај* (Завичајни музеј, Јагодина)

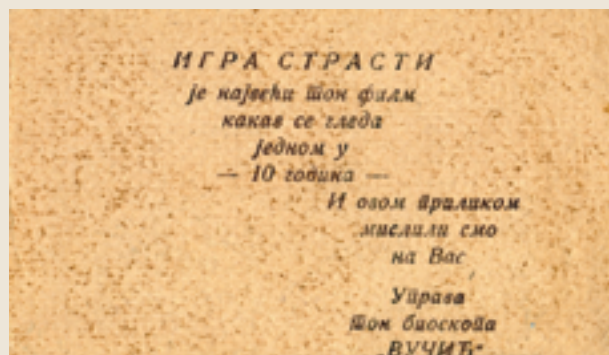
Учешће наставника или њихову контролу – скоро да нисмо осећали. Рад секције требало је да прати професор Станимир Ђокић, но он се у томе није запажао. Уколико се радило о наступању у Соколани, ту се запажала активност професора Саве Тохоља.

Директор школе др Драгољуб Ђ. Петровић показивао је, међутим, у одсудним тренуцима своје велико интересовање за наш рад. Било му је, наиме, стало да Сретењска забава у хотелу „Палас“ буде на одређеном нивоу.

Моји најбољи глумци (талентовани за глуму) били су Станоје Станојевић, Миладин Стојадиновић (комедијант), Прокић (доста подгојен) играо је старије жене, бабе. Гајић је био – примадона!

Неколико згода и незгода – минијатуре –

Спремали смо комад „Хеј Словени“ Ристе Одавића. Радило се о Југословенима у аустроугарским униформама. Код Словена у аустроугарској војсци (Хрвата, Словака, Чеха...) буди се патриотизам – убијају неког мајора. Играо сам добру улогу.

Промотивна карта биоскопа „Вучић“ за филм *Игра Страсти*

Баш у време највећих припрема добио сам запаљење плућа те сам лежао у амбуланти.

Дошао директор Петровић, сео на мој кревет. – Како ти је? питао ме. Затим је довео лекара Стевановића. – Потрудите се, рекао му је, да ми оздрави, потребан ми је за приредбу.

После одржане Сретењске забаве добио сам наградно одсуство: да одем кући на 7 дана.

Наводно смо били масовно оболели, мислим од грипа, шта ли...

Дошао директор у амбуланту да нам мери температуру. Ја сам имао 37,1 па је било све у реду. Све оне са мање од 37 директор је отерао из амбуланта. Мени је рекао да се јавим доктору Стевановићу, што сам и учинио. – Послао ме директор, да идем кући, рекао сам лекару. И тако сам отишао на неколико дана у Ниш.

После ме Чика Рака (васпитач Радомир Живановић) грдио (није ме тукао, као што се некима десило): – Срам те било!

Певао сам у црквеном хору којим је дириговао Евгеније Тимонов, наш наставник цртања, па сам очекивао да ће ме наставник прихватити и у настави цртања.

У настави цртања сам се трудио (радили смо пејзаже, кубове, пирамиде, цртали предмете).

Тимонов ме, међутим, малтретирао – поцепати цртеж.

У то време сам – као што то бива с малим звездама – био размажен.

– Донеси цртеж! – каже наставник. Ја не донесем.

Позове ме директор Петровић: – Шта ти то радиш на часу цртања?

Кажем како ме наставник омаловажава. Покажем цртеже. Није рекао ни реч.

Из цртања сам од тада увек имао – 3.

Увече се дуго задржим у граду, али зато свој кревет добро замаскирам: као да у њему неко лежи.

А васпитач Патак (Атанасије Спасић, катихета – професор веронауке) право према мом кревету и – подигне ћебе.

Другом приликом метнем своје одело. Кад је васпитач опет подигао ћебе – настао је општи смех.

Од тада је васпитач пролазио поред мене као да ме – не види.

У V години сам дириговао хором. Син Бурета (реномираног ђевабџије из Лесковца) био је одличан клавирист.

У Јагодини су тада постојала два Фудбалска

клуба: „Даца“ и ЈСК. Ја сам у овом другом играо голмана, резервног.

Мецена клуба, баба Драга, водила нас је после утакмице на ђевапчиће. У школском тиму сам од III разреда био главни голман. Често смо играли на Утрини, не тако далеко од школе, по лепом времену, али и по снегу, киши и блату.

Најбољи фудбалер је био Перутка.

У тако строгој школи као што је била наша Цветко Ђ. Поповић је био прави – „оштак“. Кажу да се никад није насмејао! Открио се тек у V разреду, кад су нас на најдужу екскурзију повели он и Сава Тохољ.

У возу је професор Поповић пребацио пешкир преко руке, па нас као келнер послужује. Целим путем нас забављао. А кад смо се вратили у Јагодину – ни трага од таквог Цветка!

У Дубровнику: кишна ноћ, демонстрације хрватских националиста, а моји другови у шумадијској ношњи, те се Цветко уплашио, сместио нас у женски манастир, проведе нас некуд по мраку право у собе и кревете, а ујутру рано, рано на железничку станицу, па „ћиром“ у Сарајево.

У возу нам је лакнуло.

Драга Ђорић и чланови Јагодинског спортског клуба,
(власништво породице Војиновић)

Баба Драга – Драга Ђорић, рођена Поповић (1877–1948), супруга Љубомира Ђорића, председника суда и адвоката. Бавила се хуманитарним радом, била члан и председник свих женских хуманитарних организација у Јагодини. Године 1935. основала је друштво *Српска мајка* које је добровољним прилозима грађана подигло први дом за стара лица у Јагодини (данас је зграда у саставу дома ученика и студената). Била је мецена и почасни председник Јагодинског спортског клуба (ЈСК). Како је ангажовање жена у области спорта било изузетно необично у то доба, Драга Ђорић је привлачила велику пажњу јавности и штампе.

П. Динуловић у заробљеништву
(Коло, бр. 27, Београд 6. 11. 1943, стр. 15)

Предраг Динуловић потиче из чувене глумачке породице о којој је објављена и књига *Динуловићи* ауторке Vere Црвенчанин. Интересантно је да у *Књизи сећања* сам Динуловић истиче да је у јагодинску Учитељску школу уписан како би макар он утекао од неизвесне и напорне професије, али је читав његов живот ипак био посвећен позоришту.

Рођен је 23. децембра 1917. године у Новом Саду, приликом гостовања очевог путујућег позоришта у овом граду. Оба родитеља, Радивоје и Слава, као и сестра Мила, били су глумци. У књизи *Динуловићи* сведочи: „Моја мајка, кад год је имала представу, а то је било скоро свако вече, намештала ми је креветац у позоришном сандуку за

гардеробу. Знам из прича да би ме мајка у паузи нахранила и пресвукла. Кад би се десило да будем немиран у току представе, умиривали су ме они који су били ван сцене, и мушко и женско, да би представа могла мирно да тече. Годину дана касније прешао сам у крило тетка-Вуке, шаптача, тада младе жене. [...] Па и школу сам наставио тако. Први разред основне школе почео сам у Пакрацу, а завршио га у Битољу, на пример. [...] Тако смо се сељакали из места у место час возом, час лађом, час колима. Све до 1921. године, када је мој отац са великим делом трупе добрих глумаца прешао у Сарајево, што је било језгро за отварање Народног позоришта у Сарајеву” (Црвенчанин 1997: 12).

Године 1933. постао је питомац Мушке учитељске школе у Јагодини и одмах се укључио у рад драмске секције.

За разлику од многих другова из своје генерације, након стицања дипломе учитеља 1937. године, није се определио за просвету, него се прикључио једној путујућој позоришној дружини. Убрзо је решио и да настави школовање, поставши студент драмског одсека Музичке академије у Београду. Дипломирао је непосредно пред избијање Другог светског рата 1941. године.

У Априлском рату исте године заробљен је као резервни пешадијски потпоручник и упућен у логор код Нирнберга, где је дочекао и ослобођење 1945. године. Остала је забележена његова жива активност на позоришном пољу и у логорским условима, о чему и сам сведочи: „први режијски покушаји стекли су се у потпуно непозоришним условима, у рату, у заробљеничком логору” (Црвенчанин 1997: 114).

По повратку у земљу био је управник и редитељ Народног позоришта у Нишу (1946–1949), да би зенит каријере остварио у Београдском драмском позоришту (1950–1964), где је такође руководио и

режирао. Потом је краће време радио у сомборском позоришту као директор драме и редитељ, те као директор бањалучког Народног позоришта Босанске Крајине (1968–1972), и ту се огледавши као редитељ.

Остала је упамћена његова пожртвованост и решеност да после земљотреса обнови бањалучко позориште: „Остао је са напуклим зидовима зграде Позоришта, и споља и изнутра, са нарушеним ентеријером. Републичка комисија која је утврђивала употребљивост сваке, и најмање, зграде, огласила је зграду Бањалучког позоришта неупотребљивом. Бања Лука је живела под шаторима. И радила под шаторима. И Народно позориште Босанске Крајине `окупило` се под шаторе. У једноме је живео и управник Предраг Динуловић. У другом, већем, шатору циркуса `Адриа`, Динуловић организује већ осмог дана после земљотреса прву репризу *Сумњивој лица*” (Црвенчанин 1997: 189).

По преласку у Београд, све до пензионисања, радио је као директор драме Народног позоришта (1974–1979).

Историчари српског театра истичу две његове редитељске поставке као узорите: *Смрт шртовачког иушника* А. Милера и *Вучјак* М. Крлеже. Огледао се и у филмској, односно телевизијској режији. Написао је сценарио и био коредитељ са Сојом Јовановић 1954. године, за играни филм *Сумњиво лице*, по мотивима комада Б. Нушића, да би десет година касније режирао и телевизијски филм *Мали концрти за сузе и тишару*.

Свестрани позоришни делатник Предраг Динуловић преминуо је 4. августа 1991. године у Београду. У рукописном одељењу Музеја позоришне уметности у Београду чувају се његови необјављени мемоари.

Сава Тохољ, професор кога аутори у својим сећањима памте као вођу Соколског друштва, наставника који их је разумео и дружио се с њима на екскурзијама, те једног од оснивача цез оркестра Школе, предавао је Народни језик и Немачки језик и био надзорник Подмлатка Црвеног крста у Школи (Годишњи извештај 1933/34).

Осим својих наставничких обавеза, био је, као и остали професори и васпитачи Школе, велики ентузијаста и ангажовао се на народном просвећивању. У школским извештајима забележено је да су у оквиру рада Црвеног крста одржавани самарјански течајеви за ђаке, као и да је разним пригодама држао предавања за шири аудиторијум, на пример: о Вуку Стефановићу Караџићу, „предавање о мајци и дечјим дужностима према њој“ поводом „материнског дана“ (Годишњи извештај 1933/34). У школи чије је темеље поставио Сретен Ацић, ког је Тохољ доживљавао као изузетног прегаоца и посветио му чланак *Сретен М. Ацић, светиша пример самоодрицања и рада за народ*, радило се и током распуста. Тако је током летњег распуста после школске 1931/32. године одржан „течај за ручни рад и соколство ради усавршавања учитеља среза беличког“ на којем је Тохољ држао теорију васпитања (Годишњи извештај 1932/33, 11).

Према подацима које наводи књижевник Мирослав Тохољ, даљи рођак Саве Тохоља, у предговору књиге *Своје и народне бриге*, Сава је рођен 30. маја 1898. године у Почитељу код Чапљине „од оца Ристе, српског народног учитеља, и мајке Насте Ђапин, домаћице“ (Тохољ 2001: 5). Мирослав Тохољ објашњава историјске прилике и контекст у којем је Сава одрастао: то је период обележен аустроугарском окупацијом Босне и Херцеговине и прогоном српског језика, писма, имена... „Српски учитељи, у очима окупатора, представљали су велику пријетњу, па су гоњени и омаловажавани, одстрањивани и изругивани. С друге стране, у очима

Сава Тохољ
(захваљујући Мирославу Тохољу)

православног српског народа били су то прави национални подвижници достојни славе и херојства за сва времена“ (Исто: 7).¹

Као средњошколац, Сава је био питомац национално и слободарски оријентисаног културног друштва *Просвјешта*. По завршеној школи, службовао је у Херцеговини, потом у Јагодини, и (најдуже) у београдској Трећој женској гимназији. Много је писао, али га је „врлина суште скромности“ предодредила да „добар део штампаних радова остави без потписа“ (Исто: 5).

После Другог светског рата, који је провео у Београду са породицом, Тохољ једно време не наставља са активним писањем и публикавањем: „Ставови и идеје које је износио у предратним написима доживјели су пораз, а нова национална ситуација носила је разочарење. Одмах по окончању рата кратко вријеме доспио је и у истражни затвор

¹ Ристо Тохољ је 1914. године одмах после Видовдана узет за тоаца, интерниран па пуштен из логора, али је до краја рата остао под полицијском истрагом.

Са разредним старешином Савом Тохољем на крају III разреда, 1938–39. год.

нове југословенске власти, али је његов грађански и професионални углед остао неуздрман. Ипак, апстинирао је од објављивања више од десет година. Педесетих се поново јавио серијом прилога углавном у стручној периодици” (Исто, 10).

Преминуо је 24. Јануара 1969. године у Београду. У завичају професора Саве више нема Тохоља.

Сава Тохољ је у време Сарајевског атентата имао шеснаест година и није учествовао у пресудним историјским догађајима. Међутим, како Мирослав Тохољ каже, сам је себе „убрајао у

„младобосански подмладак” и предвојнике покрета гледао као своје узоре, „а у Данилу Илићу и Вељку Чубриловићу, учесницима атентата, видио је и узорне народне учитеље” (Исто, 9). У јагодинској Учитељској школи Тохољ је радио са једним од учесника Сарајевског атентата, професором Цветком Поповићем. У документацији Школе је посведочено да су друговали на екскурзијама на које су заједно водили ђаке.

Ђорђе Илић (1936–1941)

Мој развој у ликовној уметности у Учитељској школи у Јагодини Перипетије око уписа

Припадам генерацији која је – због велике потребе за учитељима – своје школовање завршила за четири и по године, у јануару 1941. године, после чега смо одмах распоређени – упућени на своја учитељска радна места.

У учитељску школу, и то јагодинску, нисам дошао случајно. То се догодило по плану породице да наследи позив свог оца. Наиме, мој отац Димитрије је био учитељ који је учитељску школу завршио у Јагодини одмах после I светског рата. Мој старији брат Боривоје је већ био ђак у тој школи.

Породично веће које је већало после положене мале матуре, одлучило је да и ја идем у исту школу. Било је и других комбинација. Баш тих дана сам видео у новинама конкурс за пријемни испит неке уметничке школе у Београду. Тада сам ја изустиио пред родитељима да бих желео да идем у ту школу, немајући прави увид у то шта се у тој школи ради и учи. Моји су се насмејали на ову моју детињу помисао и одвратили ми речима: „Ма то није за тебе! И шта ћеш после? Вечити слепац да будеш!“ И тако сам ја био ућуткан, а одлука да будем учитељ била је коначна.

Те године су, међутим, у ову школу примали само ученике с одличним успехом, а ја сам био врлодобар. Положио сам пријемни испит из певања, али сам ипак отпао због попуњеног броја ученика. Отишао сам у најближу вишу гимназију, у Ћуприју, где сам наставио учење у V разреду.

Све је било у најбољем реду: пети разред сам завршио с врлодобрим успехом. Но како сам готово сваке недеље бициклом одлазио у Јагодину, да посетим старијег брата у Учитељској школи, ја сам тај дивни другарски живот у интернату, праћен песмом, музиком и игром, тако заволео, да сам пожеleo да поново покушам да се упишем у ову школу.

Пошто следеће године ограничења није било, већ се тражило само да полажем пријемни испит, ја сам лако и са успехом положио, и тако сам примљен у први разред.

Моја радост је била велика. Пошто ми је већ био познат живот у интернату, лако сам се уклопио у рад школе. Нисам више размишљао о уметничкој школи.

„Открио” ме наставник Гргур Станојевић

Цртање нам је у првој години предавао Евгеније Тимонов. Он нам је углавном давао да копирамо неке репродукције, што мене није много

Аутопортрет Ђорђа Илића из 1948.
(Завичајни музеј Јагодина)

интересовало. Ишло ми је лако и обавезе сам углавном обављао успешно и без продубљивања.

У првом полугодишту другог разреда нисмо имали наставника цртања. Тимонов је отишао из школе. Тек у другом полугодишту смо добили новог наставника, млађег, сликара Гргура Станојевића, учитеља вештина, који је био много заинтересован за своје предмете Цртање и Ручни рад. Он се, иначе, успешно бавио ликовним и примењеним уметностима.

Нови наставник је врло озбиљно и стручно приступио настави и нама ђацима. Многи нису баш волели такав његов став, јер су на ова два предмета

Ђорђе Илић у свом атељеу (преузето са Википедије)

гледали по принципу „лако ћемо“, односно без посебног интересовања и ангажовања.

Наставник Станојевић је умео да уочи способности својих ђака. Мене је запазио већ на првом часу, те ми је на следећим часовима прилазио на посебан начин којим ми је скретао пажњу да ја добро запажам, да ми је линија добра, да треба што више да цртам. Чак ме ослободио Ручног рада, упутивши ме да се сав одредим за цртање, а из Ручног рада ми је оцену одмах закључио на основу првих мојих успешних покушаја.

Овај наставник је у мени будио интересовања за ликовно изражавање, као и свест и вољу за тај

Гргур Станојевић
(Народни музеј, Смедеревска Паланка)

начин изражавања. Указивао ми је на дела светских мајстора, преко енциклопедија и историја којима је располагао. Тако се код мене, захваљујући његовој бризи и пажњи, врло брзо развила љубав и воља да се посветим уметности.

Кад ово пишем, сећам се своје ране младости, детињства, када сам ишао у трећи разред ниже гимназије, у Великом Градишту. И тамо сам једне године добио новог наставника, сликара који ме такође запазио и давао ми посебне задатке које сам лако савладавао. Но, нажалост, он је с нама радио кратко, тако да се код мене још није могла развити свест да се посветим ликовној уметности, но нека жеља о томе свакако је тињала. С једним својим добрим другом ја сам после, за свој рачун, аматерски пресликавао разне слике, и на томе се завршило.

И тако сам, захваљујући добро вођеној настави цртања с мојом генерацијом, а мислим да је ова настава и даље била добро вођена, све више упознавао ликовно изражавање, заволео линију, облик и боју, попут свог брата Боре који је на сличан начин заволео тон, звук виолине – дакле музику, исто тако захваљујући добром запажању и настави професора Угљеше и Свете Смиљанића.

Гргур Станојевић рођен је 14. фебруара 1907. године у Смедеревској Паланци од мајке Стеване и оца Живка, земљорадника. Основну школу завршио је у родном месту, четири разреда гимназије у београдској Другој мушкој гимназији (1924), да би даље школовање наставио у Уметничкој школи у југословенској престоници, на којој је дипломирао, стекавши звање учитеља вештина (1928).

Након одслужења војног рока (1929/1930) службовао је као учитељ цртања у Мушкој учитељској школи у Сомбору и тамошњој Реалној гимназији (1930–1938), где је стекао глас озбиљног ликовног педагога и сликара. Био је власник и одговорни уредник месечног часописа за мушки ручни рад и уметничко занатство „Примењена уметност“, који је излазио у Сомбору 1937. године. Укупно је изашло шест бројева оновременог изузетно дизајнераног и квалитетног стручног часописа.

Премештен је у Јагодину 1938. године и постављен за учитеља цртања и ручног рада у тамошњој Реалној гимназији и Мушкој учитељској школи. Аутор је бисте Сретена М. Аџића, оснивача и првог управитеља Мушке учитељске школе јагодинске, свечано откривене 1939. године. По потреби службе одлази у Београд после ослобођења 1944. године. Остао је у лепој успомени ученицима јагодинске Учитељске школе.

Од 1930. године био је ожењен Вукосавом, рођеном Савковић (Топола, 1908-?), учитељицом вештина у суботичкој Женској гимназији, Реалној гимназији у Сомбору и Јагодини. Имали су сина Лазара (Сомбор, 1931-?).

Гргур Станојевић је трагично настрадао приликом пада из трамваја у Београду 17. децембра 1946. године. У Смедеревској Паланци једна улица носи име овог значајног ликовног педагога и сликара, а родни град му се одужио и изложбом његових сликарских радова 1982. године.

Конкурс за ликовне радове

Сећам се септембарских дана 1938. године. Био сам тада у трећој години школовања. Расписан је Светосавски темат за више разних области и струка. Расписивање конкурса и из сликарства била је идеја наставника Станојевића, који је тиме хтео да да значај ликовној уметности и уложи младих учитеља у развијању љубави за ову уметност код својих ученика.

Брзо сам се одушевио за учешће на конкурс, које је било под шифром, а наслов теме је гласио: „Јагодина и околина у 40 цртежа“. Број цртежа ми се чинио великим али сам се храбро усудио да прионем послу.

Требало ме је видети те јесени! Обилазио сам Јагодину и околна села, тражио по селима мотиве, шетао крај реке Белице, загледао се у старе воденице и високе крошње дрвета. Често сам киснуо, али сам упорно лутао околином.

Најдража ми је била река Белица и воденице крај ње, те сам то исцртавао, а тражио сам посебно и мотиве по ноћи и месечини.

Ноћ, месечина, гробље

Најинтересантније је било кад сам се загрејао за цртање гробља под месечином. Требало је у ноћи обилазити гробље и посматрати осветљене и засенчене гробове у односу на тамно небо и светли месец. Требало је „стиснути петљу“ и отићи на гробље.

Наравно да нисам имао „три чисте“ да идем сам, позвао сам своје добре другове и са њима одлазио више пута. Чували смо једни другима страх, док сам ја бележио главне карактеристике месечеве светлости на гробовима.

Да бисмо то остварили, морали смо бежати из интерната, крадом отићи на Утрину и на гробље и исто тако се крадимице вратити у интернат. Но, успевало нам је. Никад нам није недостајало инвентивности и куражи.

Често сам и у поподневним часовима морао бежати са наставе, како бих на време урадио 40 цртежа. Бежао сам, или сам нешто измишљао, као неку болест или слично, и тако одлазио у пејзаж и цртао.

Другови су увек умели да прикрију шта се догађа, а и професори су већ знали да ја волим да цртам, да због тога одлазим у природу, те су каткад прећутно прелазили преко мојих изостанака са часова. Уосталом, нисам био лош ђак, настава ми није била проблем. Баш те године сам, неким случајем, имао одличан успех. Ваљда је то духовно ангажовање у области уметности пробудило и остале потенцијалне снаге.

Увече сам често цртао колеге, правио њихове портрете од којих се неки и дан-дањи чувају. У таквим ситуацијама сам долазио у мање сукобе са васпитачима који нису били вољни да ми дозволе да се у време занимања и учења бавим цртањем. Али се и ту, у извесној мери, нашло разумевања.

Ето, тако ме мој први Светосавски темат привезао, развио моју радозналост, заинтересованост и радну иницијативу. Од тада ја не престајем да мислим и радим другачије неко као сликар.

Те школске године, у јануару 1939. године, о Светом Сави, добио сам прву награду, која је била новчана. То је за мене био први велики успех, велика радост. То ме заувек венчало за уметност, за сликарство.

Мој наставник Гргур Станојевић, морам признати, како се то већ каже, „открио“ ме је, отворио ми пут, веома заинтересовао и моје радне способности управио на развијање склоности којих дотле нисам био свестан.

Оригинални рукопис *Књиџе сећања* илустрован је копијама цртежа Ђорђа Илића који су награђени на Светосавском темату 1939. године: „Споменик у Јагодини“

Знао сам да удем и могу да нацртам добро оно што видим, као што сам знао да могу правилно и чисто да отпевам оно што сам чуо и упамтио у песми. Знао сам да је и мој старији брат Боривоје, који је био у V години кад сам ја био у другој, исто тако добро цртао, али је још боље свирао, те је био веома познат и цењен у школи као музички талентовани млади учитељац. Он је, међутим, престао да се бави цртањем, или се никад није дубље за ту активност заинтересовао, као за музику, а ја, иако сам имао слуха, свирао виолину, наравно школски, учествовао у хоровима и оркестру, никад се нисам дубље заинтересовао за ту уметничку страну, али сам се зато чврсто везао за ликовно изражавање, сасвим спонтано и безусловно.

Следеће школске године био је опет расписан конкурс из ликовне уметности, с темом „40 цртежа слободно изабраних тема“. Био сам учесник и на овом конкурс у и поново добио прву награду. Уз то ми је била приређена и прва моја самостална изложба (док је претходни темат био изложен у оквиру школских изложби, на посебном зиду), на којој сам продао и своју прву слику.

Занимљиво је како су се до данас сачувале моје слике са тог првог конкурса! За време рата и непријатељских репресалија, хапшења, стрељања и паљења кућа, мој отац, учитељ у Великом Борку, пошто је живу главу сачувао у добром склоништу – после одласка фашиста покушао је да спасава кућу и ствари, но мајка је саветовала да свакако из ватре извуче мој албум слика. „То ће Ђорђа највише радовати!“, рекла му је...

Слике са другог конкурса ми нису враћене, и, у срећном случају, би се могле наћи у некој архиви Школе у Јагодини...

После успеха и на другом конкурс у хтео сам да напустим учитељску школу, пошто сам себи већ тада био одредио други животни циљ и пут, али су ме извесни наставници у школи ипак спречили у тој мојој намери, а по оном старом: боље заврши нешто и имај свој хлеб у рукама – а после можеш пробати и све друго...

И тако сам остао до јануара 1941. године, када је наша генерација, по скраћеном курсу, дипломирала и због велике потребе за учитељима, све су нас већ у фебруару послали, по распореду Министарства, на службу у Македонију. Тако се, ето, догодило да смо ми били последња предратна генерација.

Рат нас је све затекао у Македонији. Ја сам се одмах пребацио у Србију, у Београд, првих дана окупације сам конкурисао на Ликовној академији, на конкурс у положио испит, те сам се уписао на

прву годину Ликовне академије. Но рат је учинио своје. Наставак је уследио после завршетка рата и одредио даљи ток мог живота, иако сам, у међувремену, више година провео у учитељској и васпитачкој служби.

Сећања на другове у школи и интернату

Наша Учитељска школа и интернат остали су ми у најдражој успомени. Другарство, пријатељство – све нас је повезивало, иако је било и препирки, свађа, па и туча, и свега и свачега. Кад је требало, било је слоге, а било је и дисциплине.

То се нарочито огледало када је наша генерација, у марту 1940. године, покренула штрајк у школи противу управе школе и интерната, против начина опхођења према ученицима, извесних поступака који су вређали достојанство ученика.

Штрајк који смо били организовали прихваћен је од свих ученика и дисциплиновано и солидарно изведен. Све је било колективно: и одговори на питања изасланика из Београда, и шетње у реду кроз град, и песма, и све.

Штрајк је био успешно завршен. Директор је био смењен, а ми смо добили кеца из владања. Они који су већ имали лоше оцене из владања, били су искључени из школе.

О штрајку у нашој школи доста се у то време говорило и писало, пошто је био озбиљно и сигурно изведен. Прогласе, петиције и слично писали смо ноћу, у спаваоници, на писаћој машини под ћебе-том, под батеријском лампом, усред ноћи кад сви спавају.

Наш часопис *Учитељска узданица*

Када сам био у III години, покренули смо и наш ученички часопис *Учитељска узданица*. Ја сам био један од млађих покретача, јер сам се у то време нешто бавио поезијом, а почињао сам да пишем и приче које су ми штампане у београдском омладинском часопису *Дом и школа*. Тако сам у првом редакцијском одбору био најмлађи члан, што ми је у то време веома годило. Не сећам се колико је дуго излазио наш часопис, но свакако је излазио и онда кад сам био у IV години, када више нисам био члан редакције, пошто сам се сав сконцентри-сао на сликање, те сам се ослободио дилеме *писање, књижевност или ликовна уметност*. Можда је часопис излазио све до рата, не сећам се тачно, но знам да је био веома популаран у учитељским школама широм земље.

Сквер, Јагодина, 1930--1935
(Завичајни музеј Јагодина)

Педагошко-литерарни часопис *Учитељска узданица* проистекао је из ђачке дружине „Узданица“, која је у јагодинској Учитељској школи основана 13. децембра 1899. године. У овом периоду „Узданица“ је имала и свој литерарни кружок где су се углавном читали ученички радови и одломци из дела значајних писаца. Поводом десетогодишњег рада Дружине, 1909. је објављена Споменица. Часопис је основан 1939. године, а излазио је до почетка 1941. као гласило учитељских школа Југославије. Први уредници били су професори Живојин Илић и Станимир Ђокић, а чланови редакције ученици: Љубомир Ранчић, Мијушко Марковић, Милован Живковић, Душан Митровић и Ђорђе Илић. Часопис је излазио у тиражу од 2500 до 4200 примерака. У уводној речи уз први број часописа уредништво истиче да ће се у њему „првенствено расправљати педагошка питања, али да ће бити доступан продуктивним ученицима“ учитељских и других средњих школа на подручју Југославије.

Рат је прекинуо излажење часописа, а након ослобођења, после скоро двадесетогодишње паузе, марта 1960, појавила се нова серија под називом *Узданица*. По угледу на ранији часопис, као

издавач и власник потписала се Литерарна дружина Учитељске школе Светозарево. Главни уредник је био проф. Мирослав Ристић. Часопис је излазио двомесечно, понекад и тромесечно, у тиражу од 2000 примерака, а дистрибуиран је и у Македонији и у Словенији. Круг сарадника је брзо обновљен и проширен, а Часопису су се јављали и бивши ученици Учитељске школе, завичајни писци и љубитељи писане речи. Од значајних писаца који су своје радове објављивали на стараницама *Узданице* споменимо Добрицу Ерића, Момчила Тешића, Миласава Савића, Витомира Марковића, Ласла Блашковића и Божидара Милидраговића, а од завичајних Селимира Милосављевића, Драгана Глигоријевића, Стојана Недељковића и др.

(Према: Ђорђевић 1998а)

Од 2006. године *Узданица* прераста у научни часопис који је регистрован на листи научних часописа Министарства просвете, науке и технолошког развоја у највишем националном рангу. Први уредник овако концептираног часописа је књижевник и професор Факултета педагошких наука Тиодор Росић.

Најлепши су дани у интернату били четвртак и недеља, када смо добијали „мелшпајз“ (колач) за ручак, а понекад и вино, потом смо имали четвртом кратак, а недељом дуги излазак из интерната (цело поподне) за шетње по граду, за биоскоп, матине са нашим ЦОМУШ-ом (цез-оркестром Мушке учитељске школе) који је водио мој брат Бора, а најчешћа свратишта су била посластичарница „Лукс“ и Јовачки подрум, где смо се каткад мало опијали.

Кад је реч о опијању, сећам се одласка на славе код другова који нису становали у интернату (екстерни, за разлику од нас који смо били интерни, интернатлије). Било је то у III години, мислим да је био Свети Арханђел. Нас десетак другова посетили смо славу код друга и добро се изопијали. Пијани смо се враћали у интернат, са закашњењем, један по један.

Директор је од неког сазнао за нашу ситуацију и сачекивао нас је редом како смо долазили, или је одмах за нама улазио у учионицу и испитивао нас.

Ја сам био полупијан, односно тек „ћефнут“, и понашао сам се доста нормално, али је било таквих који су се једва држали на ногама, које су вукли у учионицу, који су падали на под пред очима самог директора. Једног друга смо сакрили на дрвима у дворишту, где је лежао „мртав пијан“, како се то каже.

Било је ужасно, ништа се није могло сакрити. Једном другу смо чак морали да дајемо вештачко дисање. Цела ствар је дошла до Наставничког савета, сви смо добили лоше оцене из владања, уз силне прекоре. Ја, иначе, нисам био никакав пијанац, али у тим годинама – друштво је друштво – „и калуђер се у друштву жени“, како се то каже.

У толико пријатне тренутке убрајам и биоскопске представе код „Вучића“ или „Паласа“. Били су и остали незаборавни Нелсон Еди и Џенет

Мекдоналд, у филму, мислим, *Плави јорџован*, затим Толстојево *Васкрсење*, и др.

Певања и свирања је увек било у нашим учионицама, ма колико се то коме допадало или не. То је био пуни живот интерната. Утрина недалеко од школе – колико дивних часова у трчању за лоптом!

А Ђурђево брдо за Ђурђевски уранак, односно за шетње у дивне пролећне дане!

Па спремање кромпира које је каткад дуго потрајало (понекад одређено по казни!) на тераси. Годило нам је, јер су се тада слушали најбољи вицеви и интересантне приче и оговарања...

И Циганска мала (махала), где се такође уживало на свој начин. Па још и кафана код „Црвеног фењера“ у коју се кришом залазило, и корзо пун учитељаца, и, наравно, лепих Јагодинки...

Ђорђе Илић је рођен у Струмици, 14. 11. 1920. године од мајке Анете, учитељице и оца Димитрија, учитеља. Учитељску школу завршио је у Јагодини у јануару 1941. године.

Четворогодишњу основну школу завршио је у селу Велики Борак, код Београда, где су му родитељи службовали, да би даље школовање наставио у нижој гимназији у Великом Градишту. Иако се уписао у 5. разред гимназије у Ђуприји намеран да касније упише Ликовну академију, по очевој жељи постаје питомац Мушке учитељске школе у Јагодини 1937. године.

Како сам наводи у својим сећањима, на самом почетку школовања у јагодинској Учитељској школи запазио га је Гргур Станојевић, учитељ вештина и наставник цртања и ручног рада у овој угледној просветној установи, упутивши га у тајне сликарства. У овој књизи оставио је и успомене на рад у уредништву часописа *Узданица*, као и на своје успехе на пољу ликовне уметности.

Као учитељ службовао је само три месеца, од јануара до априла 1941. године у македонском селу Вељуси, одакле је избегао у окупирани Београд. Краће време је службовао у неготинском селу Јабуковцу, односно космајском селу Бељини, да би крајем 1941. године уписао Ликовну академију. Исту је похађао са прекидима, а од 1945. године био је студент у класи Недељка Гвозденовића.

После дилломирања се усавршавао у Мајсторској радионици Мила Милуновића, као и на студијским боравцима и путовањима у Француској (1953–1954) и у још 18 европских и ваневропских земаља.

На Архитектонском факултету у Београду био је у звањима од асистента до редовног професора: 1955. године изабран је за асистента на предмету *Слободно цртање*, у звање доцента биран је 1961, ванредног професора 1968, а редовног 1975. године.

Излагао је на колективним изложбама у преко 20 градова наше земље, као и у приближно толико иностраних градова (Париз, Њујорк, Москва, Сан Франциско итд.)

Самосталних изложби је, почев од 1952, имао преко двадесет, почев од Београда па до Охрида, Ријеке, Струмице, Пуле, као и ону у Паризу, 1953. године.

Од бројних награда наводимо: награду УЛУС-а (1964), Награду за сликарство Новог Београда, Откупну награду у Тузли (1975).

Сем сликарства, бавио се фреском и мозаиком. Његове слике, фреске и мозаици налазе се у јавним институцијама, музејима и приватним колекцијама у земљи и иностранству.

Професор Архитектонског факултета и академски сликар Ђорђе Илић преминуо је 19. августа 2010. године у Београду.

Граду у коме је похађао Учитељску школу и у коме се дефинитивно определио за сликарство, одужио се 1956. године великом изложбом својих дела. Иста је била постављена у сали светозарвачког Радничког универзитета. После затварања изложбе десетак својих радова, међу којима доминирају чак четири аутопортрета, поклонιο је Завичајном музеју у Јагодини.

Учитељској школи одуживао се у многим приликама, стално истичући да је ту направио своје прве уметничке кораке. У монографији коју је Илићу у част објавио Архитектонски факултет Универзитета у Београду (Маринковић, Тодић 2003), његове награде на Светосавским тематима Школе 1939. и 1940. године, као и прва самостална изложба приређена 1940. године у јагодинској Учитељској школи, наведене су као значајни догађаји на самом почетку његовог уметничког пута.

Боривоје Илић (1933–1938)

Расадник музичке културе

Незахвално је и тешко писати о нечему што се догађало у далекој прошлости, у временској дистанци од педесетак година, поготову кад је у питању таква флуидна материја као што је музика, односно музичко васпитање уопште, а посебно ако се о томе говори у вези са једном малом средином и просветном установом којој је то био само један, вероватно не најважнији, од образовних и васпитних задатака и циљева. Но како је писац ових редова баш у току пет година проведених у јагодинској Учитељској школи стекао неопходне основе за даљи пут ка музици, тај период остао му је у дубоком сећању до данашњих дана, па се нада да ће и реконструкција онога што се дешавало на музичком плану у Школи и граду бити колико-толико верна.

У књизи *Седам деценија Учитељске школе у Свешозареву*, која је објављена поводом седамдесетогодишњице ове школе, обухваћен је период од оснивања Школе 1898. па до 1969. године. Поред историјата Школе, у књизи има доста података о наставним програмима и предметима који су се изучавали у току школовања бројних генерација. На основу тих података и усменог преношења традиције Школе, може се закључити да се у овој школи од самог оснивања посебна пажња поклањала

групи предмета из области тзв. лепих вештина – уметничких грана (свирање, певање, цртање, ручни рад, лепо писање, књижевност и сл.), при чему је у оквиру музичке уметности, односно музичког образовања и васпитања, осим предметног учења основа музичке теорије и свирања на виолини (а у слободним часовима, разуме се, и свирања на неком другом музичком инструменту – рецимо гитари, усној хармоници и сл.) упражњавано и неговано певање у школском хору и свирање у оркестру.

Управо то постојање хора и оркестра издвајало је, чини се, јагодинску Учитељску школу од сличних просветних установа, чинећи је расадником основа музичке културе у Школи, Јагодини, а преко својих дипломираних ученика, и у местима њиховог учитељевања. Створена традиција, прекидана током ратних превирања на Балкану и у свету, настављена је после ових ратних катаклизми и допрла у пуном интензитету до 1933. године, када је моја генерација почињала свој петогодишњи ход ка звању које је носило часно име – учитељ.

Значајна околност за јагодинску Учитељску школу у вези са музичким васпитањем јесте чињеница да је наставник музике од оснивања Школе до 1912. године био у то време један од ретких српских високообразованих музичких посленика: мелограф, педагог и композитор Владимир Ђорђевић (1869–1938). Он је своју љубав према музици и

знање стечено на студијама у Бечу и Прагу зналачки преносио на своје ученике, установивши у музичком васпитању традицију која је, уз минималне касније измене, трајала до II светског рата. Традицију Владимира Ђорђевића наставили су Миленко Пауновић, српски композитор и диригент, Угљеша Смиљанић, Светозар Смиљанић и Вељко Комарек.

Настава нотног певања, односно певања и свирања, како су се у периоду до 1941. године називали предмети музичког васпитања, обухватала је учење нота, певање, свирање на виолини (из нота), учење основа музичке теорије и основа хармоније, певање у хору и свирање у оркестру. Разуме се да су у овим музичким телима учествовали само ученици са ванпросечним слухом и гласом (хор) и добрим владањем неким музичким инструментом, првенствено виолином, и одговарајућим дувачким инструментом (флаута, кларинет).

Период од 1935. до 1938. године је време које је писац ових редова провео у Школи и користио га у музичком погледу на најбољи онда доступан начин, чиме му је, по завршетку петогодишњег школовања, омогућено да оде на студије на Музичкој академији у Београду, на којој је дипломирао на наставничком и одсеку за композицију и дириговање: непобитан доказ да је надареном и музички амбициозном ученику, а таквих је било у свакој генерацији, обим и квалитет музичке наставе омогућавао надградњу и издвајање из школског просека. Разуме се да је такав ученик већи део свог времена посвећивао тој својој посебној амбицији и љубави: виолини и музици у ширем смислу.

Музичка настава (певање и свирање) одржавана је два пута седмиично (час наставе певања, час свирања). На часовима певања учила су се у прва три разреда основна знања из теорије музике (познавање нота, музичких лествица, особине тонова, читање нота, певање одговарајућих песмица уз учење напамет и др.).

Боривоје Илић (преузето са Википедије)

У IV и V разреду посебна је пажња посвећена основама науке о хармонији и контрапункту (упознавање дурских лествица и њихових молских паралела, упознавање интервала, акорада дурских и молских, лествичиних и хармонских ступњева и друго).

На основу овако стеченог знања даровити ученик је могао да хармонизује народне песме или сопствене мелодије, да не кажем композиције.

Може се рећи да је часовима виолине посвећивана још већа пажња. Мало је било ученика који нису имали своју виолину, али је било доста оних којима учење виолине није ишло од руке. За стицање основа свирања на виолини коришћена је врло добра и погодна *Школа за виолину* Владимира Ђорђевића. У каснијим разредима коришћене су и неке етиде из *Школе за виолину* чешког виолинисте, педагога и композитора Шевичка.

Школа за виолину (Народна библиотека Србије)

Виолина је била омиљена међу ученицима свих генерација. Неки су дошли у ову школу с извесним знањем свирања, многи су га стекли у току школовања, па су школски парк и школа често одјекивали од свирке и песме. Необавештени пролазник могао је стећи утисак да се ради о музичкој а не о учитељској школи, што не би било далеко од истине, пошто у то време, осим у Београду, и није било музичких школа, па су учитељске школе у неку руку попуњавале тај недостатак.

Професор музичког васпитања у прва три разреда био је Угљеша Смиљанић, а у каснијим разредима (IV и V) његов рођени брат Светозар или Света, како смо га ми звали.

Разлика у приступу и обради наставног музичког програма (певање и свирање) у хору и оркестру била је значајна, али не толико у пружању знања колико у начину рада. Иако моја оцена о

тим разликама може да произађе из чињенице да сам код професора Угљеше био почетник у овом погледу, самим тим и мање способан да оцењујем нечије знање и начин рада, ипак сматрам да је професор Угљеша био амбициознији и преданији у извођењу музичког васпитања, као и у припремању и дириговању хором и оркестром.

Једно је, међутим, сасвим извесно: оба професора су била стручно припремљена и спремна и за наставу и за вођење хора и оркестра; оба су се пријатељски односила према нама а ми смо им узвраћали трудећи се да што више научимо.

Музичка настава се одвијала нормално у домену оног што је будућим учитељима било потребно, и у том смислу у току петогодињег школовања ученици – учитељи су у приличном броју били оспособљени за рад на музичком плану у основним школама, као и у местима где ће учитељевати. Може се, међутим, замерити и једном и другом професору што већу пажњу нису поклањали, уз посебан рад, музички надареним ученицима којих је било по неколико у сваком разреду. Разуме се да је ова замерка сасвим условна, јер учитељска школа ипак није музичка школа.

Према свему што је речено, ако би се поставило питање да ли су ученици ове школе били оспособљени за рад у основној школи, одговор би био: да. Сваки дипломирани ђак ове школе могао је коректно да упозна своје основце са најосновнијим знањима из теорије музике, да их научи певању одговарајућих песмица, служећи се при томе виолином или својим гласом, па и да припреми мали двогласно-трогласни хор у школи где је то могуће и где за то постоји интересовање.

Међу учитељцима било је, разуме се, и оних са „тврђим“ слухом, који су се, и поред тога што се приликом пријема у школу испитивао и музички слух, „провукли“, али су је после завршили са успехом у другим наставним областима.

Поред успешног вођења наставе, професор Угљеша Смиљанић је велику пажњу посвећивао хору и оркестру. За све нас који смо волели хорско певање и свирање у оркестру и имали за то одговарајуће погодности, учешће у тим музичким активностима често је било посебно задовољство.

Професор Светозар Смиљанић наставио је у настави, хору и оркестру праксу свога брата широкогрудјим односом и према ученицима и према настави, и према хору и оркестру. Можда је то и субјективни утисак, јер смо у време доласка

ЏОМУШ и слични мали састави у каснијим генерацијама имали су своје настављаче, све до данашњих дана.

професора Свете били „већ“ у IV разреду, али је такав став професора Свете имао, бар за аутора ових редова, веома позитивне последице, у музичком смислу.

У време професора Свете, дакле у IV и V разреду, имао сам прилике да станем пред школски хор као диригент. Избором из школског хора основан је мали црквени хор којим сам такође ја дириговао, а основан је и оркестар за игру под називом ЦОМУШ (цез оркестар Мушке учитељске школе), којим сам такође руководио. У то време и музичка настава је проширена увођењем науке о хармонији и контрапункту.

Интензивна настава свирања и певања оспособила је доста ученика да на виолини, на своје и на задовољство оних који слушају, изводе народне игре, кола, народне и градске песме, шлагере, серенаде из популарне класичне музичке литературе (Шуберт, Тозели, Дворжак итд.), а најдаровитији су успели да савладају лакша дела класичне музичке литературе, било као солисти, било као чланови оркестра. Они са лепим „гласовним материјалом“, сем учешћа у хору, певали су у слободно време, уз гитару, народне, староградске и друге песме.

Школа је, као што сам већ напред нагласио, у међучасовним интермецима и у слободно време одјекивала од песме и свирке. И не само то. Током времена су стварани и мали музички ансамбли који су коришћени нарочито током екскурзија по свим крајевима наше земље.

У оквиру ђачке литерарне дружине „Узданица“ одржавани су редовни састанци на којима су ученици приказивали своје радове из области литературе (проза, поезија), своја драмска умећа, као и достигнућа из области музике. Повремено су на тим састанцима учествовали хор и оркестар, што је укупном резултату рада ђачке дружине давало, за ондашње прилике, ванредан културни стваралачки ниво.

Хор и оркестар су вредно радили у току целе школске године. Поред повременог учешћа на интерним школским приредбама, ови ансамбли су једном годишње (са репризом), поводом Дана школе – а то је било Сретење – наступали пред јагодинском јавношћу. То је била права провера пред публиком свега оног што је не само у музичком погледу било постигнуто у току године. Публика је са интересовањем и пажњом, у препуној биоскопској сали хотела „Палас“, пратила извођење младих учитељаца. На овој приредби је, разуме се, сем музичких тачака било и тачака из области литературе (рецитовање, сопствена поезија), драмских приказа и других тачака.

Хор је традиционално представљао, оцењено и објективним музичким мерилима, врло добар, звучно хомоген вокални ансамбл, чему је посебан допринос давао професор Угљеша Смиљанић. У хору је певало четрдесетак музикалних ученика. Вежбало се двапут недељно, што је било довољно да се годишње савлада репертоар од петнаестак песама из области хорске литературе домаћих композитора. Између осталих, репертоар хора је обухватао дела Јакова Готовца, Стевана Мокрањца, Милоја Милојевића, Исидора Бајића, Корнелија Станковића и Петра Коњовића. Свој допринос репертоару хора дао је и професор Света Смиљанић својом „Црногорском руковети“. Како у то време није било много литературе за мушке хорове, неке композиције су професори транспоновали у мушки хор из мешовитог хорског састава.

Оркестар по свом саставу углавном није одговарао свим делима која је изводио. Нарочито се осећао недостатак лимених дувачких инструмената. Приликом избора репертоара професори диригенти су водили рачуна о саставу оркестра или су одређена дела прилагођавали саставу и могућностима нашег оркестра. Но, и поред тога, оркестар је преданим радом успевао да савлада

одређену музичку материју и да се пред јавношћу појави спреман.

Од музичке литературе коју је оркестар изводио, треба, између осталог, споменути: *Концерти за виолину и оркестар Де-гур* и оркестарску серенаду *Мала ноћна музика* Волфганга Амадеуса Моцарта, увертиру *Косово* нашег композитора Даворина Јенка, делове из *Розамунде* Франца Шуберта, оркестарске делове из опере француског композитора Боалдјеа Калиф из *Бајдага*, увертиру из оперете Франца Супеа *Лака коњица*, *Менуети* Луиђија Бокеринија, а као мото на почетку сваког концерта марш Ђака Јагодинске учитељске школе, који је компоновао Владимир Ђорђевић и назвао га *Узданица*.

Делатност ова два музичка састава утицала је на развој какве-такве музичке културе не само у оквиру Школе већ и у Јагодини, тим пре што је у самом месту, уз Учитељску школу и неколико основних, постојала још само Нижа гимназија, чија је делатност у домену музичког васпитања била, најблаже речено, скромна.

Поред званичних школских музичких тела (хора и оркестра) ученици су самоиницијативно, и уз штедру помоћ својих професора, оснивали мање музичке саставе, чија је намена, уз задовољавање посебних музичких амбиција, била углавном практичне природе. Осим мањих разредних вокално-инструменталних ансамбала, основана су, у време кад је моја генерација ушла у трећу годину свог школовања, два ансамбла чије су деловање и важност прелазили прагове Учитељске школе: били су то оркестарски састав „ЏОМУШ“ и Камерни хор.

Оркестар је био основан на иницијативу професора Свете Смиљанића, Саве Тохоља, као и неких ученика старијих разреда. Назван је ЏОМУШ, што је била скраћеница за Џез оркестар Мушке учитељске школе. Састав овог оркестра (три виолине, кларинет, гитара, контрабас, клавира, удараљке) није

одговарао модерном цезу, али је његова намена (оркестар за игру) оправдавала на неки начин тај назив. ЏОМУШ је сваке недеље поподне свирао на игралици у великој сали јагодинске Соколане. Извођене су народне игре и савремени шлагери, као на пример *Рамона*, *Ах, дона Клара*, фокстрот и танго из совјетског филма *Пастир Костија*, једна тема из *Лабудовој језера* Петра Иљича Чајковског, прилагођена ритму фокстрота (Б. Илић), *Дунавски вали* Ивановича, *На лејом џлавом Дунаву* Јохана Штрауса, *Лајани валцер* из филмова *Пролеће* и *Царица* Џенет Мекдоналд и Нелсона Едија, у то време веома популарних певача, танго – прерада из уводне музике за оперу *Травијата* Ђузепеа Вердија, *Стирумички ваги* Боре Илића, као и други савремени шлагери (танго, фокстроти, валцери и сл.)

Дворана Соколане је сваке недеље поподне била препуна младих (Ђака Учитељске школе, гимназијалаца и јагодинске омладине). Оркестар је временом постао веома популаран међу омладином, па вреди испричати нешто о једном догађају који је био доказ те популарности и непедагошког поступка једног директора.

Догодило се то у пролеће или у јесен 1937. године. Директор Школе (и управник интерната) Милован Ристић, сада се не сећам којим поводом, забранио је једне недеље оркестру ЏОМУШ да свира у Соколани. Да би се игранка одржала, управа Соколане је ангажовала један оркестарски састав Рома.

Шта се десило?! Млади који су се окупљали то поподне пред Соколаном, када су сазнали да неће свирати ЏОМУШ, нису хтели да уђу у дворану. Већа група, њих 70 или 80, пошла је ка Школи и интернату и на капији и огради према старој цркви почели да протестују и скандирају: „Хоћемо ЏОМУШ! Хоћемо ЏОМУШ!“

Овај протест и интервенција професора Тохоља (који је био старешина Сокола) натерали су

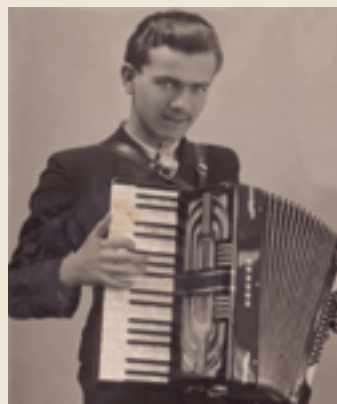

Соколски дом, Јагодина, 1935–1940.
(Завичајни музеј, Јагодина)

директора да укине своју забрану. Чланови ЦОМУШ-а са својим инструментима, уз пратњу омладине, прошли су заједно улицама Јагодине до Соколане, и на своје и опште задовољство свирали на игранци.

На крају да споменемо и састав оркестра: Боривоје Илић, Србобран Нешић и Момчило Смиљанић – виолине; Миодраг Николајевић – кларинет, Светомир Цветковић – гитара, Љубиша Прокић – клавир (Соколана је имала клавир, а наша Школа само хармонијум); контрабас – Велимир Стефановић, и Владан Јоксимовић – удараљке.

Камерни, односно црквени хор, основан је на иницијативу ђакона и проте јагодинске Саборне цркве (прота Младен је предавао веронауку у нашој Школи). Хор је сваке недеље пре подне учествовао са одговарајућим нумерама у обављању литургијске службе. Састављен је од двадесетак ученика, одабраних из школског хора. Певање је било хонорисано, а мени је, као диригенту, та пракса користила у мом каснијеи професионалном бављењу дириговањем. Певани су делови из литургије Стевана Мокрањца и руског композитора Боротњанског.

Текст на полеђини фотографије: Брату Станоју од Милована, 1940.

Радио-пријемник који је Школа набавила крајем 1936. године био је за нас пријатно изненађење и, на неки начин, допуна музичког васпитања и богаћење музичког живота. Не верујем да је у то време ико од нас имао код куће радио-апарат, па је слушање радио-програма, а посебно музике, привлачило велики број ученика, иако је апарат био смештен у професорској зборници. Разуме се да су највише слушане емисије народне и забавне музике, али је мања група ученика поклонила пажњу и емисијама класичне музике. Сећам се како су с посебном пажњом биле праћене емисије посвећене Бетовеновим симфонијама (циклус од девет симфонија са коментаром).

Спремали смо у оркестру за нашу главну приредбу, Сретењску забаву, и један тежак Моцартов концерт. Ја сам већ био у музици толико узнапредовао да сам редовно свирао прву виолину и најтеже деонице.

Непосредно уочи приредбе професор ми рече нешто што ме толико силно погодило: – Ти ћеш свирати прву виолину на генералној проби, а мени ћеш препустити да свирам на свечаној приредби за грађанство у сали „Паласа“.

Хотел „Палас“ и апотека „Резнеровић“ Јагодина, 1935–1940. (Завичајни музеј, Јагодина)

Био сам до те мере погођен да сам помишљао и на то да оставим свирање, да се оканем музике уопште...

Јагодина је у време школовања моје генерације била леп град, чему је посебно доприносио уређен прилаз од Железничке станице до центра града, са украсним ронделама и спомеником ратницима из Првог светског рата. Културно-просветно-уметнички живот био је ограничен углавном на оно што се у том смислу стварало у два основна школа (дечји хор), Нижој гимназији, и, разуме се, у Учитељској школи, и што је повремено, на јавним концертима и приредбама ових просветних установа, разбијало монотонију музичког живота, карактеристичну за све градове у Србији оног времена. Ретка су била гостовања реномираних уметника, на пример Тимотића, који је важио за нашег Тина Росија, а који је певао народне песме и романсе. Сећам се и гостовања Златка Балковића, настањеног у САД, који је био светски познати виолинист.

У вези с тим, сећам се својих првих корака у свом раду изван школе, на подучавању двоје ученика свирању на виолини, чиме сам добио прилику да учествујем на породичним седељкама у кући апотекара Резнеровића, који је имао своју дрогерију. Седељке су одржаване једном недељно, и на њима смо ћерка Резнеровића на клавиру, ја на виолини, уз пратњу још једног младог обожаваоца музике, који се такође звао Бора и свирао на виолончелу, изводили, између осталог, три Хајдна и Бетовена, разуме се уз присуство породице, као и уз обилно послужење слаткишима.

Круну свакодневног музичког живота у Јагини, у популарном смислу, представљао је салонски оркестар Данила Васића, који је свирао у хотелу „Палас“. Лети у вечерњим часовима испред хотела свирана је тзв. салонска музика: увертире из оперета (Росини, Лехар, Калман, Штраус, Супе) и други популарни комади.

Данило Васић, одличан виолинист, био је нека врста идола за све нас који смо у свирању виолине имали неке амбиције. Дешавало се да у време кад морам бити у интернату из неког прикрајка поред хотела с много пажње слушам овог изванредног виолинисту и исто тако добар његов оркестар.

Боривоје Илић је рођен 25. марта 1918. године у Струмици, од мјакe Анете, учитељице и оца Димитрија, учитеља.

Према запису Драгише Марковића, једини је ученик јагодинске Мушке учитељске школе између два рата који је по завршетку школовања отишао у Београд на музичке студије. Његов брат Ђорђе, чија су сећања такође заступљена у овој књизи, уписао је ликовну академију.

Боривојев и Ђорђеов отац је учитељевао у селу Доњи Катун (код Варварина, на Западној Морави), у Босиљеву (близу родног града Струмице) и у Великом Борку (код Београда). Живећи с породицом у селима, Боривоје је спонтано упознавао карактеристике народног стваралаштва у тим крајевима и напајао се љубављу према музичком фолклору и народном стваралаштву уопште, што је било пресудно да се касније определи за музику и да му народно музичко стваралаштво буде инспирација у његовом стваралаштву.

Гимназију је похађао у Београду, Штипу, Струмици и Великом Градишту, где је као одличан ученик био ослобођен полагања ондашње мале матуре.

У јагодинску учитељску школу је дошао са једном старом расхорованом виолином и са веома мало претходног знања почео спонтано свој музички пут.

По завршетку Наставничког одсека и Одсека за композицију и дириговање на Музичкој академији у Београду, у класи Миленка Живковића, био је неко време (још као студент и после дипломирања

на Академији) наставник виолине у Музичкој школи „Мокрањац“ и професор гимназије.

Скоро читав свој радни век, од 1947. године, провео је у Радио Београду као музички сарадник, диригент Камерног радио-хора, Малог радио-оркестра и других мањих ансамбала, и дугогодишњи музички уредник. Био је и уметнички руководиоц и диригент хора КУД *Абрашевић*. Радио је аранжмане и композиције за тада најпознатије извођаче народне музике.

Био је члан стручног жирија 9. (1969. година) и 15. (1975. године) Драгачевског сабора трубача у Гучи. Добитник је бројних награда.

Као композитор бавио се претежно обрадама народних песама, писањем хорских композиција и соло песама. Из области инструменталне музике стварао је за клавир, оркестар и мање инструменталне саставе.

Огледао се у писању музике за радио-драме, као и за радио-колаже састављене од наших лирских и епских песама.

Пензионисан је 1982. године као руководиоц – музички уредник ансамбала народне музике.

Олгица Милутиновић Пајић, дугогодишњи уредник у РТС-у, сећа се Боривоја Илића као свог првог шефа када је 1961. године почела да ради у Дискотеци Радио Београда. По њеним речима, своју педагошку спремност показивао је откривајући младе талентоване певаче и радећи са њима. Сарадници су га доживљавали као „дивног, пријатног, комуникативног, правог господина. Није био строг, али су га сви поштовали“. Са тог места Илић је прешао на место уредника Редакције народне музике, наследивши Ђорђа Караклајића.

Боривоје Илић, композитор, диригент, аранжер и свестрани музички делатник преминуо је у Београду 4. децембра 1987. године.

Владимир Р. Ђорђевић (Народна библиотека Србије)

Владимир Ђорђевић (1869–1938) у Учитељску школу у Јагодини дошао је када је она и основана, као први наставник „музике и нотног певања“ (Годишњи извештај 1898/1899: 32).

Чувени педагог, композитор и етномузиколог оставио је трајни траг у овој установи, али и у музичкој и педагошкој историји Србије. По завршењу Учитељској школи у Београду почео је да ради као учитељ, али је убрзо започело његово музичко усавршавање из области науке о хармонији, контрапункта и инструментирања. У тим областима учио је у Бечу код Роберта Фукса (1893) и, касније (1901) у Прагу код професора Шебора (Вукићевић 2018).

Израдио је низ уџбеника, а у Учитељској школи у Јагодини коришћене су „Збирка деџјих њесама са нотама и текстовима, а за свирање Школа за виолину“ (Ристић 1969: 128) које су биле на листи уџбеника и свих учитељских школа у Србији.

У јагодинској Учитељској школи Ђорђевић је предано радио. При сваком разреду постојао је оркестар, а имао га је „чак и први разред при крају године“ (Десетогодишњи преглед: 100). Оркестри су, по разредима, имали своје жанровско усмерење и изводили српске игре, интернационални

репертоар игара (валцере, полке, мазурке, кадрил), композиције домаћих и страних аутора. „На програму су редовно биле Ђорђевићеве познате композиције *Ој, девојко*, марш из комада *Алилова љубав* [...] Но, сва три оркестра свирала су *Узданицу* – марш ђака Јагодинске учитељске школе, који је наш наставник музике Влад. Ђорђевић посветио својим ученицима узевши за име марша име ђачког литерарног друштва *Узданица*“ (Ристић 1969: 128–129). Највреднији етномузиколошки рад Владимира Ђорђевића јесу две његове књиге, „односно збирке народних песама: *Српске народне мелодије (Јужна Србија)*, Скопље, 1928, и *Српске народне мелодије (Њредрашна Србија)*, Београд, 1931“ (Големовић 2011: 9). Неуморни борац за очување музичке традиције, који је теренски рад обављао „о свом руху и свом круху“ (Големовић 2011: 11) оставио је драгоцену сведочанства и о традиционалним музичким инструментима, посебно скрећући пажњу на нешто чиме се до њега нико није бавио – на народне дечје музичке инструменте и звучне играчке (Исто: 13).

Миленко Пауновић (Сент Иван, 1889 – Београд, 1924), професор Мушке учитељске школе јагодинске који је на том месту наследио Владимира Ђорђевића. Музику је студирао у Прагу и Лајпцигу код истакнутих професора Макса Регера, Стефана Крела и Хуга Римана (Вукићевић 2018). Био је композитор и књижевник. У свом уметничком раду елементе постојећих уметничких дела, садржаја, фолклорне традиције „презначава у нову целину којом заступа сопствене идеје“ (Милановић 2004: 82).

У току Првог светског рата прелази Албанију и током боравка на Крфу компонује и пише драмске текстове. Тада је компоновао и уводну музику за музичку драму *Ченић-аџа*, коју „у Солуну 1917. године изводи Оркестар краљеве гарде под управом Станислава Биничког“ (Милановић 2004: 83).

Вељко Комарек (Цетиње, 1909 – Јагодина, 1979), професор музике и композитор, радио је у Мушкој учитељској школи у Јагодини од 1938. године. Генерације ученика са одушевљењем и великим поштовањем остављале су писане успомене на њега. Посебно истичу његову посвећеност раду и неконвенционалну комуникацију са ученицима: „Био је близак ученицима, тактичан и благ у раду са нама и веома омиљен професор. Надарен и свестран у раду, усавршавао је своје музичко знање, компоновао је и хармонизовао песме за хор“ (Тешић 2008: 45). Посебно место међу његовим композицијама заузимају *Ој, Мораво* и *Берачице*. На иницијативу и уз огромно залагање Вељка Комарека, професора Учитељске школе, у Јагодини је отворена музичка школа која носи име Владимира Ђорђевића. Први пријемни испит за новоосновану школу одржан је управо у просторијама Учитељске школе (Здравковић 2003).

Професор Вељко Комарек са ученицима

Велибор Андрејевић (1934–1939)

Сусрет са чудесном направом у Учитељској школи

После завршене ниже гимназије у Ђуприји, за-
послио сам се у фабрици шећера као сезонски
радник, од почетка сезоне прераде репе. У поро-
дици нас је било четворо, а зарађивао је само отац,
било је неопходно да и ја привређујем.

Почео сам рад на претовару брикета од меласе.
Наиђе инжењер и каже ми: „Није ово за тебе. Дођи
сутра у лабораторију!”

У лабораторији сам радио на контроли отпада-
ка: пратио колико још има шећера у меласи. Кад
наиђем на неки значајан проценат, ја алармирам
да би се утврдило зашто је дошло до тога.

После седам дана наиђе други инжењер: „Ти си
млад, знам да ти је потребан новац. Хоћеш ли да
радиш још у једној смени? Обилазићеш радна ме-
ста и у ову књигу уписивати ко је дошао на посао.”

Почетком октобра је био допунски конкурс Учи-
тељске школе у Јагодини (пошто на првом конкур-
су нису примили довољан број кандидата, тражили
су оне с одличним и врло добрим успехом). Мај-
ка ми рече: „Сине, да идеш у ту школу!” „Немамо
пара, како ћемо?”, кажем јој ја.” „Ја знам да ћеш
ти и тамо да радиш...”

Забавне и поучне вечери у Интернату

Обично после вечере уочи празника или недеље
приказивани су у трпезарији или школској двора-
ни инструктивни или забавни филмови који су или
својина Школе или су узимани под кирију. Школа
има своје апарате и њима је најчешће руковао Ве-
либор Андрејевић, уч. IV раз. под руководством
г. С. Стојановића, проф. физике. Ти су филмови
давани и то: 20. XI-37. г.: Париз, Живот Ескима,
лов на китове, како се лечи змијин ујед; 18. XII-
37. г.: Наполеон 1. део, Шарло као боем, рудник
угља, циклус воде у природи, хирургија у служби
естетике; 29. I-38. г.: Ван школских часова (шала),
микроби у ваздуху, клизање на леду; 3. II-38. г.:
Моделарски курс, прослава Аеро-клуба у Скопљу,
утакмица модела; 12. III-38. г.: Хоридо (драма у 5
чинова); 10. IV-38. г.: Наполеон II део.

(Годишњи извештај 1937/38, 19)

Са посла сам отишао директно на пријемни испит. „Ну момак, ти имаш слуха, само у теби срце спава. Јеси ли лумповао целу ноћ?“ „Радио сам целу ноћ у фабрици. Сиротиња...“, рекох му. „Ну, добро, добро“, рече он.

Марљиво сам хватао белешке, то ми је била навика из ниже гимназије. Запазише ме професори као озбиљног, неки почеше да ме хвале као солидног ђака.

Једног дана ми се обрати економ: „Чуо сам да си сиромашан. У интернату има много послова, помагаћеш нам, а ми ћемо те ослободити плаћања издржавања, односно уместо 300 плаћаћеш само 50 динара месечно.“

Било је то већ у првом разреду. Првих неколико месеци платио сам целе уплате од новца зарађеног у фабрици. Вероватно је ово што ми је рекао економ имало везе с оним разговором на пријемном испиту, а и с тим што је економ био много добар с Чика Раком, професором и васпитачем, који ме много заволео.

Одмах сам почео да помажем економу. Било ме срамота што тако мало радим за тако велику повластицу. Између осталог, обилазио сам болесне другове у болесничкој соби.

Није ми нико изричито наредио, али сам по личној иницијативи предвече заливао травњак и цвеће испред зграде, а то ми је уједно била и физичка рекреација.

Преко лета сам – сем петнаестак дана – остајао у интернату да економу помажем око прегледа инвентара и припреме за нову школску годину, обилазили смо имање и воћњак. А било је и шутирања лопте, са послужитељима Мијом и Илијом.

С директором Петровићем скоро се нисам ни познавао, иако сам био службеник интерната. Видео сам га једва десетак пута. Појављивао би се

на бетонској стази, огрнут капутом, са цвикерима. Сви би тада престали с галамом, а ја сам полухипотисан и са страхопоштовањем стајао по страни.

После смрти директора Петровића, вршилац дужности директора Димитрије Мишић примети да куцам на писаћој машини, те ми даде да прекуцавам његов рукопис за штампу: био је то приручник из географије о нашој земљи. Са директором Ристићем сам имао много више сарадње.

Иако сам био солидан ученик, са математиком нисам био у најлепшим односима. Било колико задатака препишем од друга на писменом, професор Стојановић мени увек даје два са три. Кажем ја то професору, а он ми рече: „Изађи на таблу!... Добро, иди на место, ево ти тројка.“ На крају године, да ми не поквари успех, ипак ми даде четворку.

Био сам добар са више наставника, но највише са професором Стојановићем, који нам је био разредни старешина: ми смо били његова генерација.

„Како си у гимназији стајао с физиком?“, упита ме једном он, а ја кажем: „Одлично!“ „Е кад је тако, ево ти кључева од кабинета за физику!“ „Шта да радим у кабинету?“, питам. „Гледај оне велике физичаре (фотографије на зидовима)! Води рачуна о наставним средствима, бриши прашину, по распореду ми донеси шта ми треба за час.“

И тако сам у неку руку постао професоров асистент.

Кад сам се дочепао кључева, добро сам упознао шта све постоји у кабинету: за магнетизам, електрицитет (стално сам вртео машину за производњу електрицитета). Набавио сам уџбеник физике и вршио разна експериментисања.

Наиђем тако у кабинету на чудну направу – целулоидну траку. А и на мали пројекциони апарат „пате вебо“, 9 мм. Свакодневно сам се занимао с том направом, уз коју нађем и упутство на

француском језику. Помоћу речника преведем наслове и упутство. Одмах ми је било јасно да су филмови врло занимљиви за примену у настави. Сећам се филма о Ескимима (2 дела, 20 минута), као и филма о пчели.

Кад смо касније почели да држимо часове у вежбаоници, ја сам био тај који је одржао прво предавање уз примену филма, у Србији.

Имао сам из матерњег језика чланак о лопову, са темом о правди. Ја се у току обраде вешто пребацим на терен пчеле и како се добија мед. „Јесте ли, децо, гледали како пчеле скупљају мед?“ „Јесмо!“, вичу једни – „Нисмо!“, вичу други.

„Е, ја овде имам филм“, кажем ученицима. „Знате ли шта је филм?“

Понео сам у торби пројекциони апарат, покретно платно, повео сам једног друга да ми помогне око замрачења учионице и убацивања филмске траке.

Професор методике Правица био је одушевљен: „Честитам ти, ово је предавање, а не само: причам ти причу. Како си дошао до апарата и филма?“ Све му испричам. „То је директор Петровић донео из Француске. А како си одгонетнуо упутство?“ „Доста сам преводио, у гимназији сам учио напамет лектуру из француског језика, имао сам добар речник, тако сам одгонетнуо педесетак стручних израза.“

Од тада ми се у свест урезало да се филм може одлично користити као наставно средство, као и да се могу снимати специјални наставни филмови. Та ме мисао гонила кроз многе године мог живота.

Предложио сам да се у оквиру литерарне дружине „Узданица“ оснује секција за филм. Осим „пате вебо“ од 9 мм, нашао сам пројектор ширине 35 мм, са неисправним мотором. Како је апарат имао и ручни погон, ја сам неуморно вртео по 24 слике у секунди.

Филмски пројектор из Филмског одсека Мушке учитељске школе у Јагодина

Љубинко Правица (Београд, 1903 – Јагодина, 1972), професор српског језика и филозофије у Учитељској школи јагодинској

Светислав Стојановић (Каленићки Прњавор, 1895 – Јагодина, 1952), рођен у учитељској породици, питомац 14. кола Мушке учитељске школе јагодинске, професор математике и физике у МУШЈ и јагодинској гимназији. Завршио Вишу педагошку школу у Београду. Био је директор Гимназије у Јагодина (1947–1948). Пензионисан 1950. године.

Димитрије Мишић (Јагодина, 1895 – Београд, 1952), професор историје, директор Учитељске школе у Јагодина (1935–1937) и јагодинске гимназије (1938–1944). После Другог светског рата осуђен је на 8 година строгог затвора и губитак грађанских права. Умро на издржавању казне.

Била је ту и једна ролна наставног филма (не сећам се наслова) за овај пројектор. За мене је био прави тријумф кад сам у нашој великој сали приредио прву филмску представу за наше ђаке. Приказали смо филм о пчелама, о Ескимима, као и десетак кратких филмова, а ја сам преко „Пролетног филма“ (уз најамнину) из Београда набавио још два филма.

Средином мог школовања добили смо дивног наставника Гргура Станојевића, кога смо звали Грша. Предавао нам је ликовно образовање (тада је то било цртање) и ручни рад. Он је имао камеру за снимање од 9 мм па је снимао тзв. ђачки журнал. Ја сам материјал носио у Београд, на лабораторијску обраду. Тако смо пре сваке филмске представе приказивали и наш ђачки журнал.

Од наших другова у школи потекла је идеја да изнајмљујемо игране филмове и приказујемо их у сали биоскопа „Палас“ за све ученике у Јагодина. Тако смо и урадили. Долазио сам у Београд да према каталогу узимам филмове, закупили смо салу „Палас“, па је са улазницом од једног динара сала била испуњена до последњег места.

Од сваке представе остало нам је доста новца, па смо купили пројектор од 16 мм који школа није имала. На тај начин је школа сад имала три пројектора: од 9мм, 16 мм и од 35 мм. Поменути пројектор смо платили 12 или 14 хиљада динара, не сећам се тачно, а до тог новца смо дошли са по 7–8 представа годишње, за две године. Школа је за ову делатност издејствовала одобрење Министарства просвете, а за сваки филм смо имали сагласност директора.

У то време ми се дешавало да улицом за мном јуре гимназијалци и вичу: „Кад ће бити филм? Кад ће бити филм?“

У V разреду сам био председник литерарне дружине „Узданица“, те у том својству де факто

одговоран пред директором и наставничким већем за лист *Учитељска узданица*. Радови се нису могли штампати док их ја не прегледам и не предам директору. Сарађивали су и ученици из других школа.

Дешавало се да директору однесем већ одштампани примерак, на шта би ми он (Ристић) рекао: „Касно си донео! А шта ако је неки чланак требало забранити?!“ На то бих ја рекао: „Господине директоре, млади људи увек сањају о неком бољем друштву. То је све небулозно. Ово што је овде штампано није нимало нападно. Било је хитно, журили смо да однесемо у Алексинац, у штампарију. Одговорни надзорни наставник је то одобрио... Према мом просуђивању верујем да ћете се сагласити. Но ако ипак нешто није у реду, а ви забраните растурање листа.“

Директор је био поласкан овим мојим речима... Имао је поверење у мене да добро знам шта се сме. Од десетак бројева ниједан број он није забранио. Понекад бисмо издали двоброј. Ја сам са часописом имао посла у V разреду. Не сећам се колико је бројева издато претходне године. Нашу *Узданицу* смо слали и у нека друга места. Надзорни наставник је био Станимир Ђокић, професор књижевности.

Моје занимање за филм било је, уствари, одлучно за мој живот и избор професије. О томе онда нисам размишљао, али се мој живот већ тада био усмерио у правцу филма.

Кад сам полагао дипломски испит, на мене је обратио пажњу др Шошкић, изасланик Министарства. По завршеном испиту добио сам награду као најбољи дипломац. Изасланик ме запита: „Младићу, за шта желите да се определите? Штета ако не идете даље.“ На то му ја кажем: „Г. инспекторе, имам намеру да се бавим снимањем наставних филмова. Ако у томе не успем, уписаћу се на педагошку групу на Филозофском факултету.“

„Изврсно“, рече он, „потражите ме у Министарству!“ Дао ми је своју „визиткарту“. „Можда ћемо вам обезбедити стипендију“, додао је на крају разговора.

Уписао сам се на факултет и отишао у Министарство. На моју несрећу, др Шошкић је био на путу. Примила ме начелница министарства, и то на једвите јаде. Док сам јој говорио како сам се у Јагодини упознао са техником филма и одушевио се за наставни филм, како сам држао предавања с филмом, и да сад желим да студирам и, по могућности, се укључим у неку установу где бих се бавио филмом – она је гледала у земљу и вртела главом, одречно. Даље сам јој говорио да се такви филмови производе у Француској, да их ми купујемо, да се приказују на Коларчевом народном универзитету, постоји предузеће „Просветни филм“, па сам хтео да јој покажем каталоге, но она ми на све то рече: „Видите с тим трговцима да сниме, а ми да откупимо...“ Ја се на то накомстреших и рекох: „Трговци не снимају, они не ризикују новац, они само продају.“ „А, тако“, рече најзад, „ми немамо никаквих пара. Причекајте још неку годину, дођите још који пут.“

Иако сам био дошао по наговору др Шошкића да тражим стипендију, видевши с каквом особом имам посла, клиннем главом, устанем и изађем, залупивши добро врата за собом. Више никад ни сам ушао у Министарство да тражим стипендију или због снимања наставних филмова.

На моју срећу, управник Дома глувенемих у Јагодини, професор Миодраг В. Матић, дао ми је писмену препоруку да се запослим као васпитач у Дому слепих у Земуну, тако да нисам много зависио од стипендије. У Дому сам остао годину и по, а онда ме опет копкала идеја с наставним филмом и овладавање технике снимања. Чуо сам да на Ташмајдану постоје „Филмске новости“. Од тог је предузећа касније настало предузеће за наставни

Плакати филмова које је снимио В. Андрејевић
(извор: Википедија)

и документарни филм. Сретне руке сретнем баш друга из разреда у Јагодини, Предрага Кршљанина, који је имао утицаја у том предузећу, те се тако оствари моја велика жеља да се бавим филмом.

Као асистент сниматеља у „Авала-филму“ радио сам три године, затим су ми поверили самостално снимање. Први документарни филм снимио сам са Љубишом Јоцићем и добио награду за најбољу фотографију. Био је то филм *Дело Томе Роксандића*.

После тога сам био премештен за асистента играног филма *Бесмртна младост*, где сам две сесквенце снимао самостално.

На позив Жоржа Скригина био сам сниматељ његовог филма *Њих двојица* (други играни филм у СР Србији). Тај филм је био врло добро примљен и имао је рекордан број посетилаца. Са Скригином сам затим снимао филм *Поштрага*, који је такође био добро прихваћен. Био сам сниматељ филма у боји *Госпођа министарка*, који је у то време био врло скуп, али и добро примљен од публике, као један од првих филмова у колору.

Филмске касете из Филмског одсека Мушке учитељске школе у Јагодини

У Црној Гори сам снимао филм о крвној освети *Крвава кошуља*, уз многе похвале за успешну фотографију. Такође ми је добро оцењен филм у боји *Друј председник ценшарфор*.

Кад је Скригин отишао у СР БиХ, да тамо снима, радио сам документарне филмове са Јоцићем (*Милена Павловић-Барили, Бранко Радичевић*), а претходно сам са Скригином радио документарни филм *Долином Мораве*, и са Слеччевићем играни филм *Медаљон са шри срца*.

Сарађивао сам у великој копродукцији „Лафајета“, спектакла који се у Паризу приказивао годину дана, сарађивао сам са најпознатијим француским сниматељима, на пример са Ибером (који је снимао филм *Деца раја*) на историјском спектаклу *Седморица из Тебе* (историјски спектакл за Италијане), у овом случају као други камерман.

Велибор М. Андрејевић (23. март 1918 – после 1988) рођен је у Ћуприји, у вишечланој радничкој породици. Основну школу и нижу гимназију завршио је у родном месту, да би након краће паузе наставио школовање у јагодинској Мушкој учитељској школи (1934–1939).

У Јагодини се упознао са *седмом уметношћу* поставши најактивнији члан филмског одсека *Узгранице*. Сматра се једним од пионира филмске фотографије у Србији. Као професионални сниматељ у периоду од 1952. до 1968. године snимио је преко 30 документарних и 6 играних филмова. Од 1969. до пензионисања 1979. године био је сниматељ РТВ Београд.

У забележеним сећањима познатог јагодинског сликара и ликовног педагога Војкана Величковића стоји да је при овдашњој Учитељској школи постојао филмски одсек са биоскопом, односно да је постојала и школска камера и кинопројектор. Филмска секција је давала филмове у школи и у тада једином градском биоскопу власника Милана Вучића, како за учитеље, тако и за гимназијалце и основце.

Осим неколико сачуваних ролни поменутих филмова, који су били документарци, са темама о лову на туљане, замковима у долини Лоаре и друго, остало је и пар новинских вести о овим дешавањима.

И овом пригодом треба споменути свестраног учитеља вештина Гргура Станојевића, који је Јагодини оставио бисту Сретена Ацића, и податак да је камером филмског одсека јагодинске Учитељске школе snимио мартовске демонстрације 1941. године. На жалост, том филму се изгубио сваки траг.

Улица краља Петра, Јагодина, 1934.

Радомир Радовановић (1933–1938)

Кроз Учитељску школу – другарски и стваралачки

Учитељску школу сам почео учити у време светске економске кризе, 1933. године. Мом оцу, занатлији са скромном опанчарском радњом, није било лако, у то доба, издвајати по двеста динара месечно за моје школовање. Када се, ипак, одлучио на жртвовање и одрицање ради мог школовања, озбиљно ми је ставио на знање да ће ме задржати за опанчарском тезгом ако добијем само једну слабу оцену.

На пријемни испит у јагодинску Учитељску школу пошао сам после завршене четворогодишње Реалне гимназије у Смедеревској Паланци. У мом сведочанству о завршеном нижем течајном испиту налазиле су се само четворке и свега две петице. Селекција за упис у учитељску школу била је строга. Родитељи су то знали. При поласку у Јагодину, мајка је пролила бокал воде за мнош, а отац ми је тутнуо у џеп писмо за професора музике, Смиљанића. Од његовог колеге и друга.

Приликом провере музичких способности певао сам песму *Хеј Словени*. Професор Смиљанић је покушавао да ме прати на хармонијуму. Сећам се да смо се доста „усаглашавали“ и почињали испочетка.

Одвајање од родитељског дома и почетак школовања у новој средини био је за мене пресудан животни преокрет. Малограђанска средина у Смедеревској Паланци, у којој сам провео детињство и дечаштво, имала је на мене јак утицај. Био сам веома живахан, весео, прави немирко. Тежио сам да се наметнем кругу мојих другова, да се истакнем, да будем први. Због те тежње ка доминацији настале су тешкоће прилагођавања у новој средини. Томе је допринело и специфично осећање које сам доживљавао због тога што сам једини био у кратким панталонама и са опанчићима. У односу на многе другове из Учитељске школе био сам сићушко. Стајао сам на зачељу у гимнастичкој врти. Ипак, покушавао сам и у тој новој средини да се намећем и натурам, нарочито кад се радило о играма и спортовима. Нисам презао ни да настрем на другове из старијих разреда, крупније и јаче од мене. Наравно, извлачио сам дебљи крај.

И нови животни услови све изразитије су деловали на мене. Почео сам напуштати раније форме понашања и односа са друговима. Све успешније сам сарађивао с вршњацима. Физичка зближеност у условима интернатског живота, заједничке обавезе и активности учиниле су од јагодинске Учитељске школе пре свега – школу правог другарства.

Школска зграда ми није остала у пријатном сећању због лоших услова, посебно у интернату: дуг,

мрачан ходник, скучен простор без хола, огромне спаваонице касарнског типа, сувише скроман намештај. Још онда, пре више од педесет година, један познати јагодински лекар коме сам отишао на преглед, рекао ми је да би моју школу требало дићи у ваздух због лоших здравствено-хигијенских услова. Та школа је, међутим, остала у трајном сећању широј јавности по ономе што је имала ван школске зграде (парк, врт и имање) и нарочито по веома солидном стручно-педагошком раду и подизању опште културе и стваралаштва својих ученика.

Била је то права југословенска школа, ковачница другарства. У њој је било ученика из разних крајева Југославије. Сви су се у овој школи (а нарочито они који су становали у интернату) осећали као велика сложна породица у којој су добро били постављени међусобни односи. Млађи су преузимали радне обавезе у интернату да би старији имали више времена да се посвете учењу и укључивали се у разне секције. То поштовање старијих ученика неговано је као традиција. Сећам се да сам као ученик прве године скидао капу пролазећи поред матураната. Међу њима је било одраслих особа, са брковима, са шеширима на глави. Уступао сам им место на клупи у парку ако су хтели да седну.

Парк око школе увек нас је подсећао на пионирски рад оснивача школе, Сретена Аџића, који је растиње за парк донео из разних крајева наше земље и из других земаља. Сваком се у сећање урезало име дрвета „гинко билоба“ – реткост у нашој земљи (биљка лепенастих листова пореклом из Јапана и Кине).

Од професора се радо и често сећам Цветка Ђ. Поповића који нам је предавао педагошку групу предмета. Ценили смо га као патриоту – учесника Сарајевског атентата, као способног, строгог али правичног професора. У интернату је посебно био омиљен васпитач Радомир Живановић, кога смо називали „Чика Рака“. Умео је са нама да

успостави хумане, праве другарске односе. Симпатични су ми били професори музике: Угљеша и његов брат Светозар Смиљанић. Светозар је био одличан виолинист али и шахист. Играо је шаховске партије, без гледања у шаховску таблу, против читавог нашег одељења и – побеђивао нас.

Ако се позитиван васпитни утицај професора испољава у томе што код ученика развија трајно интересовање за његов предмет, онда је то био случај са младом и скромном супленткињом Лепосавом Милојковић, која је предавала француски језик. Својом непосредношћу и личним шармом на мене је тако деловала да сам њене часове доживљавао као стваралачку радост и мотивацију да француски језик научим. То сам остварио после завршене учитељске школе. При процени овог утицаја не треба губити из вида моје године, стваралачку имагинацију и младалачки занос. Солидну основу у овом предмету стекао сам када ми је у првим разредима гимназије француски веома успешно предавала Јелисавета Ибровац, жена изузетне културе и племенитости. Не треба заборавити истину: ако су младе (и лепе) жене добри предавачи, њихов утицај на ученике у периоду формирања може бити изузетно ефикасан и позитиван. Мој пример је скроман прилог овој тези.

Школа је пружала широке могућности ученицима да користе слободно време и баве се активностима за које имају интересовања и склоности. Једна група ученика, у којој сам био и ја, успешно се усавршавала у вежбама на справама у тадашњем друштву „Соко“, и стекла је одговарајуће дипломе. Соколана се налазила у граду, близу Пиваре. Било је ученика који су се укључили у фудбалски клуб у граду.

Најживље стваралачке активности одвијале су се у просторијама школе и у дворишту. Сем бављења прикладним спортовима, ученици су могли да читају свакодневну штампу, књиге из врло богате

Управитељев стан
у дворишту Мушке
учитељске школе
у Јагодини

библиотеке, да раде у разним секцијама, међу којима су успешне и масовне биле музичке, драмске и литерарна. Сврха мог писања није набрајање постигнутих резултата и имена појединаца који су се истакли. На једном примеру из свог живота желим да истакнем колико је дуготрајан и јак био утицај нашег ангажовања у појединим секцијама.

Професор Светозар Смиљанић спремао је са ђачким оркестром, између осталог, Моцартов концерт за виолину и оркестар у Д-дуру. Ја сам свирао у том оркестру виолину. Солиста је био сам професор Смиљанић. Већ чињеница што се он није устручавао да свира у ђачком оркестру мени је, а свакако и другима, импоновала. Тај догађај је код мене изазвао трајну емоционалну повезаност с тим Моцартовим концертом, тако да сам и по завршетку школе често о томе мислио, свирао своју виолинску партију и сећао се свог професора.²

² За време окупације прочитао сам у новинама да ће Радио Београд једног одређеног дана преносити тај Моцартов концерт. То је у мени изазвало бујицу осећања. Решио сам

Мој други пример је такође илустративан. Сигуран сам да има још сличних примера. Од почетка школовања имао сам одличну оцену из цртања. Иако су ми радови оцењивани петицама, у школи нисам показивао неке запаженије резултате. Но афинитет према тој уметности био је у мени снажан и трајан, мотивисао ме је да неколико година после завршетка учитељске школе почнем интензивније да се бавим сликарством. И у овом случају

да одем у један бифе који је имао радио-апарат, да бих слушао тај концерт. (Немачки окупатори су из приватних станова купили радио-апарате.) Занесен слушањем дивне Моцартове музике нисам приметио кад је у бифе ушао један крупан фолксдојчер, главни тумач при немачкој команди у Смедеревској Паланци. Он је мене из посебних разлога мрзео. Због тога сам се од њега склањао. Чим ме је угледао, почео је да откопчава револвер. Тек у том тренутку сам га опазио и муњевито излетео у двориште, на споредна врата. И тако једно дивно сећање, везано за младост и школске дане, умало да постане кобно за мене. Животна стварност може да помути емотивне компоненте прошлости у нашој личности. А то је, уосталом, неминуовно дијалектичко јединство супротности које се стапају у животном контрапункту.

се може применити француска пословица *Узрок је у жени*. Као и у случају мотивације за учење француског језика, и овде ми је подстицај дала једна жена сликар. Резултати нису изостали. И без завршеног факултета ликовних уметности примљен сам у Удружење ликовних уметности СРС, 1974. године.

Тако је платонска љубав према свим изузетним женама усмерила моје активности на учење француског језика и интензивно освајање ликовних уметности.

Чини ми се да као дипломирани педагог, са дугом учитељском и професорском праксом, могу да изведем суд о томе како смо се ми, ђаци јагодинске Мушке учитељске школе, оспособљавали за учитељски позив. По теорији дистанце, тек после неколико деценија може се поуздано судити о некој појави из прошлости, јер се може сагледати њена улога у контексту општег друштвеног развоја.

Време нашег школовања (свега неколико година пред почетак Другог светског рата) било је доба не само друштвено-политичког, већ и педагошког превирања у свету и код нас. Напуштани су формални ступњеви Ј. Ф. Хербарта који су захтевали да свака наставна јединица из сваког наставног предмета пролази кроз стандардне фазе – формалне ступњеве. Они су били доминантан метод рада у нашим школама, претварајући наставу у рутинску делатност, у шаблон.

У исто време се почео осећати дух школске реформе који је настао у Европи почетком двадесетог столећа под именом *радна* или *активна школа*. Протагониста те школе у Немачкој био је Г. Кершенштајнер. Њен суштински захтев је био примена ручног рада у школи ради оспособљавања ученика за мануелне делатности и рад у производњи.

У исто време јавља се у Немачкој други правац који истиче у први план умну (не мануелну)

саморадњу ученика. Његови представници су били Х. Гаудиг и О. Шајбнер. У *радној школи*, по Гаудигу, ученици се морају налазити у центру пажње наставника, чија улога није у томе да преноси знања, већ да подстиче ученике да самостално раде, односно уче. Целокупан образовно-васпитни рад треба да буде заснован на принципу саморадње и слободе ученика.

Професор Цветко Ђ. Поповић, који је мојој генерацији предавао педагошку групу предмета, добро је познавао савремена педагошка кретања тадашњег времена. Био је антихербартовац и посебно је наглашавао значај и потребу ученичке саморадње и слободне умне активности. Он је то и конкретно разрађивао кроз методике појединих предмета. И данас се сећам неких практичних методичких поступака, нарочито из почетног читања и писања. Они су још увек актуелни, јер су методички тако постављени да успешно ученике почетнике уводе у поимање гласа и шчитавање. Један од тих поступака јесте „читање без слова“. Ученици нацртају два кружића, а онда повлаче прстом полако од једног до другог, изговарајући реч СССР-ОООО, а кад су три кружића, реч ННН-ООО-ССС. Тако се ученици оспособљавају да пре рада са словима повезују гласове у целине, у речи, односно да течно читају. Методичко-психолошку погодност овог поступка проверио сам у пракси. Зато сам, разрађујући грађу свог савременог буквара, унео у њега и овај поступак који сам пре пет деценија научио од свог професора Цветка Поповића.

Овај пример, уједно, потврђује постојање континуитета у генези методике наставних предмета у основној школи, те, такође, доказује да пет деценија наставне теорије и праксе не доносе увек суштинске промене нарочито у поступцима који су добро постављени (без обзира што су стари), ако подстичу ученичку активност и успешно их оспособљавају за обављање одређених радно-практичних

операција. Из овог примера можемо дедуковати став: једна од слабости наше педагогије и методике наставних предмета није у томе што није „нова“ и савремена, већ у томе што ни „старе“ и рационалне поступке не користи како треба.

Уношењем савремених педагошких струјања у стручно-педагошки рад са ученицима моје генерације, Цветко Ђ. Поповић је знатно допринео да стекнемо солидно стручно образовање и да се успешно потврђујемо у пракси. Ђаци јагодинске Школе, без претеривања се може рећи, цењени су у круговима просветних радника. То су они потврђивали постигнутим резултатима. Многи од њих су настављали школовање, постали солидни наставници, професори, директори школа. Мислим да је у том погледу довољно илустративан мој пример.

Завршио сам педагошку групу предмета на Филозофском факултету у Београду, почетком 1947. године, и почео да радим у новој социјалистичкој домовини. Као професор учитељских школа (Крагујевац, Неготин, Књажевац) наишао сам (уосталом као и други професори педагози) на многе тешкоће. Концепција социјалистичког васпитања није могла одмах донети нешто „ново“ у методичком погледу. То је тек требало разрађивати. Нови су били циљеви и задаци, а наставна пракса је и даље остала каква је била пре више деценија. Тражећи нове путеве и поступке, ја сам у тим првим поратним годинама помно мислио на актуелност неких методичких поступака научених од професора Цветка Ђ. Поповића. Тражио сам међу својим стварима забелешке из Учитељске школе, које су ми много помогле у наставном раду са ученицима учитељских школа у новим условима. Примењујући неке од тих „старих“ али опробаних и рационалних поступака у раду са ученицима Учитељске школе у Пожаревцу и са учитељима, допринео сам у одређеној мери напуштању овешталих шаблона Хербартове интелектуалистичке педагогије.

Ћачка књижица о успеху и владању Милоша Бекеруса, сина власника Парне пиваре, 1936/37.

Бројни учитељи, моји ђаци, сачували су кроз моја предавања континуитет једне рационалне праксе коју сам научио од свог професора.

Сукоб старог и новог на дипломском испиту

Учитељски дипломски испит у предратном школском систему био је обиман и тежак. Обухватао је практични део (држање предавања у вежбаоници), писмене задатке и усмени испит.

У диплому су уношене оцене свих предмета које смо учили: из целе педагошке групе предмета била је једна оцена, школски рад је посебно оцењиван. Из предмета који се нису учили у завршном разреду и нису се полагали на дипломском испиту, извођена је општа оцена. Укупно је било 20 оцена.

Полагање овог испита запамтио сам по једном неуобичајеном догађају. Одговарајући на питање из педагогије, имао сам задатак да објасним суштину Хербартове педагогије, односно да укажем

Текст на полеђини фотографије: Херцег Нови 1936. у друштву колега и колегиница из Херцег Новог на обали плавог Јадрана, Блашко, уч. матурант

на неодрживост његових формалних ступњева. Испитивач, Цветко Поповић, одобравао је оно што сам говорио. Одједном је скочио изасланик министарства просвете на нашем испиту, Јован Ђ. Јовановић, који је био познат као апологета Хербертовог учења и његов популаризатор. Застао сам, уплашен, и погледао у свог професора. Он је одмах енергично реаговао. Супротставио се мишљењу изасланика, наглашавајући да је интелектуалистичка педагогија Хербарта доводила до шаблонизма у настави. То је још више огорчило изасланика Јовановића. Њих двојица су почели безмало да се препиру. Директор школе Милован Ристић позвао их је да прекину расправу и рекао да ће се о томе разговарати у наставничкој канцеларији.

Очевидно узбуђен, ја сам наставио да одговарам. Бојао сам се да се „кола не слома“ на мени. Ипак, веровао сам у свог професора Цветка. У дипломи ми, ипак, није записана петица из педагошке групе предмета, мада сам је очекивао. Да ли је на моју оцену имала утицаја и непредвиђена расправа мог професора и изасланика – остаће тајна.

Учитељи на екскурзији у Аранђеловцу, четврта деценија XX века

Сећање на једну екскурзију

Екскурзије су имале посебни васпитни значај за ученике Учитељске школе. Већина их је била сиромашног стања и без екскурзије не би могли упознати домовину. Једна наша екскурзија посебно ми се урезала у сећање због два карактеристична детаља

Кад смо возом стигли у непосредну близину Јадрана и угледали плаву пучину, то је био снажан и незабораван утисак. Чим смо дошли до једне плаже, многи од нас су у воду поскакали у гађама, пошто нисмо били припремљени за плажу и купање.

То наше одушевљење и раздраганост приметио је неки Словенац који се ту нашао. Били смо му симпатични због непосредног и спонтаног понашања. Био је власник ресторана на љубљанској железничкој станици. Понудио је нашим професорима, вођама пута, да на један дан будемо његови гости у Љубљани.

Позив је прихваћен и ми смо, мимо плана, дошли у Љубљану. У лепом ресторану поседали смо очекујући ручак. На чистим белим столњацима

стајале су, сем тањира, корпице с хлебом. Био је то узани бели хлеб, исечен у танке парчиће. Свак од нас могао је као у шали појести све из једне корпице, а била је намењена – четворици.

Чекајући сервирање ручка, грицкали смо полако хлеб и све корпице су зачас биле испражњене. Тражили смо од конобара да нам донесу још хлеба. Корпице су у току ручка опет брзо биле испражњене. Приметили смо да се конобари нешто договарају с власником ресторана: свакако је требало ићи у куповину хлеба, пошто смо ми појели све што је за тај дан припремљено. Нашем домаћину је и то било симпатично. Он сигурно није знао да се у Србији једе много хлеба...

Исто то – само мало друкчије
(сећање Боривоја Илића)

О поменутој екскурзији и путовању поред плавог Јадрана, Боривоје Илић се сећа:

На броду „Престолонаследник Петар“, од Дубровника ка Сплиту, нас неколико младих распевали смо се, уз пратњу гитаре и виолине (Мирко Марошевић, Момчило Смиљанић, Светомир Цветковић и ја). На броду странци, мислим Енглези. Сем нас екскурзиста, Југословена скоро да нема.

Ти странци су, богме, били Енглези, а, зна се, Енглези се увек и праве Енглези: пуше на луле.

Живота Марковић, звани Чича (са качкетом у руци, шеретски): Идем да скупљам прилог!

Ја (наиван, уплашен): Какво скупљање! Да се брукамо...

Певамо, певамо и најзад дођемо до словеначке песме *По језеру близ Трилава*.

Један омањи, дебељушкасти господин нам приђе: Откуд знате ту песму?

Учитељци на излету

Ја му објасних да ми певамо македонске, босанске, хрватске, осим наших из Србије, па и – словеначке.

На то човек рече: Ви ћете бити моји гости у Љубљани (која иначе није била у програму наше осамнаестодневне екскурзије).

Разговарао је с нашим професорима...

И, као што напред прича Мика Радовановић, били смо његови гости и показали како ми једемо хлеб! Толико смо били навалили, да су нам најзад морали донети веш-корпе хлеба!

Радно васпитање изнад свега

Живот и школовање у истој згради школе са интернатом имали су спонтан али веома снажан

Луксузни пароброд „Престолонаследник Петар“

утицај, пре свега на радно васпитање. Свако од нас пролазио је, по одређеном распореду, кроз обавезне радне активности које су, осим учења, обухватале одржавање интернатских просторија са намештањем кревета, рад у школској економији, дежурње у кухињи и припремање трпезарије, рад у школској радионици итд. То је допринело да схватимо и прихватимо став да припремање за позив није елитистичка делатност и духовни рад, већ јединство физичког и умног рада, теорије и праксе.

Нико се од нас није застидео извршавања обичних радних захтева, нити их је избегавао. То се постепено урезивало у наша схватања. Зато рад нисмо осећали као терет. Учење смо схватили као најзначајнију радну обавезу. Имали смо по распореду одређене часове учења које су посећивали дежурни васпитачи. Колико су те радне навике постајале саставни део наше личности, показују следеће чињенице: многи ученици су устајали из спаваоница знатно пре него што се оглашавало звоно. Парк је био пун ученика-шетача, који су, ходајући стазама, настојали да се припреме за наставне часове.

Такав животни режим утицао је на мене (а свакако и на другове из моје генерације) да се трајно

формирам као личност која се у животној и професионалној оријентацији ослања само на рад и резултате рада. Рад ми је постао и остао модус вивенди, извор животне радости и задовољства. Осим резултата рада, никад нисам покушавао да се афирмишем неким другим путевима и начинима, иако су често бивали привлачни и изазовни.

Такво животно опредељење ми је омогућило да без по муке успешно обављам радне школске и ваншколске обавезе које су биле веома бројне, нарочито у првим годинама после ослобођења. Сада, у условима нашег потрошачког друштва, треба напоменути да су све те обавезе биле бесплатне и да ником није на памет падало да за њих тражи накнаду.

Уз рад и другарство – стваралаштво

У режиму рада Учитељске школе у Јагодини било је довољно могућности и услова за учење и друге стваралачке активности. И делимичан осврт на оно што су некадашњи ђаци ове школе дали у нашој стручној и културној делатности пружа основу за констатацију да је школа успешно развијала стваралачки немир и креативну ангажованост знатног броја својих ученика. Доста их се по завршетку школовања у Јагодини афирмисало у разним областима културно-уметничког или стручног стваралаштва. Већина другова из моје генерације испољила је елементе стваралаштва у својој струци, долазећи до резултата који представљају одређени допринос унапређивању васпитно-образовне праксе.

Моје стваралачко ангажовање у струци испољило се у време када сам, као професор Учитељске школе у Пожаревцу, настојао да унапредим наставу у основној школи (у разредној настави) истражујући узроке заостајања и могућности

рационализације. Овде ћу навести део моје активности са намером да допринесем употпуњавању слике виталности и стваралачких потенцијала моје генерације.

Већина мојих публикованих књига односи се на осавремењавање и рационализацију школског учења. Експериментално сам испитао методу учења откривањем у разредној настави која је нашла широку примену у наставној пракси широм Србије. У многим се школама примењују програмирани материјали из ове области које сам писао за ученике (и учитеље). И остали моји радови се односе претежно на област учења у настави, што показују наслови мојих књига: *Како треба учити, Систем ефикасног самообразовања, Како постићи бољи успех у учењу, Пушчеви рационализације наставе, Дидактичко-методичка документација у школи, Идејност у настави, Учење откривањем у разредној настави I, II, III, Радне свеске за самостално учење на часу за II, III, IV разред, Коришћење радних свезака за самостално учење на часу* (упутство за учитеље).

Један сам од аутора приручника *Наш крај – јо-дунавски рејон*, за III разред основне школе, а такође још четири стручне публикације.

Из области ликовне културе објављена ми је публикација *Сликарство јошаревачког краја*, планови рада за наставу ликовног васпитања за I, II и III разред, а у часопису *Браничево* (Пожаревац), штампана ми је студија „Суштина сликарства Милене Барили, психолошко-психоаналитички приступ“. У рукопису ми је студија „Познајете ли Милену? – о значењу симболичке уметности Милене Павловић-Барили“.

Нешто преко осамдесет чланака објављено ми је у часописима: *Педагогија, Педагошка стварност, Настава и васпитање, Економика образовања, Наша школа, Учитељ, Иновације у настави, Самоуправно васпитање, Браничево*, и у листовима: *Просветни преглед, Полишка, Наша стручна школа, Реч народа*

(Пожаревац). У дечјем листу ТИК-ТАК објављено ми је двадесетак кратких прича за децу.

Већина мојих радова има истраживачки карактер. Сем поменутог рада „Учење откривањем“ (за који сам добио звање вишег педагошког саветника) неки су рађени за потребе Завода за уџбенике и наставна средства: „Колико и како савремени уџбеници оспособљавају ученике за самообразовање“, „Графичко-илустративна грађа уџбеника“, и др.

За *Педагошки речник* који је издао Завод за издавање уџбеника 1967. године, обрадио сам око осамдесет појмова. Учествовао сам саопштењима (која су објављена) на неколиким конгресима педагога Југославије и Србије, петнаестак пута на симпозијумима и стручним саветовањима: у Опатији, Будви, Охриду, Београду, Нишу, Лозници, Чачку, Пожаревцу и др. Одржао сам преко три стотине јавних предавања у разним градовима Србије.

Друга област у којој долази до израза моја стваралачка ангажованост јесте ликовно стваралаштво. Члан сам УЛУС-а (Удружења ликовних уметника Србије) и Ликовног клуба „Милена Павловић-Барили“ у Пожаревцу у којем сам колективно излагао око стотину пута. Један сам од оснивача тог клуба. Имао сам тринаест самосталних изложби: Смедеревска Паланка, Пожаревац, Голубац, В. Градиште, Кладово, Петровац, Београд, Нови Сад, Смедеревско, Чачак, Пожаревац, Кучево, Поточац. Приказе о мом сликарском раду писали су мр Мирослав Арсић, др Богомил Карловарис, др Павле Васић и више новинара и историчара уметности у разним листовима.

Моје стваралачке делатности, писање стручних радова и сликарство, су комплементарне, а узајамно се прожимају. Њихово смењивање ми је одмор. Обједињава их исти методолошки пут. Обе траже постојање стваралачког немира, критичко посматрање, анализу, откривање новог, оригиналног.

Радомир Мика Радовановић

Само по себи стваралаштво је напор. Тражи велика одрицања и непрекидни рад. Негде је написано да је то „слатка робија“ и да стваралац постаје сопствени заробљеник. Такво заробљеништво има изузетан значај. Оно рађа радост коју стваралац доживи кад дође до одређених резултата. Отуда и сазнање да моји ликовни радови неке нешто значе и постају извор „радости за очи“, или да моји стручни радови помажу у раду, постаје извор моје животне радости и задовољства. Из напора проистекне радост, а она подстиче на нова стварања. У тој дијалектичкој синтези и превазилажењу лежи извор мотивације за мој начин живота уз рад и с радом. Живим стварајући, стварајући живим. Другачије не могу. И не забрављам да ми је такав однос према животу и раду формирала Мушка учитељска школа у Јагодини.

Радомир Мика Радовановић рођен је у Церовцу код Смедеревске Паланке 1919. године.

Од 1951. године предавао је педагогију у Пожаревцу, а суграђани су га упамтили као *професора Мику*. Тај његов надимак, према сведочењу Радише Ђорђевића (1998: 130) био је симбол – „општи знак распознавања, поверења, гарант стручности“. Његова интересовања за психологију, педагогију, књижевност, музичку и ликовну уметност чинила су га човеком блиском ренесансном идеалу: делао је на свим овим пољима, вођен изузетном радозналешћу и страшћу за новим сазнањима.

Радовановић је, како и сам сведочи у *Књизи сећања*, био активан члан и један од оснивача Ликовног клуба „Милена Павловић-Барили“. О оснивању Клуба, у публикацији поводом шездесет година постојања овог клуба, Мирољуб Манојловић каже: „А све је почело далеке 1951. године уочи рођендана Милене Павловић-Barilli. 4. новембра, када ни Милена није имала ову садашњу репутацију светског сликара. Група енузијаста сликара аматера одлучила је да оснује клуб љубитеља сликарства. Били су то: Драгослав Стојковић Четкин, ујар, Иван Крстић, архитектонски техничар, Надежда Пејчић, наставник ликовног, Часлав Павловић, службеник, Радомир Радовановић Мика, професор педагогије и Ђорђе Добричић, сликар-боем, аматер. Од почетка рада клуба до данас чланство је било хетерогено, састављено од љубитеља ликовне уметности, сликара аматера, до сликара, вајара, дизајнера, који су завршили и дипломирали на ликовним академијама и факултетима“ (Манојловић 2011: 3). Радовановић је био члан УЛУС-а од 1974. године; „излагао је преко сто пута на колективним изложбама, а имао је око двадесетак самосталних изложби. Изразит је пејсажист, а радио је и цртеже тушем. Писац је више књига из области педагогије и психологије, као и из историје уметности (*Сликарство пожаревачког краја 1971, 1991*)“ (Исто: 41).

Преминуо је изненада, 1. маја 1998. године у Пожаревцу, граду где је провео највећи део свог живота.

На полеђини фотографије: У Нишу пред спомеником
погинулих бранилаца за ослобођење Ниша. 1936/37. шк. год.

Живота Марковић (1933–1938)

Како сам се уписао у Учитељску школу у Јагодини

После завршеног четвртог разреда Ниже гимназије у Смедеревској Паланци, уствари сам пошао у Смедерево, да се упишем у пети разред. Но тако успут, на наговор неких другова, променим одлуку и пођем у Јагодину, да покушам да се упишем у учитељску школу.

Са железничке станице право – директору школе. Посматра ме директор Петровић и каже ми:

– Е мој младићу, пријављивање је завршено пре неколико дана, имамо велики број кандидата!

Но ипак се упусти у разговор са мном: какве су ми породичне прилике и имовно стање. Кажем му да ми је отац пружни радник (касније чувар пруге), да је учесник рата и солунац, као и дед и стриц.

– Зашто су ти опанци у таквом стању (изгажена задња страна)? – пита ме он и понуди да седнем. Објашњавам да сам радио на њиви те сам опанке све довео до таквог стања.

– А имаш ли ти нешто новца? – запита ме.

Рекох да имам 50 динара.

– Знаш шта – рече ми директор – ево ти 5 динара да купиш таксену марку за пријаву!

И тако напишемо пријаву, залепимо марку, а он ме пита имам ли где да спавам до сутра, на што му рекох да је за спавање сад лако: има у школском парку лепих клупа, већ сам их разгледао.

Сутрадан, на пријемном испиту, каже ми професор музике да „отпевам оно што сам јуче певао директору“, а ја кажем да сам директору говорио о својим породичним приликама.

– Добро – рече професор – шта ћеш отпевати?

Отпевам „Тамо далеко“ и професор ми рече да изађем.

Кад је пријемни испит завршен, прочиташе имена примљених: ја сам осми на списку!

Две и по године касније једном наиђох на „мину“. Мора бити да сам нешто много згрешио кад ми директор рече да донесем исписницу. (Био је то „леп обичај“ да се ученик из школе удаљи исписницом у којој је оцена из владања – несмањена!)

Идем ја врло нерасположен, купим исписницу и таксу. Кад – шта то чујем? Директор Петровић – умро...

После сам много размишљао: не верујем да је баш хтео да ме избаци из школе. Хтео је ваљда да ме само заплаши: јер – он је мени дао 5 динара за уписницу... Не би он мене избацио. Тако сам много пута размишљао.

Путујући према Кусатку мислио сам на оца који је 20 година крампао да би издржавао бројну породицу, па је затим неку годину као чувар пруге, и, најзад, због телесне неспособности, упућен за вратара дирекције железница.

Тешко ме погодио губитак оца, храниоца породице, који нас је заиста волео и за нас се до задњег дана жртвовао...

Неколико месеци касније био сам у прилици да у болници посетим свог професора Чика Раку, тешко болесног.

– Дошао је крај, мој Живота, крај...

Професор Живановић, ратник с више тешких рана, дуго је боловао од чира у стомаку (да ли само од чира?) и извесно је осетио свој крај.

Живота Г. Марковић рођен је 1919. у Кусатку, код Смедеревске Паланке. Мушку учитељску школу у Јагодини завршио школске 1937/38. године. Био је први директор ОШ „Влада Аксентијевић“ у Београду од 1957. до 1961. године. Преминуо је у Београду после 1997. године.

Текст на полеђини фотографије: Пред манастиром Дечани, 1937. год.

Никодије Трујић (1930–1935)

Наш професор Угљеша Смиљанић

Рођен је 29. јула 1902. године у Соколцу, у Босни и Херцеговини. Завршивши учитељску школу у Сарајеву, посветио се педагошком раду, радећи од 1921. године у Чајничу, одакле је 1923. премештен у Фочу. Од 1929. године радио је у Београду, најпре у школи за глувонему децу, потом у Дому сироте деце.

Од 1929. године радио је, најпре као суплент, а потом, пошто је положио професорски испит, као професор музике у Мушкој учитељској школи у Јагодини.

У току седмогодишњег педагошког рада у Јагодини стекао је видно признање у грађанству, наставничком колективу и међу својим васпитаницима. Зрачио је најлепшим особинама човека и педагога, присношћу, врлинама правог васпитача, умешношћу и способношћу да своје ученике упутује у тајне музичке уметности, да им открије сву лепоту, драж и магијску моћ света музике, да их темељно припреми за наставнички позив, а многе и оспособи за вођење хорова и оркестара. Са великим успехом припремао је и дириговао аматерским грађанским хорovima у свим местима где је службовао.

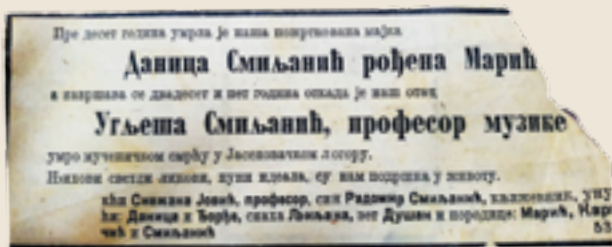
Никодије Трујић рођен је 1914. године у селу Кладурово код Петровца на Млави. Мушку учитељску школу у Јагодини завршио је школске 1934/1935. године. Службовао је као учитељ и касније као професор српскохрватског језика и књижевности у многим местима, најдуже у Београду.

Аутор је више књига из историографије, а најчешће су цитиране *Физичка култура у школству Србије у деветнаестом веку* (Београд, 1976), *Сто година гимназије „Лаза Стојановић“ у Свилајци 1877–1977*. (Свилајнац, 1977) и *Ресава њушевима борбе и слободе* (Свилајнац, 1986, у коауторству са Мишом Милојевићем).

Био је сарадник више стручних, недељних и дневних листова, а почетком 90-их година прошлог века у поморавском недељнику *Нови њуш* објавио је серију текстова, са тематиком из прошлости Поморавља, Ресаве и Левча.

Никодије Трујић, професор и публициста, преминуо је 19. октобра 2001. године у Београду.

Из Политике, 1970. године

После петомајских избора и познатог опозиционог политичког збора у Јагодини, којом приликом су певане револуционарне песме и узвикиване слободоумне паролe, када се развила црвена застава на гробу Светозара Марковића, премештен је 1936. године у мушку гимназију у Прокупље. Одавде је 1939. премештен у Државну реалну гимназију у Бијељини, где га је, заједно са супругом Даницом и децом (сином Радомиром, књижевником, и ћерком Снежаном, касније професором лингвистике) затекао и рат.

Идентификујући се с народним тежњама за стварање нових друштвених односа, социјалне слободе и правде, интимно одан идејама напредних народних стремљења, од самог почетка рата стао је на страну народноослободилачког покрета. Његова кућа у Бијељини постала је станица, зборно место илегалца, међу којима су се налазили и Родољуб Чолаковић, и други.

За време рата, приликом ослобођења Бијељине, водио је партизанске хоровае и музичке групе, ширећи партизанске борбене песме и веру у коначну победу народноослободилачког покрета. Инспириран народним и борбеним партизанским мелосом и слободарском епопејом народних бораца, компоновао је више музичких опуса, међу којима је највећа била кантата *Слобода*, која је, нажалост, као и друге његове композиције, нестала приликом његовог хапшења.

Угљеша Смиљанић као професор и руководилац оркестра Учитељске школе

У октобру 1944. године, под оптужбом за активну сарадњу с народноослободилачким покретом, усташки агенти су га одвели у логор Јасеновац. Ту је делио судбину више стотина хиљада страдалника и био очевидац најдрастичнијих сведочанстава о усташким клањима, о паду свих људских вредности, о пароксизму свега нељудског, доживевши страшне призоре усташких ломача, људских клањина и масакрирања.

У јасеновачком логору, крајем априла 1945. године, у огњеној мрежи рафала усташких злочинаца, и сам је положио живот, и то само неколико дана пре ослобођења Јасеновца и капитулације Хитлерове Немачке.

На његов патриотски рад подсећа и спомен-обележје на згради Бијељинске гимназије, мермерна плоча у коју је утиснуто његово име, заједно са именима осталих родољуба који су положили животе за своју домовину.

(На ратишћима и страшишћима 1941–1945, II књига, стр. 399–400)

Освећење заставе Јагодинског певачког друштва „Коча“ са хоровођом,
професором јагодинске Учитељске школе, чувеним Владимиром Р. Ђорђевићем
(стоји десно од заставе) 1898.
(Народна библиотека Србије)

Миливоје Петровић (1935–1940)

Наши директори и професори

Стуб рада школе био је директор др Драгољуб Петровић, који је докторирао на Сорбони са тезом из психологије. Раније је као млади професор био лево оријентисан, касније је покушавао да се политиком не бави, те се таквим и сматрао у школи. Имао је јако позитиван однос према тековинама науке и одушевљавао се оспособљеношћу ученика да се служе резултатима науке.

Директор је био творац тог реда у школи и мало се шта могло мењати. Кад смо се ми уписали у школу (1935. године), он је већ био много болестан и тешко покретљив. А био је и нападно раздражљив. Кад би из стана кретао у школску зграду, ученици су се склањали, чак и скривали, пошто никад нису били сигурни да је код њих све у реду и да га нечим неће изазвати да их грди.

Читав школски живот био је статичан, чак и конзервативан, али је у њему све било сврсисходно. Основна идеја је била да се одшколује сеоски учитељ, а за будућег градског учитеља, продуховљенијег, покретљивијег и способнијег спремиће га сам живот, уколико се учитељ не ували у животну жабокречину па не смогне снаге да се из ње извуче.

Професорски састав је био такав да су, нарочито у прве две године, имали прилично ауторитета,

а они су тај ауторитет, с мањим изузетком, стицали радом, способношћу и правилним односом према ученицима. Неки су као предавачи били прави мајстори свог посла, без обзира што су појединци касније, у току револуције, отишли на погрешну трасу. Као предавачи су били високо цењени Станимир Ђокић, Цветко Поповић, Димитрије Мишић (занимљив метод), Мића Узелац, Света Стојановић, Угљеша Смиљанић, као и хонорарни наставник Брана Марковић.

Но већ у току првог разреда дошло је до једне значајне промене. Једне касне вечери, при крају првог полугодишта, ушла су у нашу спаваоницу два или три ученика старијег разреда да нас обавесте да је умро наш директор. Моји другови и ја смо ову смрт доживели на посебан начин.

Петровић је био строг човек. Нисмо имали прилике да видимо његов осмех. Плашили смо се његове појаве. Никад нисам био сигуран да с њим нећу имати неке неприлике. Ја сам, на пример, баш тих дана направио грешку због које ми савест није била мирна. За приредбу која се у гимназији организовала тих дана, ја сам за ћерке Јаше Ђуричића путовао у Бадњевац да донесем народне ношње. Чика Јаша је био обећао да ће код директора оправдати мој одлазак. Кад сам се вратио, био сам уплашен сазнањем да чика Јаша није могао да нађе директора. Зато сам тих дана био пун

стрепње. Сад ми је, међутим, било јасно зашто Ђуричић није могао да нађе директора.

Но и поред овог страха смрт директора је на мене и моје другове деловала као удар. Ми смо у личности Петровића гледали неку посебну снагу, на ту снагу смо се могли ослањати, она нас је штитила, а сад смо је изгубили. Осетили смо губитак сигурности коју смо у њему имали.

За вршиоца дужности директора постављен је Димитрије Мишић. Он је као професор био успешан, а изгледа да је волео и да буде директор, мада је за такво место био ограничених способности. Отуда је био само бледа замена за личност др Драгољуба Петровића.

Доласком Мишића у школском животу је дошло до великих промена. Осећао се на неки начин други ваздух. У школи је владало дубоко уверење да је Мишић утицао да се из школе преместе четири професора.³ Нове професоре смо нерадо примили, сем Светозара Смиљанића, брата Угљешиног. Изгледа да ни професори нису радо гледали ове премештаје и да су се према Мишићу односили негативно. Он је остао усамљен. Покушавао је да утиче неком претераном озбиљношћу, но то га је још више удаљавало од професора. За вођење школе он је углавном био ограничен, а таквих се увек ваља бојати јер они врло лако потегну за крајњим средствима.

Моје одељење је имало посебну тешкоћу, а то је долазак за вероучитеља Атанасија Спасића, теолога, који је заменио проту Младена Вукићевића и нама постављен за разредног старешину. То је

³ Уствари су из школе отишла 4 професора и стручни учитељ ручног рада; и то: Угљеша Смиљанић (18. 8. 1936. у Прокупље), Мића Узелац у грађанску школу Вареш, и Момчило Милетић у Сански Мост (оба 7. 9. 1936; накнадним решењем од 14. 12. 1936. Узелац је премештен у Сомбор). Такође су из школе разрешени: Димитрије Станковић и Арса Вуксановић.

вероватно био једини професор који је Мишића прихватио усрдно и постао му десна рука.

Неожењен, као васпитач је становао у интернату, педантан, религиозан до фанатизма, енергичан у гушењу слободне мисли, хладан и одбојан – то је прави лик катихете Спасића. А с друге пак стране, он је у школи преузимао бројне послове, и оне које мора, али и оне које је желео. Он је својом личношћу, радом и понашањем једноставно гасио ону атмосферу коју су стварали Петровић, као директор, и, нарочито, Радомир Живановић, као васпитач.

Професор Живановић је дуго радио у школи као професор и васпитач. Стари нежења, јунак са Солунског фронта, кавалер Карађорђевог звезде, велики зналац, човек широке културе, а истовремено и велики националиста. Имао је велику снагу духа па се није плашио да ученици разигравају своју машту и испољавају личност. Много је волео ученике који читају опсежнију литературу. Посебна му је врлина била што је умео да осети кад ученик доживљава кризу, умео је тада да му се нађе и помогне. Професор Живановић је сада био тешко болестан и није дуго живео. Умро је 28. 10. 1937. године. Катихета Атанасије Спасић, као професор и васпитач, био је сушта супротност професору Живановићу кога су ученици од миља звали Чика Рака. Карактеристично за овај период директорисања Мишића јесте и енергично избацивање из школе групе напредних ученика.

На мој живот у Јагодини велики утицај је имала породица Јаше Ђуричића, мог рођака, чијим сам посредством и постао ученик ове школе.

Јаков Јаша Ђуричић био је председник Окружног суда у Јагодини. Дивна и племенита личност, широког образовања, велики патриота, посебно заљубљеник села и народног живота.

Бошко Ђуричић рођен је у Ђуприји 2. маја 1913. године у имућној породици, од оца Јакова, председника Окружног суда и мајке Софије, рођене Бајлони. Директан је потомак Ђурице Сточића, свилајначког марвеног трговца, устаника и члана Правитељствујушег совјета сербског за Нахију Ђупријску, храбро погинулог у боју на Чегру 1809. године.

Након гимназије уписао је Правни факултет у Београду, где је приступио револуционарном студентском покрету, заједно са својом девојком, а будућом супругом **Славком Ђурђевић**. До краја студија постао је и члан Комунистичке партије Југославије. Као дипломирани правник вратио се у Јагодину, где су му живели родитељи. Радио је као адвокатски приправник, укључивши се у леви-чарски покрет у граду на Белици. Члан Окружног комитета КПЈ за Моравски округ постао је 1940. године.

Био је један од организатора партизанског устанка у Јагодини и околини, а након формирања Поморавског партизанског одреда постављен је у истом за политичког комесара. Крајем 1941. године повукао се, са главнином своје јединице, у Санџак, одакле се пребацио у Источну Босну. Почетком 1942. године Поморавски партизански одред укључен је у састав тек формиране Друге пролетерске бригаде, да би Бошко био постављен на дужност интенданта у штабу Трећег шумадијског батаљона.

Погинуо је 19. јула 1942. године у борби са усташама у селу Урије, код Бугојна. Наредне године његова супруга и колегиница Славка Ђурђевић, рођена у Рибару 1914. године, стрељана је у Јајинцима, након вишемесечног тамновања у бањичком логору. Славкину и Бошкову ћерку Светлану – Тању, рођену у Јагодини 1941. године, очували су Славкини родитељи. Дипломирани правник Тања Ђуричић преминула је у Београду 1998. године.

Вереничка фотографија Славке Ђурђевић и Бошка Ђуричића, четврта деценија 20. века (Завичајни музеј Јагодина)

Једна основна школа у Јагодини носи име Бошка Ђуричића, као и улице у Јагодини и Ђуприји, док је именом Славке Ђурђевић названа средња Економско-трговинска школа, као и једна улица у центру града на Белици.

Софија (Соја), његова супруга, сасвим достојна љубави и пажње овог човека, племенита жена и велика мајка. После моје мајке и ујне Јелке из Крагујевца, ово је трећа жена којој се никада нисам могао одужити за сву доброту која ми је пружена у овој породици, за поклоњену пажњу.

Бошко, њихов син, студент права, касније правник, личност која је у историју ушла и без мог бележења.

Милева (Милче), старија ћерка, завршила је матуру, зрела девојка, дивна другарица, сем тога и врло лепа. Радмила (Цонка), млађа ћерка, несумњиво једна од најозбиљнијих дама Јагодине, завршила је само малу матуру, жива и симпатична девојка, привлачна младошћу и дрскошћу.

Непрестано сам био позиван у њихову кућу, често сам их посећивао. Са мношћу су лепо разговарали, сваки је имао своју зону интересовања. Сем тога, увек су ме лепо почастили, а то је било још како добродошло уз интернатску храну. Млад човек је увек гладан, нарочито кад су у питању послastiце.

На мој животни пут највише је утицао Бошко. Он је са мношћу често разговарао о школи и политици. Био је млад, леп, пун снаге и духа. Много је знао. Завршио је правни факултет. Забављао се са Славком Ђурђевић, такође врло активном девојком, која је, као и њен брат, била позната у Јагини као истакнути комунист. Са њом се касније и оженио. Бошко ми је већ у првом разреду указао да у нашој школи има неколико врло напредних другова, који су и добри ђаци: Милосав Матовић Мића, Слободан Луковић, Сава Цветковић и Миливоје Жиропађа. Исто тако ми је указао да постоји напредно удружење које се зове *Удружење младих умних радника*, које има ванредно лепу библиотеку најбољих књига. Осетио сам како се код мене развија радозналост и настојао сам да ту радозналост задовољим. Желео сам да се укључим у акцију које ће допринети да живот буде хармоничнији,

праведнији и хуманији. Све је то код мене још било као у некој магли, па сам имао потребу да некако рашчистим и разбистрим ове моје жеље за сазнањем и правцем акције.

У школи су ми прилазили, најпре Матовић, а затим Луковић и Жиропађа. Увек су налазили неку тему за разговор са мном. Матовић и Луковић су ми рекли да су од Бошка нешто чули о мени као добром младићу. Жиропађа ми је прилазио као Крагујевчанин, земљац.

У другом разреду сам већ улазио у врло динамичан живот. У мом разреду су се већ издвојили неки другови, и то: Синиша Јањић, Новица Савић, Трифун Миљковић и Атанас Илић. Ми смо се на како здружили, као да смо се међусобно препознавали, а мислим да је на то наше зближавање утицао и Матовић који је изгледа био увежбан у овом откривању нових другова и њиховом повезивању. А постепено смо долазили и до сазнања о напредним друговима у III и IV разреду, осећајући као неку обавезу да ове другове хвалимо као позитивне.

Изван интерната су били Срба Нешић, из V разреда, Лука Спасојевић, такође из V разреда, а из IV разреда су то били Лабуд Ђукић и Сава Цветковић. Размишљајући о свему ја сам дошао до уверења да је Партија лакше остваривала утицај на другове у граду, односно да је тек преко њих остваривала утицај и на нас у интернату. Треба напоменути да је интернатом било обухваћено око 90%, а да је екстерних било само око 10% ученика Учитељске школе.

Напредни ученици IV разреда (Матовић, Луковић, Цветковић, Жиропађа) често су на скуповима врло отворено и доследно постављали захтеве да млади учитељи морају имати више слободе како би се развијали у слободном духу. Зато су често долазили у вербалне сукобе са појединим професорима. Но права драма са оштрим последицама почела је средином октобра 1936. године.

Ова група ученика је поднела захтев наставничком савету да се одобри издавање школског листа. Тај захтев је усвојен (13. октобра) и на тој седници је за цензора одређен Цветко Ђ. Поповић.

Ми ученици две године млађи од ових другова осетили смо да некако све брзо расте и сазрева. Припремају се, ето, и новине! Иако су носиоци листа били ученици IV разреда, свима је било јасно да тон и дух овом листу дају поменути другови с којима смо били јако блиски. Већ нам је било јасно да су они били повезани с партијским центром у Јагодини.

Када је изашао први број, видели смо да није недостижно да се сарађује у листу. У листу се осећао дух омладинског одушевљења. Но било је и мањих бележака које су имале јачу оштрину. У нашем II разреду је био ученик Синиша Јањић, бледолики друг који се нарочито издвајао зрелошћу за своје године. Он је овај број *Наше речи* простудирао, те ми је у разговору рекао да неке белешке није требало објавити. Лист треба прво да нађе читаоце, да освоји средину, па тек онда да објављује оштрије чланке. Као по некој коинциденцији на исте белешке у листу указао ми је и Бошко Ђуричић.

После првог броја почеле су припреме другог. Матовић, без сумње најангажованији у листу, покретао нас је да нешто припремимо и ми за други број. Но и наставнички савет је радио, и то нешто супротно.

На седници од 11. новембра савет је саслушао извештај Цветка Поповића који је изнео да су у први број унете две белешке без његовог одобрења и знања. Исто тако, за други број спремљени су написи економско-социјалне садржине, те је предложено да се не одобри издавање другог броја.

На седници је дошло до полемике. Професор Радомир Живановић је истакао да је овај други број *Наше речи* посвећен Дану примирја, 11. новембру, и да је добро да се чланци објаве. Он је,

даље, образлагао да лист не треба забранити јер је још покојни Петровић био за његово издавање, па се чак и сагласио са називом листа.

Супротна страна је, међутим, била далеко јача. Против листа су били Цветко Поповић, Станимир Ђокић (некада социјалиста, велики режимлија, иначе врло добар наставник), и, сасвим разумљиво, Евгеније Тимонов, учитељ цртања, белогардејац. Право чудо како су се ове три личности нашле на истој позицији! А чудо је како се није изјаснио Атанасије Спасић који је водио записник.

Логичан је био закључак: није одобрено издавање другог броја, што је уствари ликвидација листа, али и покушај ликвидације напредних идеја.

На овој седници је професор Ђокић рекао да неки ученици траже да се за библиотеку набаве Нолитова издања, наглашавајући да такав захтев долази у школу споља. Истина је да се за ово залагао Жиропађа који је тиме дошао у сукоб с професором.

Оно што се одмах и непосредно после тога дешавало можемо мирне душе назвати оштром речи: репресалије.

Већ на тој седници (11. 11. 1936) искључен је из школе Миливоје Жиропађа. Вероватно није уредно плаћао интернатско издржавање, а плаћати није могао јер је био велика сиротиња.⁴ Овај процес обрачунавања тече врло енергично. На седници савета од 21. 12. 1936. године искључен је Милосав Матовић, на 2 године, „зато што је без одобрења школских власти за „Узданицу“ наручио часопис *Књижевни савременик*, па после првог броја није отказао други број”.

⁴ На претходној седници (2. 11. 1936) Миливоје Жиропађа је кажњен укором наставничког савета с образложењем: „Због намерног напуштања часова немачког језика, због недажења у цркву и због терорисања млађих другова“. Наставио је школовање у Београду.

На седници заказаној 23. 12. 1936. године искључен је Слободан Луковић, с образложењем „зато што је пијан дошао у Завод“. Напомињемо да је Луковић 4. 12. 1936. био кажњен укором наставничког савета зато што је 28. 11. напустио интернат и ноћио у вароши. Слободан је био учитељско дете (његов рођени брат Мирко погинуће касније у студентским демонстрацијама у Београду), не само што није пио, већ је био пример ванредно педантне и уредне личности. Наставио је школовање у Алексинцу и у Скопљу, где је био истакнути скојевац.

И, најзад, 2. 3. 1937. године искључен је Сава Цветковић, „јер је доносио забрањену литературу и давао друговима на читање“. У његовом орману је нађена књига *Матхи* Максима Горког. Сава је наставио учење у Шапцу, студирао је у Београду.

Тако је наставнички савет, с в.д. директором Мишићем на челу, очистио школу од левичара. Никада раније се школа није овако ригорозно обрачунавала са својим ученицима.

Ова четири друга су погинули у рату. Матовић је постао народни херој. О њиховом даљем животном путу у миру и рату писано је опширно у књизи *На ратиштима и страјиштима 1941–45. године*: овај аутор је писао о Жиропађи, Луковићу и Цветковићу, док је о Матовићу писао Р.В. (Раде Вуковић). О још тројици другова из ове генерације писано је у истој књизи: о Лабуду Ђукићу (М.Ј.), Живадину Живановићу (М.Ч.) и Владану Јоксимићу (М.К.).

Лабуд Ђукић (21. 12. 1917, Ржаница, Црна Гора – 1942. код Доњег Вакуфа) живео је у Јагодини од најранијег детињства јер се цела породица доселила у ову варош. После завршене основне школе уписао се у ђупријску гимназију, али због сиромаштва није могао да плаћа превоз. Стога се 1933. године уписује у јагодинску Учитељску школу и завршава је 1938. године. У поменутој књизи *На ратиштима и страјиштима 1941–45. године* забележено је да је био тих, скроман, одан друг, али да се веома тешко издржавао током школовања. Такође, да је био најбољи баритон у школском хору.

Прву учитељску службу добио је у селу Балотић (Рожај), а већ следеће године премештен у Лазницу (Жагубица), где ради до маја 1941. године. Тада долази у Јагодину, где се већ у јулу формира Беличка чета под вођством Милана Мијалковића. У њој је Ђукић на почетку био истакнути организатор, а касније и борац (чета је прешла у састав већих јединица). Погинуо је у борби. Данас се по њему зове једна улица у Јагодини, а јагодински Дом ученика носио је његово име од 1978. до 1990. године.

Рада Миљковић рођена је 4. фебруара 1917. године у селу Белица код Јагодине, од оца Милана, пинтера, и мајке Живке, рођене Лазаревић. Са породицом се настанила у Јагодини 1925. године. Основну школу је започела у родном селу, а наставила у Јагодини, где је завршила и нижу гимназију, а Женску учитељску школу похађала је и окончала у Крагујевцу 1936. године.

Прво радно место добила је 1938. године, кад је упућена за учитељицу у село Балајнац код Деспотовца. Члан КПЈ постала је 1940. године, а исте године премештена је у Иванковац код Ћуприје. Почетком 1941. године постала је секретар КПЈ за Раванички срез.

Почетком лета 1941. године прикључила се Беличкој партизанској чети, поставши прва жена борац у Поморављу. Као припадник Другог шумадијског партизанског одреда прешла је из Србије у Босну крајем 1941. године. Ускоро је постављена за члана штаба 3. батаљона 2. пролетерске ударне бригаде.

Погинула је 19. јула 1942. године у борби са усташама код Доњег Вакуфа. За народног хероја проглашена је 1953. године, а једна основна школа и улица у Јагодини носе њено име.

Радислав Никчевић рођен је 23. јануара 1917. године у селу Стубица код Никшића у земљорадничкој породици, од оца Илије и мајке Велике. Са родитељима се преселио у Јагодину 1919. године, где је завршио основну школу и четири разреда гимназије. Даље школовање наставио је у Ћуприји, где је завршио пети разред гимназије, односно Крагујевцу, где је положио остала три разреда и велику матуру. Правни факултет завршио је у Београду 1939. године, да би наредних годину дана провео на одслужењу војног рока. До Априлског рата 1941. године радио је као адвокатски приправник код познатог јагодинског адвоката Драгутина Пиндића. Од 1932. године био је члан СКОЈ-а, а потом и КПЈ. Био је организатор неколико радничких штрајкова.

Избегавши заробљавање, као секретар КПЈ у Моравском округу ради на организацији устанка у Поморављу. Ухваћен је од стране окупатора почетком августа 1941. године. Спроведен је у Јагодину и после дужег испитивања и мучења, одведен у село Милошево где је незнаног дана августа 1941. године стрељан.

За народног хероја проглашен је 1953. године, а једна улица и Градска библиотека у Јагодини носе његово име, као и основна школа у селу Мајуру.

У Јагодини је септембарских дана 1937. године било доста узбуђења због погибије Живојина Бате Ђурђевића. Он је био син рентијера који је међу јагодинским моћницима уживао велики углед. Био је то врло интеллигентан, прогресиван млад човек, и у то време на највишој партијској вези. Убијен је за време провале у крагујевачком војном затвору, или се, вероватно, обесио под страховитим мукама, а можда и у нервном слому. Околности су се драматизовале и због чињенице да је војска била у то време затвор уступила полицији. Напади на владу и полицију долазили су са свих страна.

Ми, левичарски опредељени ученици III разреда, окупљали смо се по разним питањима. Групу најнапреднијих су чинили, како сам то већ напред рекао, Сениша Јањић који се истицао као политички најзрелији, затим Новица Савић, Трифун Миљковић, Атанас Илић, Ванђел Тасић и ја. Често смо се окупљали, један другоме давали књиге, брошуре и летке што су некако стизали у школу. Упознао сам Радислава Никчевића који је имао честе контакте са Јованом Јосиповићем, из IV разреда, и са Јањићем. Због тога сам стекао утисак да је Никчевић био одређен за рад са ученицима наше школе. Иначе сам и даље одлазио у кућу чика Јаше Ђуричића, где сам од Бошка добијао по неку брошуру или летак.

Били смо доста активни у читању и проучавању књига, штампе и часописа који су пристизали у школу разним каналима. Не могу се сетити шта је све доспело у наше руке, али се, на пример, сећам књиге *Уметност и кристалика*, часописа *Наша стварност*, и, касније, у IV и V разреду, *Пролећер*. Једном ми је пришла учитељица из Шантаровца Добрила Стамболић и понудила да растурам у школи поједине бројеве библиотеке „Будућност“, што сам ја прихватио. Ове књиге сам продавао у двадесетак примерака.

У Крагујевцу сам упознао Драгишу Михајловића, те сам од њега доносио двадесетак примерака

Училишњеске страже. Преко студента Милојевића био сам претплаћен на лист *Студент*.

Све ово је издавано углавном легално, али под присмотром полиције. Но за нас у школи је постојала опасност да због уношења овог материјала будемо кажњени због кршења школске дисциплине и забране уношења књига без контроле школе.

Те године сам имао не мале проблеме због својих ставова. Једном приликом је, на пример, професор Ђокић за писмени задатак дао тему: „Потпуно је за осуду ћутати кад треба говорити, као и говорити кад треба ћутати“. Ја сам то разумео да се циља на потпуно ћутање Европе и Мале Антанте над судбином Чехословачке коју је Хитлерова Немачка окупирала, те сам то сасвим јасно написао у свом писменом задатку. У погледу писмености све је углавном било у реду, пошто сам своје проблеме писменог изражавања већ био савладао. Но професор ми је испод задатка записао оцену 3/4, што је за мене тада била мала оцена, и написао: „Наивно мислиш“. Кад је час завршен и професор изашао из учионице, Сениша Јањић је пред разредом прочитао мој задатак и указао да моје мишљење није било наивно. Професор је касније то сазнао и није му било право.

Трећи разред нам је био занимљив и због једне екскурзије. Ишли смо најпре у Шабац, где смо нашли Саву Цветковића, који је искључен из наше школе, и који нам се овде нашао на услузи при обиласку града. Затим смо возом стигли до Фрушке горе и ту посетили споменик књижевнице Милице Стојадиновић Српкиње. У Новом Саду смо одсели у учитељској школи. Интернат је, за наше појмове, изгледао раскошним, а ученице све саме даме. Према њима смо изгледали као права сиротиња, и то цела наша група. Но управа нас је примила врло љубазно, приређен нам је ручак и другарско вече. Како је већи број нас имао на себи одело своје народне ношње из родног краја, изгледали

смо као нека фолклорна група, занимљива за ове наше колегинице које нису пропуштале прилику да нагласе да оне живе у Европи. Склопљено је доста познанстава, а касније је било дописивања.

При крају трећег разреда дошло је до једног случаја цепања прозивника који се завршио веома озбиљним последицама. На часу гимнастике неки другови су – док је наставник Радовић показивао вежбу на разбоју – отворили дневник и гледали оцене. Наставник је то приметио и нешто је добадио. При хитром затварању дневника пола прозивника је остало у рукама ученика. Наставник је затим дневник закључао, не приметивши шта се догодило. Ученици код којих је остао део прозивника, уплашени евентуалним последицама, уништили су ту половину прозивника.

Када је следећег дана утврђено да недостаје пола прозивника, почела је опсежна истрага. Почело је са провокативним алузијама професора психологије Правице, који је желео да уочи који ће од ученика поцрвенети. Затим су вршена саслушања и претрес, мало спретно а мало неспретно, а било је чак и смешно. Било је застрашивања.

Ми, тада младићи са 17 или 18 година, кад смо доживели таква малтретирања (у којима су предњачили катихета Спасић и директор Ристић), доживели смо некакав понос и пркос, тако да више није било силе која би из нас нешто извукла.

Пре свега, мало је ученика и знало ко је оштедио прозивник, а и они који су знали ником нису причали, нити су на саслушању било шта одали. Како су неки од нас позивани касно увече, а то значи ноћу, на саслушање, ми смо предузели противакцију: навукли смо орман на врата учионице и тако се забарикадирали и чекали до 22 сата, када смо по кућном реду ишли на спавање, а тада смо одлазили сви у компактној групи. Од оваквог нашег понашања и професори су се помало уплашили, те су престали с ноћним саслушањима.

Славка Ђурђевић и Бошко Ђуричић са пријатељима на излету 1934. (Завичајни музеј, Јагодина)

Све је то дало повода директору Ристићу да се с нама обрачуна у циљу застрашивања. Немајући никакве конкретне доказе, наставнички савет је одлучио да искучењем из школе казни шесторицу наших другова, међу њима и Здравка Гружанина (из нашег кружока).

Скоро сви у разреду су добили високе казне са јединицом из владања, са врло различитим образложењима, у неким случајевима с намером да се компромитујемо. Атанасу Илићу и мени је пришивена крађа дугмади за манжетне, која нама сиромасима никако нису била потребна. Најзапаженијег друга из наше групе коју су сматрали лево оријентисаним, Синишу Јањића, казнили су за бунтовност, дрскост и недисциплину. Колико су „иследници“ били неспособни да било шта открију, најбоље илуструје чињеница да је од двојице који су овај проклети прозивник поцепали један (Раде Вуксановић) искључен из школе на две године, а други (Љубинко Филиповић) једини у разреду остао с оценом 5 из владања, прошао, дакле, без казне.

У опозицији према професорима и школи, и са јединицама из владања, били смо за себе остварили квалификацију доброг другарства, односно да нисмо штробери, полтрони и кукавице. Чак и Љубинко није био радостан што је остао без сваке казне.

Казне су нам саопштене на театралан начин.⁵ У учионицу је дошао скоро цео наставнички савет, са директором на челу. Ко би други него баш Атанасије Спасић прочитао одлуку савета! Читање је трајало дуго јер је обухватало читаво одељење, безмало сваког ученика. По завршеном читању затворио је записник и гледао у директора. Сви су се окренули и пошли према вратима, без речи. Од једном се из грла свих ученика проломиле сложене *уааа!* Кад су нас опет погледали, настао је тајац.

Необично мучна ситуација, гробна тишина. Они су брзо изашли из учионице и пошли у наставничку канцеларију. Поуздано знам да ову нашу реакцију није нико организовао. Сви ученици су спонтано осетили потребу да реагују.

Сад смо се нашли у врло тешкој ситуацији: сви смо морали да наредних тридесетак дана одговоримо из свих предмета и обезбедимо успех, још тежи је био положај наших искључених другова јер су успех они морали постићи у другим школама где се појављују као потпуно непознати.

У трећем разреду смо се као ученици осећали зрелијим и сигурнијим у своје знање, а то се одражавало на нашим одговорима и у писменим задацима. А било је и упадљиве самосталности мишљења и става који постају по себи анегдота.

Синиша Јањић, који је међу нама био најенергичнији, сукобио се на једном часу са катихетом

⁵ Из записника са ове седнице се може видети да једини професор Света Стојановић није гласао ни за једну казну.

Спасићем око здраворазумског и религијског облика сазнања. Синиша није хтео да прихвати постојање истине која се не мора доказивати, већ је за истину прихватио само оно што подлеже доказима.

Катихета Спасић, сав изнервиран, одврати Синиши:

– Ако ти прихваташ да си постао од мајмуна, нек ти је на част!

На то му Синиша узврати:

– Ако Ви прихватате да сте постали од блата, нек Вам је на част!

Спасић је овом репликом био шокиран, окренуо се нервозно два-три пута око себе и напустио час, ником не причајући о овом случају.

Почетак нашег IV разреда био је у време минхенске кризе која је узбудила омладину Европе. Свима је било јасно да после Аустрије на ред долази Чехословачка, а после... видеће се.

У Београду је на Универзитету започео снажан покрет омладине под паролом „Бранићемо земљу“, са широким антиратним програмом, са којим су пошли у унутрашњост. Гостовали су и у Јагодина. Пред спомеником ратницима 1912–18. изведен је програм. Говорио је Мијалко Тодоровић Плави. Увече је одржана академија. Такав програм је изведен и у Крагујевцу, па су другови мене послали у Крагујевац да их обавестим како је било. Опет је говорио Плави, импресивно, поетски обојено, садржајно снажан антиратни говор. Затим је приказан комад Карела Чапека *Покојајше мртве*.

Ми смо се састајали на Утрини, све чешће и све озбиљније. Знало се време и начин доласка, који се ученици могу позвати, ко ће кога довести. Састанцима је обично присуствовао Радислав Никчевић, који пут Рада Миљковић, чешће Добрила

Стамболић, а ретко и Бошко Ђуричић. Читани су леци и прогласи, као и други материјали.

Старали смо се за конспирацију. Окупљали смо се у једној од увала каквих је било неколико (а то су уствари ровови копани у Првом светском рату 1915. године). Један од нас је увек седео на ивици рова и осматрао да ли се неко приближава.

Нашем кружоку су из V разреда припадали Јован Јосиповић и Благомир Туцовић, из нашег разреда Синиша Јањић, Новица Савић, Атанас Илић, Трифун Миљковић и ја, а из III разреда Бранко Латас, Тодор Јосиповић, Радомир Додић и Боривоје Китановић. Кружоку је најпре припадао и Душан Јовановић, али је касније испао – приграбила га друга струја. Са нама је неко време био и Слободан Крстић, звани Маријана, кога је, по нашем уверењу, директор Ристић био заврбовао за денуцијанта, па смо му препоручили да напусти нашу школу.

Нашу политичку активност повећали су и скупштински избори 1938. године. Била је широко распрострањена жеља да падне влада Милана Стојадиновића, те је формирана широка опозиција, која је, међутим, била и врло хетерогена. Чак се и у Јагодини регистровао кандидат Партије, у склопу опозиције. Но тада се на изборима појављују и кандидати на листи Димитрија Љотића. У Школи су се неки ученици почели декларисати као љотићевци, из нашег разреда само један, али их је у млађим разредима било више. То је у нашем политичком животу било нешто ново.

Састанци на Утрини постали су нека врста нашег колективног живота. Није се могло изостајати или не извршити задатак. Састанци су држани суботом поподне, а заказивање у недељу могло је погодити нас момке који желе провод и игранку.

Једне суботе – не сећам се месеца ни године, само се сећам да је било прохладно време, што значи да је то било у новембру 1938. или, вероватније, у марту 1939. године, заказан је састанак на

Текст на полеђини фотографије: „Из сретних дана: Нишлије у јагодинској Учитељској школи (1937–38)“

Утрини на који су дошли Никчевић и Ђуричић. Бошко је говорио да у Јагодини постоји организовани живот Партије, да поред Партије ради и СКОЈ као организација младих комуниста који ће извршавањем задатака постати прави комунисти. Даље је рекао да Партија у граду већ дуже времена прати наш рад, и, пошто се уверила да је то добра група, оснива се скојевска група у нашој школи, те да смо сада постали чланови те организације. Организација мора имати секретара и заменика, а радиће према добијеним задацима од СКОЈ-а и од Партије. За секретара је изабран Јован Јосиповић, ученик V разреда.

Овај догађај је био од посебног значаја у нашем животу. Сада смо већ радили организованије и одговорније. Но појавила су се нека питања, на пример: да ли чланови организације могу певати у црквеном хору, на опелима и поменима, уз симболичан хонорар који смо делили. Сагласили смо се да је предност у раду у томе што ми, чланови тог хора, можемо више и чешће излазити и тиме извршавати и задатке организације, те смо и даље остали чланови овог малог хора.

Текст на полеђини фотографије: 5. јула 1937 у Јагодини. Једно врло ретко искрено другарство Аксентије и Станоје дипл. учитељи (фото Рус Лазаров Јагодина)

„Учитељска узданица“

Када смо били у IV разреду, у школи се одиграо још један значајан догађај: ученици V разреда, а нарочито они у управи литерарне дружине „Узданица“, покренули су акцију за издавање средњошколског часописа. У то време је било неколико школа које су имале свој лист или часопис. У томе се успело, почела је да излази *Учитељска узданица*.

Први бројеви су били углавном добри као средњошколски часописи са педагошко-литерарном садржином. Радови су брижљиво припремани. Но ми смо још имали свеже искуство са *Нашом речи*, а цензура одговорног наставника је била јако наглашена (Станимира Ђокића). Пре прихватања за штампу све радове је читао директор. Било је не мало комичних сцена. Ако је ученик, на пример, написао у свом раду израз „социјални“, директор би га позвао и затражио објашњење.

Наша скојевска група је желела да овај часопис живи дуже, а и то да га ми некако мало „обојимо“ и обогатимо. Новица Савић је објавио неколико

песама, Туцовић такође. Ја сам написао рад о сеском детету и школи; можда је то био и најлибералнији рад, те ми други део није ни објављен.

Као и ученици из других школа који су издавали лист или часопис, и ми смо се дописивали с друговима из других школа, и то како ми скојевци, тако и неки други другови. Тако је часопис добро продаван у низу школа.

Но ми смо хтели и више од тога. Желели смо да продремо у редакцију, бар да будемо присутни кад се неки прилог одбија и да чујемо образложење професора Ђокића и директора. Изгледа, међутим, да су и они добро „прочитали“ наше намере. Приликом избора нове редакције другови су и мене ставили као кандидата, али ми је одмах наметнут противкандидат, и то мој добар друг који је био аполитичан. На предлог професора Ђокића гласање је вршено на неуобичајени начин: поименичним изјашњавањем ученика и писањем рецки на табли. Изгубио сам за неколико гласова.

После тога смо се ми организовани дезинтересовали за часопис који је и иначе почео да губи у садржају и броју претплатника. Часопис се, додуше, угасио тек 1941. године.

Ученички штрајк 1940. године

На другом месту⁶ сам детаљно писао о предсловима и околностима које су условиле овај ученички штрајк средином марта 1940. године, како је организован, о припремању прогласа „Зашто штрајкујемо“ итд. Овде ће бити од интереса да додам још неке појединости које ће на овај догађај бацити још више светла.

⁶ Видети публикацију *Седам геценија учитељске школе у Светозареву*, стр. 45–50, Светозарево 1969. године [о штрајку в. и у: Чутура, Јовановић 2018]

На седници наставничког савета, у првој половини марта 1940. г., дошло је до сукоба између директора Ристића и Свете Стојановића, омиљеног међу ученицима, који је још једини био остао из плејаде старих, добрих професора.

Сукоб је избио због приговора Стојановића директору на начин трошења средстава из фонда Сретена Ацића. Директор је реаговао бесно, одбацивши сваку контролу са стране Стојановића. После неколико дана Стојановић је премештен, што указује на јаку подршку директору Ристићу у Бановини или у Министарству просвете.

Овај догађај је било нешто што је допринело да се „преврши мера“, што је узбудило све ученике, чак и нас у V разреду којима професор Стојановић ништа није предавао, али смо се ми сасвим јасно определили због оваквог кабадахијског поступка против професора Стојановића, према коме смо имали моралну и емотивну везаност.

Сад је на видело избило непоштовање директора према професорима, његова неразумна кадровска политика, коришћење ученика као шпијуна итд.

У пуном споразуму и договарању с друговима из града ми смо крајње обазриво организовали овај штрајк који је проглашен 15. 3. 1940. године. Штрајк је пријављен полицији и Министарству просвете, спремили смо проглас и организовали добијање телеграма подршке из других школа.

Ево неких занимљивих момената из штрајка.

Ми из V разреда, према договору, били смо ван штрајка (због могућности да цео разред буде удаљен од полагања дипломског испита), па смо на првом часу рекли професору Ђокићу да је најбоље да и он не држи час, с чиме се он солидарисао. Други и трећи час смо иначе имали у вежбаоници, па смо из школе изашли, наводно да идемо у вежбаоницу али тамо ништа нисмо радили.

Сви остали ученици (од I до IV разреда) били су на Утрини. Професор Правица, иначе тешки инвалид, вукући ногу тешко се догегао до Утрине и скоро плачним гласом молио да прекинемо штрајк. Кад му је речено да је штрајк пријављен полицији и Министарству, он је био запрепашћен и вратио се у школу. Поподне је из Бановине стигао Гвозден Станић који нас је у сали убеђивао да је најбоље да се вратимо на наставу, на што смо му ми „у хору“ одговорили да нећемо. Увидевши бесмисленост свог убеђивања, он је напустио салу.

Поподне сам се нашао у берберници у близини школе и одатле сам приметрио да је београдским возом стигао др Милорад Шошкић, кога смо познавали, јер је једном био изасланик на дипломском испиту. Преко пута бербернице, у излогу једне пекарске радње, био је залепљен наш летак. Шошкић је пажљиво читао, а ја сам после тога могао да запазим да је он једноставно изгубио сигурност хода кад се полако упутио према школи. Шошкић је водио разговоре са сваким разредом одвојено и то тако да је сваки ученик могао слободно говорити шта жели. Разговоре је водио цео дан!

Још једна занимљивост: са нама је у разреду био Властимир Радосављевић, врло сиромашан ученик који је био хонорарни сарадник економа и болничар, а радио је и код директора – да би имао бесплатно издржавање у интернату. Сматрали смо га „директоровим човеком“ и од њега зазирали, мада због њега нико није доживео непријатности. Када је др Шошкић с нама разговарао, било је не мало изненађење како је Властимир говорио изванредно објективно и убедљиво, с пуно аргумента. После тога смо Власту ценили и уважавали као личност.

Неколико дана после тога пензионисан је Милован Ристић, а за новог директора је постављен Милорад Павловић.

Биографија и стручни радови

Рођен сам 1919. године у Доброводици, општина Баточина. Нижу гимназију сам учио у Крагујевцу, учитељску школу у Јагодини (1935–1940), Школу за резервне официре у Горажди, Филозофски факултет у Београду (1961).

Био сам учитељ у Доброводици, Глоговици (Срез крајински) и Раждагини (Срез сјенички), директор Гимназије и просветни инструктор у Сјеници, повереник за просвету у Тутину, просветни инструктор у Крагујевцу, председник општине у Баточини, секретар Културно-просветне заједнице у Крагујевцу, директор основне школе и школе за КВР у Крагујевцу, секретар Одбора за кадрове у привредној комори региона Шумадије и Поморавља.

Учесник сам НОР-а од јула 1944. године.

Објављивао сам радове и чланке: расправе, рецензије, приказе у *Политици*, *Просветном прегледу*, *Настави и васпитању*, *Светлости* и у *Корацима*.

Са групама аутора сарађивао сам у књигама: *125 година Књажевско-сербског театра* (Крагујевац, 1960), *Животи за животи* (Власотинце), *Пишомци и поштомци* (Крагујевац, 1973).

Припремио сам 22 портрета просветних радника палих у НОР-у за књиге: *На ратишћима и сирашћима*, *На мањури револуције* и *Цвети који не вене*.

У Зборнику Педагошког музеја (Београд 1971) објавио сам рад „Живот и дело Драгише Михаиловића“.

У штампани се налази: *Образовање у Шумадији у време I српског устанка*, издање „Станишта“ – алманаха Народног музеја у Крагујевцу.

Драгиша Марковић

Директор Милован Ристић

Неког дана почетком априла 1937. године обавештени смо од помоћних службеника да нам долази нови директор. Нас неколико радозналих из IV године одемо поподне на железничку станицу и међу малобројним путницима препознамо педесетогодишњака, типичног професора, који улази у фијакер и вози се пут наше школе и интерната.

Ускоро смо с радозналошћу пратили прве иницијативе новог директора који је показивао жељу да штошта мења и унапређује. Сећам се, на пример, како су по учионицама постављени ормани за приручне одељењске мале библиотеке.

Милован Ристић (1886–1963) рођен је у Ивањици, гимназију је учио у Крагујевцу и Београду, студирао је историју на Филозофском факултету у Београду (дипломирао 1910). Као студент награђен је високом наградом за Светосавски темат, а 1914. године је добио награду за рад о Ивану Југовићу, од Министарства просвете, за који је рад, у прерађеном издању, такође награђен 1954. године од Савета за просвету СРС.

Радио је као суплент у Прокупљу (1910–1911), у Крагујевцу (1912), а као професор у Смедереву.

Учествујући у I светском рату, био је тумач у француској болници на острву Виду, професор српске гимназије у Солуну и управник штампарије у Бизерти. За учешће у рату добио је два југословенска и једно француско одликовање.

По завршетку I светског рата, упућен је у Струмицу ради оснивања гимназије, у којој је био директор, оснивач и професор, а затим је добио задатак да ради на оснивању гимназије у Аранђеловцу, као и на зидању школске зграде за ту школу.

Колико је то, у условима тадашње сиромашне земље, било тешко и колико је требало стрпљења и упорности да се постављени циљ оствари, најбоље показује сам Ристић у књизи коју је касније (по сугестији инспектора Јеленка Михајловића) објавио: *Гимназија у Аранђеловцу* (1925, 40 стр.).

Милован Ристић је био иницијатор и за подизање Спомен школе I српском устанку у Орашју, код Аранђеловца.

У времену 1923–1936. био је професор III мушке гимназије, затим инспектор Министарства просвете, после чега је упућен за директора Учитељске школе у Јагодини.

Пензионисан је у августу 1940. године.

Према библиографији радова, објављеној у *Историјском гласнику* бр. 3 (1963. године), може се сагледати списак од 58 објављених и 9 откупљених (и мањим делом објављених) радова – укупно преко 3600 страница, претежно радова из историјске науке, но исто тако и из других области. Радови су му објављивани у реномираним часописима: *Мисао*, *Српски књижевни гласник*, *Браћинство*, *Сиварање*, *Сусрећи*, *Библиошечар*, *Историјски гласник*, *Годишњак Музеја града Београда*, *Гласник Српског географског друштва*, *Архивски алманах*, и др. Обимнији радови Милована Ристића: *Босна од 1250 до 1284.* (187 страна), *Историја града Ниша* (128 страна), *Младен Миловановић* (263 стране), *Народне скупштине у I српском устанку* (154 стране).

Животно дело Ристића јесте *Сџари Влах* (322 стране), објављено пред његову смрт, 1963. године. Ристић је објавио и опсежну књигу *Куда ћемо нашу децу – ђаке* (227 стр.), 1928. године, а књига је доживела друго издање од 368 страна 1931. године. Бавећи се преводилаштвом (с француског и немачког), Ристић је објавио, на пример, *Француску историју* (200 стр.), 1919. године.

Освећење бисте Сретена Ацића 1939.

Као директор Учитељске школе у Јагодини, уредио је *Сјоменицу Срећену Ацићу*, која је објављена 1939. године.

У вези с обиљем оптужби ученика против директора Милована Ристића, изнетим против њега у мартовском штрајку 1940. године, као и у вези с његовим превременим пензионисањем са 33,5 године службе, у породици Милована Ристића још је живо сећање да је он у Министарству просвете заступао тезу да штрајк ученика није левичарски (од стране комуниста) инициран – чиме је хтео да ученике и себе заштити у условима огромног страха режима од „комунистичког баука“ – но у Министарству такву тезу Милована Ристића нису прихватили, а потом су га пензионисали.

Не желећи да арбитрирам у сукобу ученика с директором Ристићем, ипак је занимљиво да упоредим његов директорски стил рада са стилем рада његових претходника: Петровића који је успешно изашао из два ученичка штрајка, као и в.д. директора Мишића који се енергично обрачунао са „сумњивим“ (политички) ученицима – избацавањем из школе. Сматрао сам потребним да мало светла бацим и на другу страну, тј. на личност директора Ристића.

Радослав Пауновић (1933–1938)

Напредни покрет у Школи

Узбудљива ситуација у породици због избора мог позива

Рођен сам у Крагујевцу, у имућној породици. Отац – глава породице – био је прилично строг човек. После завршене мале матуре, а у жељи да ја што пре „дођем до свог хлеба“, отац је замислио да је најбоље да идем у богословију, пошто су попови у то време живели веома добро. Мени, међутим, ни на крај памети није било да послушам оца, и то не због неког изграђеног мишљења о религији пошто сам био сувише млад да бих о томе имао став, већ из простог разлога што су за мене сви попови били нека врста баксуза: кад бих пролазио поред попа, хватао сам се за дугме „да ме не бије малер“.

Кад није помогло ни објашњавање ни плакање, ја сам оцу рекао да ћу бежати од куће ако ме силом пошаље у богословију, на што се он замислио па ми после два дана рече:

– Ако нећеш у богословију, онда иди у учитељску школу!

Врло радо сам прихватио његов предлог, и тако ме једног дана отац поведе у Јагодину на полагање пријемног испита. Пошто сам тај испит положио,

отац ме пријавио за интернат. Тако сам у овој Школи и интернату провео читавих пет година.

Био сам један од најмлађих ученика, а поред тога још и право дете, иако су неки моји другови већ пушили, бријали се и момковали увелико.

У интернату смо спавали на сламарицама које смо „својеручно“ пунили са једне велике камаре сламе, збијајући сламу у сламарицу и у јастучницу. Ја сам то урадио тако невешто, да је сламарица била препуна, али неравномерно попуњена, тако да сам прве ноћи, у сну, пао с кревета. Но ујутру сам добро гледао како су други радили: летвом сам сламу равномерно распоредио по угловима сламарице и тиме је поравнао, тако да више није било проблема за време спавања.

Вероватно због свог дечачког изгледа био сам много симпатичан ученицима најстаријих разреда, тако да ме врло често Радиша Радишић, тада ученик V разреда, кога су сви поштовали, миловао и називао ме Мишић, Мишић... Но како је време пролазило, ја сам растао и увек се у строју за гимнастику померао за које место напред.

Почео сам се бријати, везивати кравату, кратке панталоне сам заменио дугачким и почео сам да шетам с друговима по јагодинском корзоу.

У биоскоп смо ишли готово сви и то редовно, јер је то била једна од најбољих забава за нас који смо

Учитељи и учитељице Среза беличког на локалном курсу физичког васпитања при Учитељској школи у Јагодини, 15.август 1932.

живели у интернату и нисмо имали сувише слобод-
ног времена за излазак у град.

По природи сам био веселац. Правио сам не-
кад успеле а некад и неуспеле шале, али шала коју
сам у биоскопу приредио свом другу Радомиру Га-
јићу свакако је прелазила границе дозвољеног.

Гледали смо филм *Франкештајнова невеста*, у
којем Франкештајн после оживљавања излази из
лабораторије и са уграђеним мозгом злочинца по-
чиње са својим неделима. Сви смо напето гледали
филм, и у тренутку кад се Франкештајн спрема да с
леђа ухвати за врат неког човека који чита новине –
ја у истом трену хватам рукама за врат Гајића, који
је седео испред мене. Раде, будући помало жен-
ске природе, у том тренутку врисне из свег гласа,
као да га дави Франкештајн. Оператер је прекинуо
филм, упалио светла у сали, а Раде је, сав црвен у
лицу, узбуђено причао како га је неко ухватио за
врат. Ја, наравно, нисам ником ни реч изустео о
овоме, бојећи се батина које бих од старијих дру-
гова добио. Но признао сам му то после безмало
пет деценија, питајући га да ли се сећа тог случаја.

– Како да се не сећам ! – рекао је он – Само кад
бих знао ко ми је то учинио.

Признао сам му да сам му то ја приредио.

Највећи ауторитет у Школи и интернату за све
нас је био др Драгољуб Петровић, директор, који
је становао у кругу интерната, у вили намењеној за
директора, и готово у свако време био је присутан
у раду школе и интерната. Долазио је приликом
наших обеда, посматрао како се понашамо, оби-
лазио је учионице за време „занимања“ (учења), а
најчешће је гледао кроз прозор и недисциплинова-
не ученике позивао за 8 сати ујутру, следећег дана.
Имао је књигу (заправо свеску) с тамним корица-
ма коју смо ми називали „црна књига“, у коју је
уписивао поједине ученике и њихове недоличне
поступке.

Сећам се да је из наше генерације у ту књигу
први уписан Слободан Луковић, иначе учитељски
син из Краљева, примерног понашања. Но догоди-
ло се да је управо он био први записан. Ево како
је то било.

У то време је почео рат између Италије и Аби-
синије (Етиопије, како се данас ова држава нази-
ва), па се међу нама развила дискусија о томе ко
је у праву: Италијани који су тврдили да треба да
цивилизују та дивља племена, или Абисинци који

бране своју слободу. У тој расправи за време занимања (учења) били смо мало гласнији, и то баш у тренутку кад је поред прозора пролазио директор Петровић. Слободан је управо гласно убеђивао неког друга, тврдећи да и Абисинци имају право на слободу, као и сви људи. Директор застаде и рече Луковићу: – Јави се сутра ујутру у осам!

За нас је то у том тренутку, било велико изненађење, али смо се касније многи нашли записани у тој књизи, неки чак и више пута, при чему би директор понеког немирка позвао да донесе исписницу.

По доласку у школу и интернат, ми смо се дуго времена обраћали старијим ученицима с пуним уважавањем и поштовањем, а према онима из V године гајили смо безмало однос страхопоштовања. У сусрету с њима скидали смо капу. Радиша Радишић је био идол! Кад смо ми били у I, он је био у V години.

Пред старијим друговима ми млађи смо скривали да пушимо, но они би нас приметили и укорили: – Шта, ти пушиш?

Много сам волео да играм фудбал и јурцам за лоптом. Једном тако, у слободним часовима, трчим и вичем неким да се склоне, да не ометају игру:

– Бегај! Бегај!

Неки старији друг ми довикну: – Мали, не каже се „бегај“ него „бежи“!

А ја, сав занет игром, мало касније опет вичем: – Бегај! Бегај!

Тај друг ме поново опомену. Кад се то догодило трећи пут, он ми приђе и звизну два врућа шамара. Никад више у животу нисам употребио погрешну реч „бегај“.

У трећем разреду се већ међу нама могла осетити извесна подвојеност у интересовању за политичка кретања тог времена. Било је ученика заинтересованих и наклоњених напредним политичким

Текст на полеђини фотографије: Једног дана у парку учитељске школе у Јагодини јула 1938.

струјањима и левици, а било је незаинтересованих за политику.

Неки међу најбољим по успеху, на пример Живадин Живановић⁷ и Бранко Милијановић,⁸ нису били политички заинтересовани.

⁷ Живадин Живановић, рођен у Божурњи, Срез јасенички, после Учитељске школе уписао се на правни факултет. Хоби му је било сликарство. Учитељевао је у Стремешеву, Македонија, пред рат премештен у Сараорце, код Велике Планае. Близак покрету НОБ-а, сарађивао је с Танасијем Младеновићем. Ухапшен је 1942, одведен у Смедеревску Паланку, у логор за превапитавање, одатле послат на Бањицу, где је стрељан 12. 12. 1942.

⁸ Бранко Милијановић, учесник НОБ-а, после рата завршио високу дипломатску школу и радио у иностраним пословима (у Токију, Мексику и другим нашим представништвима), доживевши висок ранг у служби. Умро је 1977. године.

Колико се сећам причања самог Живадина, он је краљев питамац постао још као малишан, после завршеног IV разреда основне школе. Волео је да црта, и тако је у једној прилици цртао Опле-нац, краљеву задужбину. Случајно се појавио краљ Александар са свитом, радознано посматрао чиме се дечак бави и цртеж му се допао. Питао је де-чака како се зове и одакле је, те је наредио не-ком из свите да то запише. Живадинови родитељи су касније добили писмо канцеларије двора којим се предлаже дечаково даље школовање и одређу-је месечна стипендија од 500 динара, што је у то време био сасвим пристојан износ. Стипендију је Живадин делио са старијим братом, и примао је све до краја школовања у Јагодини.

Милијановићев стриц је био народни посланик за Аранђеловац, у то време познати грађански по-литичар, који је издејствовао стипендију за Бранка, но у износу мањем од оног што је Живадин при-мао. Бранко је увек био лепо одевен: лепа антери-ја, бела кошуља, сељачке панталоне.

А било је и других „лојалних“...

С друге пак стране била је повећа група на-предних, од којих пре свих спомињем Слободана Луковића.⁹

⁹ Слободан Луковић, рођен у Конареву, Срез жички, у учи-тељској породици са шесторо деце. Из јагодинске учитељске школе је искључен 1937, те је школовање наставио у Алек-синцу и Скопљу, где је постао запажени напредни омладинац (скојевац), а после, као студент педагошке групе на Фило-зофском факултету у Скопљу, и члан КП. За Партију га је још јаче везала смрт брата Мирка, који је погинуо у студентским демонстрацијама у Београду 14. 12. 1939. године. Кад је по-чео рат, Слободан се вратио у Краљево, где се повезао с пар-тијском организацијом. Ради преласка у илегалност пошао је у Дракчиће, где му је отац био учитељ. На путу га препознају жандарми као комунисту, ухапсе, спроведу на саслушавање у Краљево, одакле га спроводе у Београд, у Бањички логор. Стрелан је у селу Скела 15. 8. 1941. године.

(Из књиге *На рајишћима и сјајишћима*, стр. 544)

Текст на полеђини фотографије: Раздрагани 21. јануара 1936. Миодраг Јовић, Лука Спасојевић, Сава Цветковић, Станоје Јанићијевић 3. разред

Имао сам прилике да будем вишедневни гост породице Слободана, у Краљево, у центру града, близу цркве. Била је то срећна породица учитеља Стојана. Мирко, старији брат Слободанов, био је прави Дантон, коврцаве косе, далеко импулсивни-ји и говорљивији него Слободан, а исто тако и да-леко више марксистички образован. Тада сам први пут слушао о Марксу. Слободана, који је био добар фудбалер и права мушкарчина која пуца од здра-вља, звали смо Секица, због његовог руменог лица.

Раслојавање међу ученицима све се више запа-жало у свакодневном интернатском животу и ди-скусијама о друштвеним и литерарним темама, а нарочито у „Узданици“, где су поједини дискусанти, по нашем схватању, наступали врло напредно.

У то време нам долази из Ужица Милосав Мићо Матовић,¹⁰ који је искључен из учитељске школе у

¹⁰ Милосав Мићо Матовић, рођен у Добрачи, код Ариља, 17. 7. 1918. Нижу гимназију и 2 разреда учитељске школе учио у Ужицу, затим у јагодинској Учитељској школи, одакле је избачен због наручивања за библиотеку без одобрења школ-ских власти *Књижевної савременика и Обзора*, те је школовање

Ужицу, и који се, вероватно преко везе која је постојала између тог града и Јагодине, повезао са СКОЈ-ем у Јагодини, у коме се посебно издвајао Никчевић.

У дискусијама у „Узданици“ све више су се суклобљавала мишљења. Сећам се да се посебно истицао Ратко Јовичић,¹¹ друг из старијег разреда, а од наших је већ добра трећина читала напредну литературу коју нам је доносио нарочито Лабуд Ђукић, а исто тако и Сава Цветковић и Слободан Луковић. Читали смо Ернста Толера, Ремарка...

Вероватно у октобру 1936. године једном приликом ми Матовић рече да у школи постоји једна група напредних ђака и да ускоро треба да се одржи састанак, али у највећој тајности, јер се због тога иде у затвор. Том приликом ми је још рекао да је од Луковића сазнао да сам био Луковићев гост у Краљеву, да смо тамо водили дискусије, те да Луковић сматра да и ја могу да припадам тој напредној групи. За мене је било и узбудљиво и осећао сам се посебно храбрим што ћу припасти таквој

наставио у Шапцу, и, најзад, опет у Ужицу, где је био члан уређивачког одбора *Училишњој погмлашка*.

Као учитељ радио у селу Мокрино, код Струмице, и у Брезови, код Ивањице.

У Катићима оснива 1. 4. 1940. године партијску организацију и постаје њен секретар, а јуна 1941. постаје секретар среског комитета Среза моравичког.

У моравичкој чети учествује у бројним окршајима, па затим прелази у ослобођено Ужице, 7. 11. 1941. године. Приликом формирања II пролетерске бригаде у Чајничу 1. марта 1942. године је заменик комесара I батаљона. Погинуо је у Калини, код Бугојна, на састанку који је држао са ћелијом штапске организације, 13. јула 1942. године, непосредно пред свој 24. рођендан.

За народног хероја проглашен 20. 12. 1951. године.

¹¹ Ратко Јовичић (1915–1980), одличан ђак, завршио педагошку групу на Филозофском факултету, признато му учешће у рату од 1941. (из заробљеничког логора), бавио се андрагогијом; објавио 250 чланака и неколико књига; превођен и цитиран на руском.

групи. О политици сам додуше мало знао, али сам у души био на страни напредних који се боре за социјалну правду.

На састанак на Ђурђево брдо смо долазили по двојица. Било је то доста скривено и неприступачно место. Кад смо се окупили и поседали на трави, видео сам да су ту моји дугови Сава Цветковић, Слободан Луковић, Милосав Матовић, Лабуд Ђукић, Милета Микић, Миодраг Јовичић, Марин Мариновић, Лука Спасојевић,¹² Радослав Бркић, Бранко Латас, Благојевић...

Нико нам није то рекао, али претпостављам да је Славка која је водила тај састанак и била позната по напредним схватањима и вероватно члан Партије, била стварни секретар омладине.

Говорено је о тајности организације. Први пут сам чуо назив СКОЈ и образложење шта значе та четири слова, о потреби проширивања организације, као и да наша група треба организованије да ради у оквиру Школе.

Сећам се да је било речи о литерарној дружини „Узданица“, као и о томе да тадашња управа не задовољава потребе напредних омладинаца, те да треба организовати смењивање те управе. Договорено је да чланови тек изабране управе дају

---

¹² Лука Спасојевић, рођен 21. 11. 1916. у Бабајићу, код Љига, нижу гимназију учио у Горњем Милановцу, Учитељску школу у Јагодини завршио 1937. После завршене школе за резервне официре у Сарајеву, био је учитељ у селу Кожице, Прокупље, затим у селу Горња Топлица код Мионице.

У Љигу је постао члан СКОЈ-а почетком 1941, а кандидат за члана КП после битке код Љига. Активан у Рејонској партијској војној комисији за Љиг у припремању устанка и формирању Колубарског батаљона јула 1941.

Рањен је 10. септембра 1941. у бици у којој је погинула његова мајка. Касније је, као комесар Првог шумадијског одреда, водио разне акције, диверзије и уништавања комуникација. Тешко је рањен у борби против четника у Брајковцу код Лазареваца 7. јуна 1943. а умро је следећег дана. За народног хероја проглашен је 8. 10. 1953. године.

Текст на полеђини фотографије:
25. септембар 1935. Црквено певачко друштво
Јеремија чланови Васа, Мирко, Лабуд, Мика,
Пера, Срба и Станоје

оставке и да се у нову управу изаберу погоднији другови.

На једном од првих састанака дошло је до промене руководства литерарне дружине на тај начин што је разговарано с једним бројем чланова управе да дају оставке, што је и учињено. Да би се бирала нова управа, требало је да оставку да више од половине чланова, па је у једном тренутку све зависило од Анђелка Кузмановића који је оклевао, био збуњен, али је најзад објаснио да је он „екстерац“ (да није у интернату). Тако је изабрана нова управа.

За редакцију листа *Наша реч* изабрани су Драгиша Марковић, Слободан Луковић и Милосав Матовић. Неки од другова су ишли у Алексинац и Параћин да се распитају за услове штампања, те су најзад нашли погодне услове код приватног штампара у Јагодини.

С првим бројем листа смо добро прошли, тако да смо прикупили новац бар за следећа два броја. Лист је био послат и у друге учитељске школе, које су одмах понудиле сарадњу и размену листа (на пример школе у Неготину, Алексинцу, Ужицу).

Но после првог броја је дошло до неприлике, нарочито због Матовићевог прилога „Реперкусије“.

Назорни наставник за лист је био Цветко Ђ. Поповић који је у нашем одељењу коментарисао први број: – Шта ће вам ово о Шопенхауеру? (Реч је о чланку Апостола Апостоловића) А ове реперкусије о неписмености и сифилису у Хомољу...¹³ И тако је дошло до тога да на следећој седници наставничког већа лист буде укинут.

¹³ Истине ради, треба додати и следеће: професор Цветко Ђ. Поповић је надаље коментарисао и припремљене чланке за следећи број: – Чији је ово чланак – приказ књиге *Једна младост у Немачкој* Толера? Кад се писац чланка Драгиша Марковић јавио, професор га запиташе: А јеси ли ти прочитао *Српску шрилоију* Стевана Јаковљевића? Пиши о тој књизи! А чија је ова песма о зидарима? Професор је надаље објашњавао како је једно (политички) говорити, што се може после повући или не признати, а друго је написати, јер то остаје докуменат. Аустроугарске власти, објашњавао је професор, скупљале су омладинске листове као оптужни материјал против Краљевине Србије... (примедба Драгише Марковића, редактора).

Реконструкција чланова организације СКОЈ у Учитељској школи

По сећању наводим следеће активне омладинце из школе:

Генерација 1932–1937.

1. Мариновић Миломир (Марин), погинуо 1941.
2. Микић Миодраг, сарадник НОБ-а
3. Нешић Србобран, погинуо 1942.
4. Спасојевић Лука, умро од последица рањавања 1943. године; народни херој

Генерација 1933–1938.

5. Апостоловић Апостол, умро пре II светског рата
6. Ђукић Лабуд, погинуо 1942. године
7. Жиропађа Миливоје, погинуо 1942. године
8. Јоксимовић Владан, умро у логору код Есена 1944. године
9. Луковић Слободан, стрељан 1941. године
10. Матовић Милосав, погинуо 1942. године; народни херој
11. Пауновић Радослав, учесник НОБ-а, живи у Београду
12. Цветковић Сава, убијен 1943. године

Генерација 1934–1939.

13. Благојевић Божин, убијен 1943. године
14. Кршљанин Предраг, живи у Београду
15. Станојевић Станоје, живи у Београду
16. Туцовић Благоје, живи у Београду

Генерације 1935–1940. и 1936–1941.

17. Ђекић Радослав, убијен у учионици 1942.
18. Латас Бранко, на издају убијен 1942.

Одбили смо вечеру

Једном тако, у IV години, наше одељење одбије да вечера оно што је понуђено.

– Зашто не једете? – пита васпитач Атанасије Спасић, катихета, наш наставник веронауке.

– Не ваља! Не ваља! – одговарамо у хору – Ништа не ваља!

– Ко то каже? – пита васпитач.

Тајац.

– Ко то каже? Није лоше. (Проба јело пред нама.) Ми опет у хору: – Не ваља!

Чује се један тихи глас: – Једи ако ти ваља!

Најзад се ја дигнем и кажем да се мени не допада вечера.

– Е онда ћеш ићи директору да му то кажеш.

Вечеру нико из нашег разреда није ни пробао.

Извод из записника са седнице Наставничког већа:

Вршилац дужности директора реферише да је на дан 25. 9. Пауновић Радослав, ученик IV разреда, изјавио за време вечере да пасуљ није био добро скуван. Међутим пасуљ је био укусан и нико није чинио примедбе сем њега ни од стране г.г.васпитача, ни од стране осталих ученика. Да би се сузбиле безразложне примедбе на храну Наставнички савет одлучује да се Пауновић Радослав, ученик IV разреда, казни укором директора.

Провеселили смо се

У V разреду су два друга из нашег разреда добили награде за Светосавске темате (Боривоје Илић и Драгиша Марковић), па смо од њих

добили по 100 динара, а и ми смо скупљали по 10 динара. Са тим од новцем смо се провеселили у затвореном ресторану „Клефиша“, мезетећи Клефишеве сувомеснате производе, познате по добром квалитету.

Забављао нас је неколико часова својим свирањем познати музикант, виолиниста Пуле. Певали смо од свег срца, а и попили смо по коју чашицу доброг вина – о чему имамо за успомену и фотографије, пошто смо били позвали фотографа који је имао радњу до „Лукса“.

Певали смо разне градске песме, а у ушима ми и данас бруји песма *Маријана*, која се много певала од 1933. године, а певали смо вероватно и песму *У рану зору* и друге.

Код нашег Пула смо неки из разреда ишли на славу. Зна се: Ђурђевдан. Било је јагње, уз друге ђаконије.

Пуле је свима говорио: „Ово су моји другови...“

Радослав Пауновић о себи

Рођен сам 14. 2. 1919. године у Крагујевцу, где сам завршио основну школу и нижу гимназију. Учитељску школу сам учио у Јагодини (од 1933. до 1938.)

Радио сам као учитељ у селу Бребевница (Срез царибродски), затим сам премештен у село Чумић (код Крагујевца). Потом сам ишао на одслужење војног рока, рат ме затекао у ескадрону за резервне коњичке официре у Земуну.

Као борац Прве пролетерске бригаде учествовао сам, почев од септембра 1944. у ослобођењу Ваљева, Уба, Сопота, Београда, и, затим, на Сремском фронту.

Почев од 1946. године радио сам као омладински руковоцилац – члан среског и окружног

Ученици јагодинске Учитељске школе, у средини директор Драгољуб Петровић, између 1925. и 1934. године (Завичајни музеј, Јагодина)

комитета СКОЈ–а, почетком 1947. у Главном одбору Фискултурног савеза Србије, до 1950. године. Затим сам био члан агитпропа Обласног комитета КПЈ за београдску област, па у бироу Партије у Убу.

Дипломирао сам на ВПШ у Београду и једно време био инструктор за биологију и хемију.

Од 1960. године професионално сам се бавио новинарством: као дописник *Борбе* и ТАНЈУГ–а, затим као директор и главни и одговорни уредник *Нашеј пласа* (Смедерево).

Од 1964. до 1969. године био сам посланик у Културно-просветном већу Савезне скупштине.

Публицистиком се више бавим од 1967. године, када ми је новосадски *Дневник*, односно његова едиција *Хроника НОБ–а*, штампао књигу *Нејоковни Друговац*. Ова хроника је награђена II наградом Савеза бораца Србије, на конкурс у 150 хроника.

Поред ове књиге, аутор сам и коаутор неколико монографија и истраживачких радова са тематиком радничког покрета и НОБ у смедеревском крају, међу којима су: *Минули век*, *Мост на Дунаву*, *Синдикаш у смедеревском крају*, *Сшазам слободе кроз смедеревски крај* и др.

[Радослав Пауновић преминуо је у Београду 16. јуна 2005. године]

Драгиша Марковић (1934–1938)

Наш живот у школи и интернату: од раног јутра до повечерја

Могао је то бити дан касне јесени или почетка зиме. Радни дан – један од шест у седмици. Кад зазвони тачно у шест, још је потпуни мрак. Душа ти спава.

Већ је створена навика да одмах устајемо и да као аутомати обављамо јутарње послове. Сви ћуте и – раде. Намештају се кревети. То значи: најпре претрести сламу у сламарици и поравнати је, затим доњи прекривач добро затегнути, после тога и горњи, заједно са ћебетом пресавити и подвући. Претрести сламом испуњени јастук да би му се вратио правилан облик.

Умивање хладном водом у хладном купатилу – као мачка шапом.

Када са спрата силазимо у приземље, у дворишту је још увек потпуни мрак. Као неки дух, у двооришту стоји продавац бурека: „Врућ бурека! Сам на мас`!“ За један динар добије се осмина тепсије топлог (врелог) бурека, толико масног да се сав можеш умастити ако си у једном тренутку недовољно обазрив.

У 6.30 почиње јутарњи час учења, до пола осам. Затим доручак – бела кафа, хлеб. Ретко: чај или – сасвим ретко – војничка „ајмпре“ супа.

Од 8 до 12 настава, увек четири часа, са одморима од по 15 минута.

Тачно у 12 ручак. Храна није префињена, столови су једноставно намештени, са мушемама, али је јела довољно, скоро увек има додатка варива. Четвртком и недељом колач, најчешће лења пита. Уз колач и чаша вина, из нашег подрума. Од воћа обично јабука из нашег воћњака, у сезони грождја – грозд, кад стигну трешње, онда – трешње.

После ручка, уколико као ученици од I до III разреда немамо радну акцију спремања кромпира, пасуља, грашка, бораније за наредни оброк или за сутра (обично једно одељење ради двапут недељно) – трком у читаоницу! За нас двадесетак страствених читалаца мало је штампе, тако да постоји право првенства или се дневни листови скидају са штапова и деле на половине или трећине. Понедеоником је јагма појачана: због спортских извештаја.

Ја лично се грабим за *Полиџику* у којој најрадије читам фељтон (како се тада називала лака и духовита прича без веће литерарне амбиције). Мој омиљени фељтонист – Пеција. И данас се сећам приче о Крпи.

У случају да није веома лоше време, на пример јесења киша која упорно сипи, до 14 часова се може прошетати по парку, играти лопте (али не

Павиљон у дворишту Учитељске школе у Јагодини (На том месту је данас зграда Историјског архива „Средње Поморавље“)

и фудбала – то само на Утрини!), шаха на клупи у парку или за сточићем у учионици. Или једноставно ћаскати с другом.

Поподневна настава од 2 до 4, излазак у град од 4 до 5.

Прво поподневно учење од 5 до 7. После вечере слободно до 8 (у које се време може вежбати лекција из виолине, а то је онда грозно цијукање и нехармонична бука која се чује далеко изван зида и ограде нашег интерната).

Друго вечерње учење од 8 до пола десет увече, а по потреби може потрајати и дуже.

Укупно, дакле, 4 и по сата намењена учењу, читању и мирном „занимању“.

Ајнпрен супа (Einbrennsuppe, у Словенији *прежјанка*) је једноставна супа чији су састојци маст, брашно, вода и зачини. Њен назив, очигледно недовољно адаптирани германизам, у српском се језику различито, често и веома произвољно, изговара. Код нас је била део војничке исхране, обично за доручак. У књизи *Војничка кухиња* дат је и њен рецепт под називом „чорба од брашна“: „Може да се готови за пола сата. За справљање је потребно само: брашно, маст, со и вода. У казан треба метнути маст да се загреје и истопи, затим додати брашно, мешати и држати на ватри док брашно не порумени, налити воду и посолити. Пустити да добро проври и јело је готово.“ (Милићевић 2017: 99).

У 22 часа потпуни мир у спаваоницама. Пре тога смо опрали зубе и обавили друге послове личне хигијене, служећи се увек водом из огромне табарке, која се најпре мора напунити пумпањем из бунара у подруму (испод зграде).

Како је организована контрола ђака при свим тим радњама, почев од првог дана? Скоро би се могло рећи да контроле и нема.

Може се, ипак, догодити да ти на часу занимања „клоне глава“, односно да задремаш с главом на књизи – али те васпитач, у пролазу поред учионице, примети и куцне у прозор. А изванредно ретко и то да се у касни сат (око 9 увече) бешумно отварају врата и као дух се у њима појављују, односно сабласно засветле цвикери директора Петровића, које се у магновењу опет изгубе. Као неки ружан сан.

Како све то тако беспрекорно функционише, кад знамо да је мала вероватноћа да ће се појавити васпитач или директор?

Мир и ред су у нас усађени од прве вечери, од првог јутра, када неко од нас, и сам први пут овде, рече гласно: „Кревет поравнати под конац! Да се можеш посећи.“

Дамоклов мач у ваздуху над нама. Или: сви тако раде па и ти немаш другог избора. А можда постоје и неке казне које ћемо тек упознати.

После неколико недеља или неколико месеци – све је то само ствар аутоматизма. Навикнеш се. И ако би хтео да урадиш погрешно – не умеш. Радиш с непогрешивом тачношћу.

И тако пет година по двеста и толико дана. Укупно, дакле, пет година – хиљаду и толико дана. А тога ти је онда доста за читав живот.

„Увече да сви прођете кроз купатило!“, рекао је васпитач Чика Рака једног од првих дана по нашем ступању у интернат.

Мени је био комичан тај начин изражавања, та шкртост у речима која наводи на буквално тумачење: сви, дакле, треба с а м о да прођемо кроз купатило. Не бих, међутим, могао да тврдим да су ту, на тако војнички начин исказану, команду сви стварно могли да следе. Јер за нас 120 или 130 „интераца“ за пола сата ујутру или за пола сата увече, са десетак лавора поређаних по клупама – немогуће је било неко солидније прање овом хладном водом из велике табарке. Воду смо узимали из славина којих није могло бити у довољном броју. Они нестрпљивији су воду узимали одозго, бокалом из табарке.

Долазећи с навиком да се бар једном недељно перем у топлој води, у кориту, ја сам – и не само ја – стајао пред проблемом: како доћи до топле воде? Нас тројица или четворица ревносних бораца за хигијену тела суботом поподне узимамо из кухиње повећи казан, постављамо га на сред дворишта. Испод казана ложимо ватру. Можда је то ветровит дан, могуће је и да температура буде око нуле, ми скакућемо унаоколо и штаповима подстичемо ватру. Кад вода узаври, свак из наше групе узима по две кофе вреле воде и трчи у хладно купатило. Мешањем хладне и топле воде стварамо воду која најбоље одговара, перемо се, наги у потпуности, од косе до ногу. На крају се поливамо кофама хладне воде.

Док се бришемо – из нас се пуши. Облачимо чисту преобуку која нам суботом после ручка стоји на креветима. И затим, још топли од купања, а свакако још „купањем озрачени“, то јест заблистали од чистоће, пошто косу намажемо машћу или ораховим уљем – идемо на корзо.

Тек у другој (ако не у трећој) години сазнајем да у градићу постоји купатило у којем се за два динара може лепо окупати, ако се изузме дотрајалост купатила, клизавост дасака којима се приступа тушу и општи изглед тог приватног јавног купатила.

На позадини фотографије: XVII радна група, приликом плевљења јагода, 25.5.1932, Јагодина старешина Попов Миодраг II

За наше хладно купатило везана је и згода, или, боље речено, незгода тројице мојих другова који су наги ускочили у табарку (из које смо воду користили и за пиће!) Баш кад су се најлепше брчкали као свети дух се појавио васпитач Чика Рака, чија је соба била у непосредној близини.

Па је ли било шамара? питали смо их.

Не питајте, рекоше нам они, и дообрих, оних врелих шамара...

Сходно животном геслу директора Петровића „Радити морам – живети не морам“, и живот нас младих у школи и интернату био је зауздан великим радним обавезама.

Радно време било је око 68 (ако не и свих 70) часова недељно, за ученике од I до III године, док су ученици IV године били поштеђени неких послова, а нарочито они из V године, због припремања дипломског испита. Најстарији ученици су, међутим, себе обавезивали још и касним вечерњим учењем (после 21.30) и раним јутарњим пре 6 часова!

Рад на имању организован је у време наставе: учествовало је по 2 ученика од I до III разреда, под вођством једног ученика IV године, једном у две седмице. Наставници приликом испитивања нису узимали у обзир то што су неки ученици претходног дана били одсутни због рада на имању, односно сваки ученик је морао да се припреми за часове.

У трпезарији су свакодневну припрему за ручак и вечеру вршила по 2 ученика од I до III разреда. Ови ученици нису присуствовали последњем (четвртном) часу пре подне. Вођа групе је био главни дежурни – ученик из IV године. Ова група (од 6 ученика) је за време ручка и вечере послуживала своје другове доношењем додатка хлеба, варива, воде, итд.

Главни дежурни (ученик из IV године) у току свог дежурства од 7 дана није присуствовао настави. Неки од нас, према азбучном реду (на пример ја, на М) имали су то задовољство у току IV године – двапут.

Посао око припремања хране за следећи оброк или за сутра (љушћење кромпира, љускање грашка,

На полеђини фотографије: XVII радна група, за време рада у школском воћњаку, 25.5.1932, Јагодина, старешина Попов Миодраг II

чишћење пасуља, односно пребирање) могао је бити дуг и приметан, нарочито ако је потрајао безмало до почетка поподневне наставе, што значи да смо били лишени кретања, разоноде, и да смо на поподневне часове улазили уморни.

Истина је да поподневни часови нису били „главни“ часови.

Обавеза главног дежурног у IV разреду за мене је била посебан доживљај: имао сам осећај високог поверења које ми се указује да као „главни и одговорни“ прекидам наставу у 12 часова (притискивањем дугмета за електрично звонце), да још једном прегледам да ли је трпезарија потпуно спремна да прими ученике на ручак, да одредим тренутак улажења, да се старам о понашању за време ручка, да млађим друговима (редарима) скрећем пажњу да брзо услуже другове који нешто траже дизањем руке. Ово је несумњиво за мене била лепа прилика да јачам своје самопоуздање и понос што под мојим руковођењем све тече и добро функционише.

Неки послови на имању су такође могли бити извор радости. Ја сам, на пример, у IV разреду био

вођа групе која је имала задатак да набере трешања за све наше другове. Био је то крај маја, цело преподне смо се као деца верали по гранама и били смо лепо препланули од сунчеве топлине.

За време ручка, осећајући на лицу преплануло од сунчања, посматрам како сви око мене „збрисаше“ следовање трешања. Ја их нисам ни дирнуо из једноставног разлога што сам их се заситио док сам трешње брао.

Директор Петровић је за нас углавном био невидљив. Појављивао би се и ишчезавао као дух. Утолико је и било веће наше чуђење кад би се појавио у улози иницијатора и водитеља минијатурних радних акција. Ево неколико таквих акција којих се сећам, а које су несумњиво утицале на мене да се и ја тако понашам као директор једне школе.

Ако се не варам, прве јесени мог боравка у интернату, једног јутра, директор, неколико наставника и сви ученици (или можда само ми из I, II и III разреда) крећемо у правцу нашег имања, не у ђачкој колони, него онако по групама, са задатком да

Текст на полеђини фотографије:
XVII радна група ученика, пре рада
са економом и служитељем школског
имања, 25.5.1932, старешина Попов
Миодраг II

оберемо кукуруз на нашој њиви. Директор, као и увек у тамном оделу, белој кошуљи са тамном краватом, први, ми сви за њим. Разуме се да је берба завршена веома брзо! После тога се враћамо у школу на редовну наставу.

Или други случај. Директор улази у учионицу – собу за занимање, у време кад смо слободни. „Изађите у двориште! Заузмите поредак овако, удаљени један од другог отприлике један метар, сагните се да покупимо све опушке, шибице, папирџије, листове, све...“ Тако, без речи, погурени, за десетак минута обилазимо цео наш „круг“. Све што смо скупили бацамо на једну гомилу. „Молим вас оперите руке! Хвала.“

Или трећи случај. На улазу у двориште, са улице према старој цркви, „истумбане“ велике количине цепаница: за грејање и за кухињу. „Изађите“, каже директор, „станите један поред другог. Сад: додавање цепаница од једног до другог.“ Неки их на крају слажу у правилне редове. Сви радимо ћутећи. За релативно кратко време пренели смо и сложили више кубних метара дрвета.

Из квантитета радних обавеза намеће се, пре свега, питање о оправданости толиког радног ангажовања младих у тој фази психофизичког развоја, али и питање о васпитном ефекту који из тих обавеза нужно произлази. Реч је о томе: да ли смо и колико ми те обавезе осећали као натурене, дакле као терет, а колико смо их стварно прихватили. Јер, ако је било осећаја присиле и принуде, онда је могло бити и манифестација отпора и протеста, па и мржње према онима за које те обавезе (несвесно) везујемо.

Првих недеља сам дневне обавезе доживљавао као изванредно оптерећење. Ја, сеоски дечак, просечно вредан, који код куће није био само гост, него је имао обавеза око баште, чувања и храњења стоке и живине, припремања дрва за кухињу, чување козе, доношења воде са удаљеног извора итд., све то нисам осећао као присиљавање. Уосталом, све то сам радио као личну разоноду, из потребе за кретањем, често као у игри, у друштву осталих чланова породице, док би нам мајка за то време спремила неке колачиће. У интернату је тих дужности било одједном, и то много, и то без објашњавања, без речи образложења, немуштим језиком.

Вероватно је то било у току првог месеца мог живота у интернату. За време тихог занимања, пред одлазак на вечеру, осећам снажан умор. Седећи за столом поред прозора (полуотвореног, пошто је топло време после дванаест сати будног и активног стања, метнем главу на књигу и, вероватно, задремам. Не знам зашто тада још нисмо учили шетајући кроз наш дивни парк. Одједном се тргнем, као зец: куц-куц у прозорско стакло. Васпитач, пролазећи поред учионице приметио је моје дремуцање. Кад мало касније улазим у трпезарију, он ми озбиљним гласом каже: „Спаваш, спаваш на учењу!“ а ја на то, као из топа, дрско: „Боли ме глава!“ Васпитач Чика Рака без коментара прелази преко моје пубертетске дрскости. Био сам, наиме, најмлађи у генерацији, 15 година и 9 месеци кад сам дошао у ову школу.

А ако помислимо на нашу основну делатност, учење, онда се морамо запитати: да ли смо умели да учимо, и још: како смо сами учили да учимо. Јер, учење је могло бити свакојако.

Робе, јеси ли преписао? Реч је о белешкама које неки марљиво „хватају“ и преписују а многи други их после користе. Ти преписивачи, робови – алузија на робове у старом Египту – били су посебно оптерећени (а не тако кратко и ја сам био један од њих).

Како су се регрутовали ти „робови“ (који су посебну напетост и пажњу улагали за време записивања на часу, па после опет посебан и дуготрајан напор приликом педантног преписивања, уз пожуривање од стране нестрпљивих другова), не сећам се поуздано. Сећам се да смо то били Владан Јоксимовић и ја, али и неки други, уз комплименте да имамо бољи рукопис од других. „Ресавска школа“, говорили смо често, мислећи на познату преписивачку школу у манастиру Манасија.

И још два мала казивања о томе како смо учили. У другој години географију нам је предавао (и био

разредни старешина) Чика Рака, наш васпитач. Била је то географија Европе, коју смо углавном учили напамет. И данас могу напамет поређати градове једне државе, реке друге, а планине из оне треће! Неки су од списка планина направили још и песмицу са „сликовањем“. Професор је то прихватио са смешком!

Но у трећој години професор психологије није учење напамет никако хтео да прими. Један од тројице одличних одговарао је из психологије начином рецитовања. Професор га је иначе волео, али га је за време одговарања гледао са чуђењем: – Е сад, благо мени, све ћемо испочетка.

Низом потпитања је нашег друга натерао да даје одговоре на интелигентнији начин. Наш друг је био изненађен, осећао се вероватно обруканим. Иначе руменог лика, сад је био сав црвен, као у ватри.

Да ли је за толике дневне обавезе, и то увек у погуреном положају за столом, над виолином, над ручним радом, у укрупљеној пози на пробама хора или оркестра, било довољне компензације у игри, кретању, разоноди? Мало и недовољно. Мало шетње између 4 и 5 поподне, понеко трчање на Утрини за лоптом. То је све.

Те компензације није могло бити ни на часовима гимнастике, а због начина како је овај час организован. Иако смо имали салу која би нам могла пружити разна угодна занимања, часови су држани на отвореном простору, у одећи у којој смо иначе били, и која се на овом часу могла само поквасити нашим знојем. Топлог купатила, како сам већ рекао, није било.

Из оваквог режима у школи и интернату могли су да произађу негодовања и отпори. Једном приликом, без икаква разлога, гунђамо и бунимо се да између ручка и вечере огладнимо, наводно због недовољног ручка, што није тачно. Резултат тог

гунђања јесте то да следећих неколико дана добијају за ужину проју с чварцима они који то желе. Из радозналости (али не због глади) и ја одем да се послужим добром ужином.

Другом приликом, мислим да је то било у IV години, увече нам се не свиђа вечера. Био је то уствари специјалитет: ситно рецкана телетина са пиринчем, нешто неоубчајено у нашим домовима из којих смо дошли. Управо се спремам да се „бацим“ на овако добру вечеру, кад чујем гласове око мене:

– Овакву вечеру нећемо појести! Нећемо!

Економ нам објашњава да је ово квалитетан и калоричан оброк. Не! Ми тражимо пасуљ. Економ опет објашњава да му је најлакше да нам испуни ту жељу, али не сме трећи пут у седмици да ставља у јеловник пасуљ.

Моји креативни наставници... и они други

Однос сваког од нас према поједином предмету могао је зависити од предзнања, способности или афинитета сваког појединца, али, разуме се, и од сваког појединог наставника: колико је коме од нас умео да улије оне тајанствене импулсе, да нас „запали“ за свој предмет. То се јасно сагледава из казивања у овој књизи једног друга који је по свему био „упућен“ на музику, другог који је рад драмске секције развио до релативно високог нивоа под датим условима, трећег коме је учитељ цртања сугерисао да се посвети цртању (односно ликовној уметности), четвртог који је у кабинету за физику „открио“ пројекциони апарат (за филмове) и тиме одмах трасирао свој животни пут филмског сниматеља, петог који је добио награду из историје за Светосавски темат и тиме се доживотно определио за историју.

Текст на полеђини фотографије: „Једнодневна екскурзија Црни врх – Јошаница, у манастирском дворишту поред звонаре, 30.10.1932, старешина Попов Миодраг“

У овом смислу је и мој лични случај веома занимљив. Иако су ми свих пет година страни језик (немачки) предавали нестручњаци (најпре професор психологије, затим професор народног језика), ја сам себе „нашао“ у улози преводиоца. За страни језик се одељење делило у групу оних који уче француски (ових је било много више) и оних који уче немачки језик (а ових је било око десет). Моје самопоуздање се развијало на чињеници да сам у овој малој групи ја имао најбоље предзнање из нижих разреда гимназије. У IV години професор ми је сугерисао да се прихватим превођења у оквиру Светосавског темата. Превео сам новелу „Чувар пруге Тил“ Герхарда Хауптмана (на то ме навела

и чињеница да је и мој отац био чувар и десетар пруге) и добио високу прву награду (не сећам се тачно да ли 500 или 400 динара). То је код мене оставило тако снажан утицај поверења у себе, да сам касније на факултету необавезно четири семестра похађао немачки језик и у току живота остао привржен преводилаштву.

Дугујем свом старијем брату што је код мене одмалена развијао радозналост за лепу књигу, из чега је несумњиво произашла моја трајна заинтересованост за врло интензивно бављење литературом. Тако сам од самог почетка с радошћу прихватио предавања из књижевности. И данас се, на пример, одлично сећам једне од првих лекција о неком непознатом књижевнику који је на корицама магацинске књиге оставио незаборавно лепе стихове:

Сам срид морске пучине,
валови моћно бијен.
Дажд дојде с висине.
Кад дојдох на копно,
мних да сам...

Писмени задатак, или, тачније, поправак писменог задатка код овог професора (Станимира Ђокића) био је за многе међу нама прави доживљај. Професор је, наиме, са правим задовољством читао из наших писмених задатака успешне реченице, пасусе и читаве саставе, не наводећи чији састав чита. Ми смо се испитивачки загледали један у другог, покушавајући да по изразу и боји лица откријемо ауторе успешних састава. Пошто сам у неколико махова ја био тај успешни списатељ (на пример онда кад сам писао о *Злочину и казни* Достојевског), то ме исто тако трајно определило да се у животу опробам и на пољу литерарног аматерства (на бројним конкурсима).

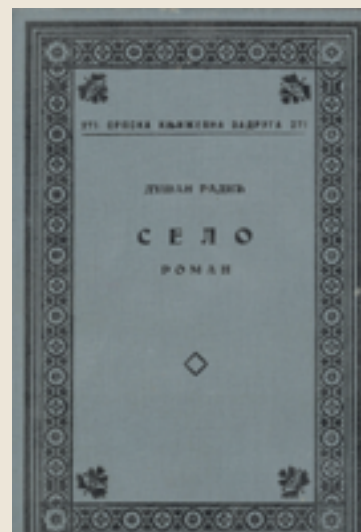
Станимир Ђокић рођен је 21. марта 1895. године у Јагодини од мајке Живане и оца Ђоке Живића. Након преране очеве смрти променио презиме у Ђокић. Основну школу, четири разреда ниже гимназије и Мушку учитељску школу завршио у Јагодини, као питомац 14. кола.

Просветну каријеру почео 1914. године као в. д. учитеља у селу Чеграну, код Тетова. Први светски рат провео као обвезник чиновничког реда у Неворачком батаљону. Као стални учитељ радио је у Макишту, код Пирота (1919–1920), Драгоцвету, код Јагодине (1920–1928), да би након завршетка Више педагошке школе у Београду 1928. године радио као предавач и професор српског језика, југословенске књижевности и народне историје у јагодинској Учитељској школи.

По уласку партизанских јединица и успостављању нове комунистичке власти, стрељан је почетком новембра 1944. године.

Многи часови код овог професора остали су ми незаборавни. Предавање о Доситеју Обрадовићу оставило је на мене снажан утисак: чинило ми се да сам већ ученик више школе или студент, тако је професор са много „замаха“ приказивао личност и дело овог великог просветитеља. А Бранко Радичевић, према тумачењу професора („Слатким звах ја мед и смокву само...“) остао нам је као драги друг и несташни пријатељ. *Жал за младос`* Боре Станковића толико је понео нашег професора (а и нас са њим), да смо већ и самом професору (у најлепшим животним годинима) враголасто приписивали неку његову тугу за младошћу.

Овај професор је уносио не само своја осећања, него је свој рад проширивао и актуелностима из литературе. Једном приликом нам је читао дивну хумореску неког, мислим, бугарског писца, а иначе је на часовима семинара (поподне) с нама читао тада изашло дело лекара и књижевника из Врњачке Бање Душана Радића, „Село“.

Роман *Село* (у издању Српске књижевне задруге, 1937)

Школски рад сам заволео и доживео као своје самопотврђивање, иако сам био свестан да немам за ово посебне способности. Био је то стицај околности, или ова два следећа доживљаја.

Први час који у вежбаоници држи млади ученик трећег разреда пун је узбуђења, збуњености, и, да не кријемо, силног страха... До те мере да једва погоди кваку да би ушао у учионицу у којој седе другови и професор. Некако сам се ипак прибрао и држао час, али и даље не владајући потпуно ситуацијом. Кад сам на табли погрешно написао једну реч (*четири* уместо *четири*), један друг ми је очима дао знак да грешку исправим. За дивно чудо, ја се том приликом нашалих и са ђацима, позовем их да нађу грешку. Као да сам је намерно направио, да проверим њихово знање. После, на часу критике, другови истакну моју умешност, сналажљивост, и све у том смислу. Професор мудро прећути и заврши дискусију, тако да моје осредње предавање остане као успешно!

И други, далеко снажнији доживљај на дипломском испиту! Моји другови спремају предавање из геометрије, граматике, ја извучем листић са темом о пчели. Премија. Још кад се узме у обзир помоћ коју су ми пружили другови цртањем, као и модели кошнице које ми је позајмио један пензионисани учитељ, па сам донео много гранчица расцветале липе, тегли меда и медених бомбона...

Већ тада сам запазио да неки професори раде више него што се од њих тражи, да уносе више душе и срца у оно што говоре и тако постају убедљивији, уносе новине и сазнања до којих долазе и тако деле своју радост са ученицима.

Као „искусни професор“ сам сазнао да су то креативни професори.

Говорећи о „оним другим“ говоримо о силном школском времену потраћеном садржајима

Душан Радић, (Народна библиотека у Врњачкој Бањи)

Роман *Село* објављен је 1937. године у издању Српске књижевне задруге и, поред тога што доноси слику србијанског села, његова приповедна нит прати више генерација једне породице. Писац, по занимању лекар, Душан Радић (1892–1938) био је познат у народу као „благ доктор“ који је био пун разумевања за сиромашне. Тематско-мотивски круг његовог књижевног опуса умногоме се заснива на његовим директним контактима са „обичним“, „малим“ људима. Радић је био свестрана личност. Поред медицине и књижевности, његова велика љубав била је и музика: био је виолиниста, виолиста, компоновао је и дириговао оркестром. Данас Народна библиотека у Врњачкој Бањи носи његово име.

Посебно је интересантно то што се у роману *Село* појављују имена која Добрица Ћосић даје својим ликовима (Аћим, Симка). Забележено је да се Ћосић познавао са Радићем, да је био инспирисан његовим делом, те да је имена из Радићевог романа вероватно преузео као својеврсни омаж овом књижевнику.

наметнутим, неприхваћеним, толико досадним да бисмо у извесним тренуцима од силног незадовољства најрадије искочили из сопствене коже!

Или нисмо разумели смисао неких садржаја (зашто нам се уопште дају), или је било превише систематике која сваки интерес до темеља разара, или је било деградирајуће за младу личност која жели да осећа и мисли, укратко да живи пуним животом.

Веронаука је могла бити крајње досадна, ако се изузме Посланица Светог Павла Галаћанима (кад се дивно музикално интерпретира) или *Ниње ошћу-шчајеш*и које може да дирне душу...

Ручни рад – без обзира што је за тадашњу Европу то било унапређујуће за наставу – са дрворезом (кандило!), дуборезом у који нико да ме упуту, коричењем књига које само понеком иде од руке... остао је многим међу нама нешто бесмислено.

Биологија – застрашујуће дебели уџбеник који почиње с фораминиферама и радиоларијама (ситан текст!) и историја у којој се професори смењују а многе међу нама само плаше дебелим и неодговарајућим уџбеником (вероватно за више школе) никако да ме освоје. Уџбеник опште педагогије који учимо, односно читамо, заједно са нашим професором – тако да се на писменом задатку из књижевности обрुкамо кад треба да кажемо неке основне педагошке мисли. Географија Европе коју смо учили напамет (планине, реке, језера, градове)... без трунке сазнања како се у тим земљама живи, какве се лепоте могу видети... Физика и хемија – без експеримената (сем оног с полулоптама из којих је извађен ваздух). Цртање геометријских тела или пресликавање ликова (на пример Пупина) није могло причинити нимало радости. Увек смо осећали потребу да употребимо све дугине боје, да покушамо да насликамо богати, живи свет природе око нас.

Но, истине ради, треба рећи и следеће.

Нисмо доживљавали отимање за оценама, није било љубоморе ни зависти према неколицини одличних у разреду (па и ми остали смо углавном сви били – врлодобри!), нарочито са чињенице да о даљем школовању скоро нико није мислио.

Нисмо доживљавали шокове од серијских слабих оцена. Уствари су се (о)лако добијале тројка (прва прелазна оцена) и четворка, док су се петица и двојка (слаба оцена) добијале – теже!

Кратка епизода са *Нашом речи*

Из временске дистанце од пет деценија чини ми се као да посматрам читав сплет околности. Био сам већ изабран за председника литерарне друштине „Узданица“, па је после извесне паузе требало да поново оживимо *Нашу реч*. У то време је дошло и до окупљања на Ђурђевом брду (са двоје студентата), а за први одлазак ме позвао мој друг из разреда Ранко Андрејић.

И тако смо у нашој читаоници нас тројица (ја као главни уредник, Луковић Слободан и Матовић Милосав као чланови редакције) уређивали први број листа. Већ сам пре тога посетио Алексинач и Параћин, где смо тражили повољне штампарске услуге, па смо се најзад одлучили за нашег штампара усред Јагодине.

У ходнику испред наше учионице рекох Чика Раки да ћемо лист штампати, на што ме он искоса погледа, без коментара.

Први број – а уједно и последњи – био је сложен, па је преостало празног простора. Нас тројица се замислисмо, али Матовић из џепа извади већ опремљени чланак „Реперкусије“, који ја летимиче погледах и дадох штампару.

Цветко Поповић

Штампарски точак смо окретали Радослав Паноновић и ја. Био је то сасвим примитиван погон.

Број смо распродали и задовољно трљали руке: сад смо имали новца за следећи. Али наше расположење као сабљом пресече професор Цветко Ђ. Поповић.

У међувремену смо већ били у учионици на западном крилу зграде. Професор је дошао на час, те нам је мирно, сигурно и самоуверено говорио о значају и улози писане речи, указујући на недопустиви чланчић „Реперкусије“.

Професор се није обраћао нама из уредништва већ целом разреду:

– Нешто треба да научите... Ми смо у Аустроугарској монархији штампали разне омладинске листове, али су их у Бечу и још негде јако пажљиво пратили да би их употребили за оптужбу против наших народа. Или, укратко: једно је шта млади мисле и говоре, сасвим је друго шта пишу, шта

остаје „црно на белом“, то има већу тежину, то је докуменат којег се не можеш лако одрећи.

Ах, да! Ту је и материјал за други број! „Једна младост у Немачкој“, приказ књиге Ернста Толера... Да, да. Писао је... Јеси ли ти прочитао *Српску шрилоџију*? – обрати се сад мени директно.

– Нисам – рекох (уствари нисам ни чуо за ту књигу, а није је било ни у великој библиотеци којом сам ја руковао и знао сваки од неколико хиљада наслова).

– Да прочиташ! А песма о зидару (случајно је нисам потписао)... хм... хм...

Професорова реч је била убедљива. И превише. Нико нам није изричито рекао, али смо сви знали да је *Наша реч* одједном била угашена.

Осуђен „на тринаест година тешке тамнице, поштрене сваког 28. јуна тврдим лежајем и самицом у мраку“ (Поповић 2014: 191) због учешћа у Сарајевском атентату, Цветко Поповић је у својој књизи, доста касније, потврдио да је на саслушању као један од аргумената узимана литература коју је читао. Професор је, како Драгиша Марковић истиче, највероватније у случају часописа *Наша реч* желео да опомене своје ученике на опрез и тежину писане речи, слутећи предстојеће догађаје.

„Предведен буде из уза окривљени, ше након прегочења књиџа и сјиса, што су код њеџа пронађењни, очиштује *Ad 1* брошура са насловом `Лаж љарла менџаризма`“.

Ту књижицу купио сам у књижари Ђурђевића у Ферхадији улици.

Каква је то библиотека `Ослобођење`?

Ја не знам за ту библиотеку. Ја сам ту књижицу опазео у излогу Ђурђевићеве књижаре и купио је.“ (*Записници са саслушања*, у: Поповић 2014: 184–186)

Чика Рака – јунак тужног лика

Само једном ми се указала част да ме васпитач и професор Радомир Живановић (кога смо од миља између себе звали Чика Рака) позове у своју собу. Била је то прва соба десно, одмах код улаза на спрат.

Позив код Чика Раке могао је бити врло непријатан, како смо чули од неких несрећковића. Иначе сам у ову собу за све три претходне године ушао само једном: кад сам професору донео *Нашу реч* за коју је он официрски галантно приложио 10 динара. Кад сам већ био код врата да изађем, он ме зауставио да му прочитам своју песму „Носталгија“. Овим својим гестом он је намерно или ненамерно изгладио две своје раније грешке према мени: једном се, наиме, лоше изразио о мом родном месту Сењу („Ах, оно село у рупи!“), а други пут је био сумњичав према нашој идеји да лист штампамо.

Сад ме је, дакле, професор позвао на разговор.

– Седи – рече ми.

Пошто је фрктањем прочистио нос, он ми се онако стојећи, као лав који обилази плен, обрати непосредно: – Кажу ти мени шта знаш о букету црвених ружа и о испраћају на железничкој станици.

Ћутим неколико секунди осећајући да не смем дуго ћутати, па му, гледајући у очи, кажем целу истину: – О томе ништа не знам.¹⁴

Чика Рака ћути, вероватно је мени приписао много већу улогу него што је стварно имам. Из чињенице да сам председник „Узданице“ и главни уредник листа – закључује да много знам.

Моја непосредна и спонтана изјава изазва код професора неочекивано позитиван ефекат: – Тако, дакле, ништа не знаш?

¹⁴ О томе сам нешто сазнао тек после пет деценија од Миодрага Николајевића, који о томе пише у свом прилогу.

Он очигледно иде на то да потврди мој „храбри“ став, дајући ми одмах позитивну оцену. Он одједном из испитивачког и иследничког прелази у сасвим друго, радознано-сарадничко-пријатељско расположење:

– Најбоље ти је то што ништа не знаш!

Затим нервозно обилази по соби, као да нешто тражи... А мени је сасвим јасно да су све његове симпатије на мојој страни.

– Мајку им! – скоро да викну одједном, као да из њега сукнуше нагомилана нерасположења и незадовољства. – Знаш ли ти нешто о мени?!

Ћутим, мислећи да сам га за ове три године довољно упознао.

– Шта мислиш, колико имам рана (из рата)? – па поче да се раскопчава и показује ми руку испод рамена, па хтеде да ми покаже и ране на нози и још на неком делу тела, али застаде: – Било је командира чете разних врста. Ја сам био онај на челу, који чува сваког војника. А после рата ко је све напредовао? Само мене оставили по страни!

(Чика Рака је годинама био потиштен због тога што није добио звање професора, због неположеног испита. Своје тешкоће с тим испитом није крио од нас, својих ђака. У шали је спомињао како се формуле могу исписивати на манжетнама кошуље. Касније, кад је овај испит положио, он је звање професора добио. У тренутку који се овде описује, он је био професор.)

Изразећи из васпитачеве собе ја сам опхрван мешавином осећања. Збуњен сам тим његовим нерасположењем, али и свестан његове личне драме. Као редар (и главни дежурни) знао сам колико пута он уопште не дође на ручак те на столу остане непоједено његово мајушно пиле, непосољено, незачињено, без укуса.

Понекад би с нама одиграо партију шаха у време кад немамо обавезно учење. Понекад би

се задржао у спаваоници, седећи на кревету код улаза, поред високе фуруне, и причао о гутању сонде...

Као снажно доживљено остаје сећање на прво вече у интернату. Полегали ми, новајлије које се уопште међусобно не познају, у кревете који снажно шире мирис нафталина (без обзира колико смо их поподне тресли и проветравали) и мирис сламе у сламарицама и јастуцима.

Тачно у 22 часа улазе у нашу спаваоницу њих двојица – а ми их дочекасмо тоталним муком, толико смо били импресионирани личностима директора и васпитача. Тихо, скоро шапатам, су се нешто договарали, не сећам се да су нама било шта рекли, продужили су у другу спаваоницу, па се опет вратили кроз нашу собу.

Године иза тог тренутка су нам осветљавале њихове личности. Педесет година је прошло како их носимо у својим сећањима: време их све више осветљава као јунаке тужног лика.

Неког јесењег дана, било је то поподне, баш смо били пресељени у учионицу на западној страни, отворише се врата наше учионице и послужитељ нам рече: – У болници у Београду умро Чика Рака.

Многи од нас смо путовали у Београд, да га отпратимо.

Минијатуре

У I години нам је географију предавао професор Чича, пријатељ мог старијег брата, који се иначе заложује да ја будем примљен у ову школу.

После неколико часова ме прозвао: – Дијете, како се дели општа географија?

Крајем полугодишта, кад се обнавља градиво, исто питање је упутио мени.

И трећи пут, на крају године, кад смо чули да ће изасланик Министарства доћи на час, другови ми рекоше: – Спреми се за своје питање! Тако је и било.

Три одговора на исто питање у току целе године, и оцена: тројка (најнижа позитивна оцена).

И што је најважније, рекоше ми пакосници, уствари и ниси научио потпуни одговор на то питање.

У II години кратко време нам је општу историју предавао професор који је веома назално изговарао групу гласова *ен* или *ан*. У то време је баш излагао лекцију о римским владарима Валенсу и Валентинијану. Ова два имена, како их је он изговарао, имала су невероватно звучање. Тај његов говор нас је наводио да измишљамо приче у којима има ове групе гласова и подражавамо како би их професор изговарао.

Професор је изгледа патио од алергије па је предвече, обавезно са кишобраном, излазио у околину градића, баш као Кант у Кенигзбергу. А ми смо измишљали како почиње киша и наш професор позива неку лепу девојку: „Госпођице, изволи-те под мој кишобран!”

Другови који су учили француски језик и баш тада обрађивали познату песму „Пеликан” имитирали су професора како би он изговарао те стихове.

Пет деценија касније питао сам своје другове о професору Валенсу. Заборавили су га. Заборавили су га и састављачи Споменице.

Ја који много година патим од алергије, нисам заборавио професора Валенса и све симпатичне приче и пошалице на његов рачун.

Учитељ ручног рада нас је неодољиво подсећао на Хаила Селасија који се у то време у Друштву народа, као суверен државе (коју смо тада називали Абисинија) залагао за одбрану своје земље од фашизма. И наш учитељ је имао брадицу!

У радионици у дворишту, где је била и болесничка соба, пред час ручног рада неописива галама. Из те галаме се може разазнати нешто као Се-ла-си-је... а на вратима се појављује наш учитељ и „строго” нас гледа.

Још увек се чује нешто као „Си-ла-си-бре...”

Из цртања сам тог часа копирао фотографију Пупина из уџбеника физике. Све некако у реду, једино очи не удем да ускладим. Мој Пупин – разрок. Излазим до катедре, учитељ мало гумицом, мало оловком и ноктом, и мој Пупин прогледа сасвим нормално.

Док учитељ следећим друговима прегледа цртеже, неки полако отварају дневник и из прозивника гледају оцене.

Исправљајући цртеж пред собом једном руком, Тимоника¹⁵ оном другом, тешком као маљ, кратким али изванредним захватом, посла на под тројицу.

И настави да ради на оном цртежу, као да се ништа није догодило.

Професор историје Миковић (у то време и васпитач у интернату) стоји у дворишту у друштву неколико ученика („жртваца”) и нешто филозофира, разглаба...

¹⁵ Евгеније Тимонов

Пролазећи двориштем, Чика Рака застане у непосредној близини, послуша за тренутак мудровање свог колеге, и додаје свој коментар:

– Шта је све то, колега, према интерпланетарној кореспонденцији?!

У IV години сам за Миковића могао сасвим лепо остати анонимус и као такав се мирно провући „као пас кроз росу“. Имао сам, међутим, малер. Професор ме, наиме, за време тихог занимања упутио у своју собу да његовом братанцу дајем допунску наставу из математике. Да ли због моје неумешности, да ли због тврде главе тог дечака за математику, тек – резултата није било. Али је мени сад постало јасно да сам се нашао на брисаном простору.

Лекције које је професор тих дана испитивао биле су ђаволски тешке (и у обимном уџбенику за више школе врло опширно и апстрактно изложене). Сакријем се у спаваоницу, и бубам, и бубам, и — гласно „одговарам“. Моји другови су ми рекли да ћу бити прозван. И био сам прозван. И говорио сам, и говорио сам. Све онако по књизи. Као из митраљеза.

– Ипак ти морам дати четворку – рече професор и остави мене и другове да заувек размишљамо шта му је значило то „ипак“. Јер, могућа су многобројна тумачења (баш као кад се ради о Хераклитовим текстовима).

И са професором математике и физике имао сам слично искуство: отишао сам у професоров стан да лепушкастој ученици III или IV разреда Ниже гимназије помогнем око једначина са две непознате, као и са израчунавањем површина и запремина геометријских тела. Ја, инструктор са 17 година, нисам имао успеха са девојчицом (и још с једном у њеном друштву која је имала исто име), али се професор због тога није наљутио.

А требало је спремати радове из физике за изложбу! Не знам откуд професору идеја да ја радим сложена котурачу. После часа, потпуно збуњен, шетам двориштем, а другови ми кажу: – Имаш ли 15 динара? – Имам. – Онда је све у реду.

Столар у непосредној близини школе прави те ствари на уметнички начин. Тако и ја предам рад, са етикетом на којој пише моје име. Професор је задовољан. Очи му се смеше.

Недељом увече нестрпљиво смо очекивали резултате спортских или, тачније, фудбалских такмичења. У павиљону је био постављен звучник који је крчао и „кашљао“, а и ми нисмо били много стрпљиви и мирни.

Понедеоником ујутру, кад бисмо се у 6.30, још поспани и буновни, нашли за својим радним стоцићима, потражили бисмо *Полишику* од нашег друга Владана Јоксимовића.

Владан је, наиме, устајао понедеоником у 2 после поноћи, у пола три је сачекивао на железничкој станици воз из Београда и, док смо ми још блажено спавали, брижљиво и детаљно прочитао све о спорту и фудбалу посебно. Затим је изрезивао снимке и лепио у свој специјални албум.

Жилетом изрезане слицице су нам била велика сметња да читамо две или три странице о спорту и квариле задовољство да о свему читамо с пуним срцем. Владанов албум је, међутим, већ био у коферу или орману, дакле неприступачан за нас. Владан је, иначе, навијао за „Хајдук“.

Милосав Мића Матовић је био благе нарави, ненаметљив, склон песми, нарочито оној из његовог родног краја.

Увече је имао обичај да се неколико минута пре спавања бави гимнастиком. Стојећи између два кревета, држећи се за шипке, правио би чучњеве,

или, ослањајући се рукама (једна му је канда имала мали дефект: није се могла потпуно испружити), да се приближава и удаљава од кревета.

После тога би, расположен, певушио своју омиљену песмицу:

Није, мајко, богзна шта:
три-четири ћилима
да ми спремиш до јесени
драги ми се жени.
Матмагале, матмасале,
матмађуле, ђурђумуле, еј...

У ретко слободно време, на пример између 16 и 17 часова, после поподневне наставе, а пре првог поподневног учења од 17 до 18.30 часова, ушао би у нашу учионицу – радну собу Чика Рака да с неким одигра партију шаха.

Учионица се у то време проветравала, врата се сваки час отварала, промаје је било више него што је потребно. Чика Рака, огрнут капутом, имао је на глави шешир вероватно да не озебе (био је веома ћелав).

После одигране партије шаха професор устаје и полази, а Миливоје Жиропађа га зауставља: – Господине професоре, кад бисмо ми седели у учионици под капама, ви бисте нас казнили.

Чика Рака му на то узврати један брзи, оштри, врели шамар.¹⁶

И оде без речи.

¹⁶ Шамар (и физичка казна) спадао је у допуштена васпитна средства која је врло ретко користио и др Драгољуб Петровић, а понекад и Чика Рака, који би, на пример, ученика који је нешто забрљао, питао: – Да ли да казним тебе или твог оца (због трошкова искључења из школе)? Па, кад је грешник ћутао као заливен: – Значи тебе! и – плус!

Милосав Матовић (1918, Добраче код Ариља – 1942, Бривости код Бугојна) похађао је учитељску школу у Ужицу, Јагодини и Шапцу. Учитељску школу завршава 1938. године и бива распоређен на службу у Македонију а годину дана касније добија премештај у село Брезова код Ивањице. У предатним годинама био је активан у СКОЈ-у, а од почетка рата прикључио се партизанима. Погинуо је 13. јула 1942. године као борац Првог ужичког батаљона, од усташке гранате која је погодила кућу где је био смештен његов штаб, на планини Калин код Бугојна. За народног хероја проглашен је 1951. године.

Полишика од 12. октобра 1935. године, „Директор опере г. Стеван Христић нађен је сав у крви, тешко повређен, у својој канцеларији“; чланак сведочи о томе да је Христићева супруга, оперска певачица Ксенија Роговска, прва потражила помоћ (на фотографији у новинама је њихов син)

У трећој години нас поведоше на екскурзију с правцем Београд–Смедерево, на којој је била и једна дивна возња бродом на Дунаву.

То је значило: устајање у 2 после поноћи, кад ти „срце спава“, дуго, дуго путовање трећом класом до Београда, разгледање знаменитости великог града током дана (како случајно нека од њих не би била заборављена), увече посета позоришту. У овом случају – опери.

Давала се *Хованшчина* Модеста Мусоргског. Премијера.

Седели смо у ложама, угодно се сместивши, као у ноћном возу, кад само чекамо да крене па да ми дремнемо. Претерано рано устајање, врло заморно шетање по граду, и, сад, извођење опере које касни више од пола сата. За Народно позориште у главном граду невероватно, ако не и скандалозно.¹⁷

¹⁷ Касније смо сазнали прави разлог овог закашњења:

После, док се извођење опере отегло као гладна година, многи од нас су се бацили у наручје бога сна. И, кад су већ први санак одспавали, један од њих се тргне и полугласно пита Боривоја Илића, који као будан на стражи пажљиво прати збивање на сцени: – Откуд толики Руси?!¹⁸

Ухваћени у кавез интерната, ми који смо били странци у овом градићу били смо крајње невешти у опхођењу с девојкама. Неки међу нама су можда написали љубавно писмо, и, у срећном случају, добили и – одговор.

У недељно вече, у спаваоници, могао се међу двојцом најбољих другова водити овакав разговор:

– Како те није срамота да онако држиш девојку с којом играш?!

– Па нисам још добио шамар! – одговара нападнути.

У градићу су постојале две или три куће за пружање љубавних услуга. Те услуге је, зачудо, потражио релативно мали број интернатлија, и то не због цене (20 или 30 динара), колико због невероватно простачког понашања дама које те услуге нуде, због могућности да се младић у првом контакту обрука (што се још како дешавало) па да после, индискрецијом тих жена буде у интернату предмет пецкања, шала, подсмеха...

диригента Стевана Христића, у наступу љубоморе, повредила је маказама његова супруга, која је и сама била оперска певачица или балерина, не сећам се тачно.

¹⁸ 50 година касније, док смо припремали ову *Књигу сећања*, питамо Бору Илића, који је већ тада, у III години, високо носио наш разредни музички барјак: – Да ли си ти стварно разумео и пратио извођење опере? – Правио сам се... – признао је Бора, искрено. У ствари је требало да оперу разумемо, бар мотиве народне музике на којима је изграђена.

Сава Цветковић

Три сећања на Саву Цветковића

Вероватно је то било у првом или другом разреду.

Играју шах у слободно време два друга које ћемо, из разумљивих разлога, за ову прилику назвати Велиша и Малиша. Један је, наиме, био физички најјачи, други, већ по томе какво смо му име дали, упадљиво физички слабији.

По свему надмоћан, Велиша је, зачудо, и у шаху био јачи. Али, као што фудбалери кажу, „лопта је округла“ па се свашта може догодити. И у шаху се свашта дешава, нарочито кад јачи потпуно потцени слабијег.

У једном тренутку Велиша не може да се прибегне, кад му Малиша каже: „Мат!“ Гледа и чудом се чуди: у потпуно добијеној партији – матиран! Згранут, запрепашћен, погођен у живац сујете – Велиша звизне шамар Малиши!

У непосредној близини шахиста седи Сава, удубљен у неку књигу. На праскави звук шамара он се трже, и, у магновењу, схвати силну неправду која се догодила. Сава устаје и Велиши узврати шамарчину пуном снагом.

Велиша, у поновном шоку, овог пута због шамара који му је узвраћен, неколико секунди не може да схвати шта се збива: да је и он сам добио шамарчину (и то још какву!), и то од бледоликог Саве... Полако устаје с намером да узврати, можда и вишеструко, но овог пута се између двојице наелектрисаних бораца нашла читава група која им онемогућује даљи обрачун.

Седи Велиша, потпуно збуњен оним што му се догодило у једном једином минуту: изгубљена шаховска партија, дат шамар и, као бумеранг, примљен шамар...

Враћам се са Савом, с брега где смо били на омладинском састанку у багремару, ћаскамо о разним питањима.

Док прелазимо неку врзину, Сава се зауставља и из џепа у којем се држе цигарете вади неки папир, преклопљен у осам или шеснаест делова, полако расклапа и чита ми неки текст који ја не могу одмах да разумем.

– Дај ми да ја натенане прочитам да боље разумем – кажем Сави.

– Не могу – каже он – не смем, могу ти само читати.

После неколико минута Сава опет склапа тај лист, проглас, шта ли, и враћа га у џепаћ одакле га је и извадио.

Био је ведри, сунчани дан, вероватно у рану јесен, сад се више не сећам тачно.

Три године после изласка из школе, пошто сам Саву ретко виђао у Београду, на пример на обавезним часовима педагошке групе на Факултету, сад опет имам прилике да се с њим састајем у „Шареној кафани“.

Сава има одличну библиотеку и књиге какве само пожелети могу, те ми тако по једну или две позајми, а нове ми дадне кад му вратим оне претходне.

Недеља је, 22. јуни 1941. године. Тек што је келнер пред нас ставио две кафе које смо тек сркнули, кад неки младић приђе Сави с леђа и нешто му дуго шапуће у уво. Ништа не разумем од тог шапата, но радознано посматрам Савино лице које се мења: из радозналости, усредсређености па све до потпуно промењене гримасе и очигледног изненађења.

Сава нагло устаде, позва и мене да пођемо не попивши кафу, изађосмо на улицу. Видим да је Сава ван себе: не може да се прибере, као да би експлодирао од наврелих осећања...

– Готово је! Готово је! – говори ми полугласно, а осећам да би хтео да виче, да трчи, да дадне одушка свом расположењу.

– Шта је то „готово“? – запитах га шапатам.

– Рат! Рат је готов. За две недеље ће све бити готово... Да ли разумеш: јутрос рано је почео рат између Совјетског Савеза и Немачке.

Вера у СССР и Црвену армију је заиста била неописива. Претходно смо већ шапатам преносили приче о не знам тачно којем милионитом тенку који је произведен у СССР–у.

Кад сам следеће недеље дошао, у „Шареној кафани“ нисам нашао Саву. Чекам, чекам, па полако пођем друмом према Драгоцвету.

Сељаци се враћају из градића, гоне кола с воловском запрегом, загледају ме:

– Куда, младићу?

Кажем им куда сам наумио.

– Младићу, најбоље је да се вратиш. Због Саве. И због себе. Сава је под контролом среског начелника, опасно је посећивати га.

Стојим неодлучно на друму па се окренем налевокруг.

Саву више нисам видео...

Шта сам као трајно понео из школе у Јагодини

Импесиониран парком у којем сам шетао, учио, ћаскао и маштао, као млади директор Основне школе „Васа Пелагић“, 15 година после одласка из Јагодине, друге седмице мог директорисања, у условима октобарске дуге кошаве, садио сам велики парк од две хиљаде садница разног дрвећа! Касније смо садили шибље, правили спортски полигон, све на простору од десетак јутара земљишта око школске зграде!

Екскурзије у којима сам учествовао схватио сам као неизбежни и саставни део васпитања и учења, те сам иницирао и организовао као наставник, директор и школски педагог бројне екскурзије, чак и у иностранство (Софија, Москва, Лењинград).

Како смо у настави страног језика (француског или немачког) имали за циљ да се оспособимо у превођењу текстова о школи и васпитању, а ја био посебно подстицан од наставника на учешће у преводилаштву за Светосавски темат, то ми је (п)остало сталним подстицајем да учим немачки (и већ у школи, а после и на факултету) и енглески језик, да активно преводим читавог свог живота.

Парк Учитељске школе у
Јагодини

Иако ми у школи нису развили афинитет према часописима, са правом пасионираношћу пратио сам на страном језику више часописа и користио их у објављивању својих чланака.

Једне школске године сам био ангажован радом у наставничкој библиотеци, нарочито на ревизији издавања књига, тако се догодило да сам више хиљада књига имао у рукама, многе читао (на пример сабрана дела Нушића), некима био фасциниран (*Злочин и казна* Достојевског). Ова чињеница, а и неке друге околности, створиле су од мене правога заљубљеника у књиге. Неколико песмица које су ми тада објавили *Наша реч* и *Нови средњошколац* биле су тако снажан подстицај да се током службовања често опробам као аматерски литерарни стваралац на конкурсима *Полишке*, *Ослобођења*, ТВ Загреб, *Арене*, *Новосћи из Југославије*, *Полишке експрес*.

Чињеница да је Сретен Ацић, оснивач и дугогодишњи директор школе у Јагодини, писао

Учитељеве забелешке и *Васиљичеве забелешке* подстакла ме да и сам у литерарној форми напишем и објавим своја бележења о васпитним искуствима (објављивано у *Београдском школству* и другим листовима).

У школи су гостовале разне групе и појединци. Мене је рецитатор М. Н. Расински својим рецитаторством толико одушевио да сам у неколико следећих година научио стотину песама, и то са правим задовољством!

Гостовали су, колико се сећам, један мајстор мнемотехнике, један гуслар, Кола Ацаји из Нигерије, Иконић са темом о задругарству, један пар (п)остарелих забављача са неукусним (и нелитерарним) скечевима...

Школа у Јагодини мене је заиста усмерила за позив у васпитном раду, тако да сам се увек, после година проведених „по потреби службе“ по својој иницијативи враћао у школу и у васпитни рад.

Рано устајање, уредност у доласку на посао, неправљење питања због прековременог рада – то су особине за које могу да захвалим само овој школи, односно интернатском животу током пет година.

Зачудо: у оном основном, у припремању за наставни рад (наставна јединица и друго у вези с тим) школа нам је трасирала широки пут. Школа у Јагодини ме до те мере „усмерила“ за позив, да сам у њему остао и у њега се враћао (после „планских расподела кадрова“), без обзира на статус који је често био нижи него што сам га могао постићи изван школе.

Но треба рећи и то да је интернатско васпитање, бар за неке од нас, могло имати нежељене последице за читав живот: неборбеност, неотпорност у Сцилама и Харибдама живота, посебно у неспремности да се супротставимо бирократима. За разлику од многих, ми смо исте или мање ефекте (у статусу: доходак, стан, положај) постизали теже и уз више напора, често по цену далеко већег рада и залагања. Интернат је могао (у тим тако пресудним годинама живота!) оставити посебно лоше последице у нашем односу према другом полу: неискуству и неспремности за прави(лан) однос, за праву културу понашња и за онај толико потребни и жељени „мушки“ однос према женама.

Драгиша Марковић

Рођен сам у Сењу (код Ђуприје) 22. 11. 1919. године. У родном месту сам учио основну школу, нижу гимназију у Ђуприји и Скопљу, Учитељску школу у Јагодини (1938) и одмах се уписао на педагошку групу Филозофског факултета у Београду.

Студирао сам из радног односа: до рата сам био васпитач у интернату гимназије на Топчидерском брду, у Београду, после рата као васпитач и

управник дечјег дома у Вршцу и Панчеву. Дипломирао сам 1948. године.

После тога сам био на радним местима: секретара Филозофског и начелника Природно-математичког факултета у Београду, професора Учитељске школе у Панчеву, директора Основне школе „Васа Пелагић“ и помоћника директора Основне школе „Радоје Домановић“ у Београду, професора музичке школе „Станковић“ и школског педагога основних школа „Јован Миодраговић“ и „Сава Ковачевић“ у Београду.

Од 1971. до 1973. године радио сам као наставник с децом наших радника у околини Штутгарта, СР Немачка.

Успутно сам сарађивао са Саветом за просвету СР Србије, као секретар комисије за професорске стручне испите, као сарадник Завода за унапређење васпитања и образовања Београда (по многим питањима) и сарађивао у бројним листовима и часописима.

Објавио сам преко 700 наслова, и то:

– преко 300 написа у дневним листовима *Полиџика* и *Полиџика експрес*, са циљем популарисања науке о васпитању, обрађујући нарочито ове теме: „Како расте ваше дете“, „Проблеми у развоју вашег детета“, „Зрелост детета за школу“, „Како учи ваше дете“

– близу 300 чланака (анкета, осврта на достигнућа појединаца и институција, критичких приказа, приказа актуелних збивања) у *Просветном прегледу* и, много више, у *Београдском школству* у којем сам дугогодишњи стални сарадник

– највећи број објављених чланака у ова два листа могу се средити под наслове: „Ученик у васпитно-наставном процесу“, „Наставник у васпитно-наставном процесу“, „Сарадња школе и породице“

– преко 30 чланака и превода у часописима *Насћава* и *васпштање*, *Учиџељ*, *Породична педагогија*, *Иновације у насћави*, *Педагогија* и др.

Учинио сам покушај да поједина васпитна питања у облику минијатурних причања приближим читаоцима, што ми је објављено у *Београдском школству* и неким другим листовима (преко 50 малих прича). Као литерарни аматер објавио сам више од 30 прича и опробао се успешно на литерарним конкурсима. Опробао сам се и као фељтонист, на пример с фељтоном „Култура сексуалног понашања“, у *Вечерњим новостима*.

Интензивно сам се бавио превођењем стручне литературе, тако да су моји написи, како они намењени родитељима, тако и они за наставнике, у највећој мери засновани на новим сазнањима у науци о васпитању у свету, али и на нашој васпитној пракси.

[Драгиша Марковић преминуо је 9. децембра 2011. године у Београду]

Биста Сретена Ацића испред старе зграде Учитељске школе, седамдесетих година двадесетог века

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извештаји о раду школе и друга архивска грађа

Годишњи извештај 1898/1899: Српска краљевска мушка учитељска школа у Јагодини, *Први тодишњи извештај, 1898–1899. Школска тодина*. Приредио Сретен М. Ацић, управитељ. Штампано у штампарији „код Просвете“, у Београду 1899.

Годишњи извештај 1931/1932: *Извештај за школску 1931–1932. тодину*, Мушка учитељска школа у Јагодини, Јагодина. Штампана – „ЖИКИШОН“ – Параћин. Телефон број 1. 1932.

Годишњи извештај 1932/1933: *Извештај за школску 1932–1933. тодину*, Мушка учитељска школа у Јагодини, Јагодина. Штампана Глигоријевић 1933.

Годишњи извештај 1933/1934: *Извештај за школску 1933–1934. тодину*, Мушка учитељска школа у Јагодини, Јагодина. Штампана – „ЖИКИШОН“ – Параћин. Телефон број 1. 1934.

Годишњи извештај 1934/1935: *Извештај за школску 1934–1935. тодину*, Мушка учитељска школа у Јагодини, Јагодина. Штампана – „ЖИКИШОН“ – Параћин. Телефон број 1. 1935.

Годишњи извештај 1936/37: *Извештај за школску 1936/37. тодину*, Државна мушка учитељска

школа у Јагодини, Јагодина 1937. Овај су извештај уредили директор Милован Ристић и секретар Миљивој Миликић. За штампарију „Зора“, Космајска 24. – тел. 29-9-20 Богомир М. Јовановић, штампар, Поп Лукина ул. 4

Годишњи извештај 1937/1938: *Извештај за школску 1937/38. тодину*, Државна мушка учитељска школа у Јагодини, Јагодина 1938. Овај су извештај уредили директор Милован Ристић и секретар Миљивој Миликић. Параћин, штампа „Хаџи Лаза“ – Браћа Х. Видојковић – телефон број 11.

Годишњи извештај 1939/1940: *Извештај за школску 1939/40. тодину*, Државна мушка учитељска школа у Јагодини, Јагодина 1940.

Десетогодишњи преглед: Српска краљевска мушка учитељска школа у Јагодини, *Десетих тодишњи извештај за 1907. – 1908. Школску тодину. Десетогодишњи преглед за период 1898. – 1908. год.* Уз помоћ деловође г. Д. С. Поповића израдио Срет. М. Ацић, управитељ. Београд, Штампарија „Доситије Обрадовић“, Чика Љубина ул. бр. 4 1910.

Двадесетпетогодишњица МУШЈ: *Двадесетпетогодишњица Мушке учитељске школе јагодинске, са 21 сликом у тексту*, израдио Јосиф В. Стојановић, управитељ. Јагодина, 1924.

Публицистика

Време, дневне новине (23. април 1937)

Коло, српски недељни илустрирани лист (бр. 27, б. 11. 1943)

Политика, дневне новине (12. октобар 1935)

Правда, дневне новине (4. децембар 1937)

Стручна литературе, пригодне публикације и др.

Ветнић, Марковић 1996: Саво Ветнић, Снежана Марковић, *Кинематограф у Јагодини 1910–1944*, Јагодина: Културни центар Јагодине.

Вукићевић 2018: Наташа Вукићевић, Мушка учитељска школа као носилац музичког живота у Јагодини крајем 19. и у првој половини 20. века, *Узданица XV/2*, 119–131.

Големовић 2011: Димитрије Големовић, Владимир Р. Ђорђевић, у: Д. Стојменовић (ур.), *Мелодије и фонографија, зборник радова у част Владимира Ђорђевића*, Бор: народна библиотека, 5–14.

Ђорђевић 1998: Радиша Ђорђевић, „Радомир Мика Радвановић (1919–1998)”, *Учишћ* XVI, 61, 130–131.

Ђорђевић 1998а: Милентије Ђорђевић (прир.), *Учишћелска узданица: настављачи и следбеници (1899–1998)*, Јагодина: Учитељски факултет.

Ђорђевић 2001: Оливер Ђорђевић, *Срешен Ацић и његова породица*, Манастир Враћевшница.

Здравковић 2003: Љубица Здравковић, *50 година Музичке школе у Јагодини*, Јагодина: Завичајни музеј и Музичка школа „Владимир Ђорђевић”.

Манојловић 2011: Мирољуб Манојловић, *60 година Удружења ликовних стваралаца (Клуба) Милена Павловић-Barilli*, Пожаревац: УЛИС „Милена Павловић-Barilli”.

Маринковић, Тодић 2003: Нада Маринковић, Миланка Тодић, *Ђорђе Илић*, Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду.

Милановић 2004: Биљана Милановић, Извори за драму *Ченгић-ага* Миленка Пауновића, *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* бр. 30–31, 81–95.

Милићевић 2017: Милић Милићевић, *Војничка кухиња. Исхрана војске у Србији у XIX и почетком XX века*, Етнолошка библиотека, књ. 11, Београд: Српски генеалошки центар.

На ратиштима и стратиштима (1985): *На ратиштима и стратиштима – просветни радници поинули у народноослободилачкој борби 1941–1945*. Београд: Друштво за изучавање напредног учитељства Југославије : Просветни преглед.

Недовић 1998: Велизар Недовић, *Педагошки описи Срешена Ацића*, Јагодина: Учитељски факултет у Јагодини.

Поповић 2014: Цветко Ђ. Поповић, *Сарајевски Видовдан 1914. Сведочења једног од ашеништора на принца Фердинанда*, Београд: Просвета.

Поткоњак 2006²: Никола Поткоњак, *Образовање учитеља у Срба*, Ужице: Учитељски факултет.

Рајчевић 1982: Угљеша Рајчевић, уводни текст у: М. Михајловић (ур.), *Груп Сшанојевић 1907–1946*. Смедеревска Паланка: Народни музеј.

Ристић 1969: Мирослав Ристић (ур.), Б. Петровић, М. Мајсторовић, Ј. Јовановић, М. Бобић, Р. Обреновић, М. Ристић, *Седам деценија Учишћелске школе у Светозареву*, Светозарево: Учитељска школа „Сретен Ацић”.

Српски биографски речник (том 1, 2004 – том 7, 2018), Нови Сад : Матица српска.

Тешић 2008: Ковиљка Тешић, *Генерација Учишћелске школе 1963*, Јагодина: Педагошки факултет.

Тохољ 2001: Сава Тохољ, *Своје и народне бриге*, Београд: ИГАМ (предговор: Мирослав Тохољ)

Црвенчанин 1997: Вера Црвенчанин, *Динуловићи*. Београд: Музеј позоришне уметности Србије.

Дом Војске Србије, Београд, 1. новембар 2019: део хора и фолклорног ансамбла Факултета на свечаној академији „Моји су преци бранили небо“ (програм је насловљен стихом песме студента Стефана Лазаревића)

РИЗНИЦА ПРОШЛОСТИ:

културно-просветно наслеђе Факултета педагошких наука у Јагодини

(осврт на реализацију пројеката током 2019. и 2020. године)

Факултет педагошких наука у Јагодини баштини преко сто двадесет година дугу традицију која сеже у 1898. годину, када је основана Српска краљевска мушка учитељска школа јагодинска. По много чему изузетна, та школа са интернатом, ботаничком баштом и великим пољопривредним имањем успостављена је према идејама њеног идејног творца и првог управитеља, чувеног педагога Сретена Ацића. Уз сва Ацићева прегнућа на пољу просвете и педагошке науке, ова установа „чини зенит, највеће делатне и стваралачке потенцијале и највећа постигнућа овог изузетно надахнутог и полетног српског педагога“ (Недовић 1998: 6).

Многи извори сведоче изузетности јагодинске Учитељске школе, чија је мисија била да пружи сваком свом питомцу једнако право на образовање, да очува достојанство будућих учитеља и наставника у околностима сиромаштва и недостатка просветног кадра (в. нпр. Поткоњак 2006: 254–268) и да својим радом осведочи да је једино право образовање оно које непрестано има у виду развој комплетне личности.

Од тада па до данас, Мушка учитељска школа и институције које су је наследиле у непрекинутом трајању – Педагошка академија (основана 1972)

и Факултет (основан 1993) – одржале су низ особености које чине самосвојни идентитет установе. Једна од њих јесте пажљиво и детаљно извештавање о активностима, а друга – велика повезаност ученика после завршетка школе. Оном првом очуваном је права *ризница прошлости*: података о стању и стремљењима у просвети, устројству и специфичностима васпитно-образовног система у одређеним периодима, култури младих, свакодневном животу. Друга је, пак, донела низ генерацијских споменица, живе успомене на школски живот и другове, очуване фотографије из школских дана.

Овако богато историјско наслеђе било је инспиративна грађа за многе истраживаче. Поводом сто двадесет година од оснивања Школе, 2018. године, објављена је монографија *На Ливадици вечности – од Учитељске школе до Факултета педагошких наука (1898–2018)* аутора Илијане Чутура и Виолете Јовановић. Постављена је и свечано отворена и именована изложба аутора Јелене Манчић и Слободана Штетића. Исте године, поводом стогодишњице од окончања Првог светског рата, у којем је Мушка учитељска школа у Јагодини претрпела веома тешке последице (и Ацићев син Милован страдао је прелазећи Албанију, в. Ђорђевић 2001), Факултет је палим ђацима Школе у ратовима Србије 1912–1918. посветио публикацију *Поменик учитеља – некадашњих ученика Мушке учитељске школе*

Представљање rezultata пројекта 13. децембра 2019. Учесници (с лева: професор Илијана Чутура, студенти Смиљка Брестовац, Александар Коновалов, Стефан Љубомировић, Иван Бошковић, Сандра Стевановић; испред: деца Наталија Нешић и Вања Нешић)

Јагодинске поинулих и умрлих у рајшовима Србије 1912–1918. године аутора Нинослава Станојловића.

Литерарно уобличени текстови из ове публикације чинили су касније основу за целовечерњи програм који су беседници, хор, оркестар и фолклорни ансамбл Факултета приредили у Дому Војске Републике Србије у Београду поводом сто прве годишњице ослобођења Београда и Србије у Великом рату.

Такође 2018. године, Факултет објављује *Антологију литерарних радова ученика и студената – од Училишних школе до Факултетских педагошких наука (1898–2018)* чији су уредници Виолета Јовановић, Бранко Илић и Нина Марковић. Антологија, као збирка одабраних литерарних радова ђака и студената од којих је најстарији рођен 1904, а најмлађи 1997. године, настала је као знак сећања на

оснивање ђачког друштва „Узданица“ (1899) и покретање педагошко-литерарног ђачког часописа *Узданица* (1939. године). Међутим, она представља и својеврсну захвалницу свим ђацима и студентима који су деценијама са великим ентузијазмом и посвећеношћу настављали пут далеких оснивача Друштва и Часописа. *Узданица* је данас, после преко осамдесет година од првог броја, у категорији водећих научних часописа националног значаја.

Уронивши у инспиративну, често распевану и младалачким заносима обојену али понекад и тмурну и трагичну прошлост једне установе, истраживачи окупљени око ових јубиларних пројеката оформили су тим који је реализовао два пројекта у сарадњи са Министарством културе и информисања Републике Србије.

Први пројекат, *Сто двадесет година друштва Узданица – истраживање, очување и представљање архивске траге везане за оснивање и рад Друштва*, добијен је по конкурс за област културног наслеђа и библиотечко-информационе делатности 2019. године. Током те године је и у потпуности реализован. У оквиру пројекта осмишљен је и дизајниран систем пописивања и архивирања у сарадњи са Историјским архивом „Средње Поморавље“ у Јагодини. Фотографије, архивска, рукописна и књижна грађа архивирани су и документовани од стране запослених на Факултету који су и учесници пројекта. Набавка оригинала вршена је откупом (из приватних средстава учесника пројекта) или донацијама од физичких лица (грађанству је упућен јавни позив путем медија и друштвених мрежа), а набавка копија или скенираних форми разменом са следећим установама: Историјски архив „Средње Поморавље“, Завичајни музеј у Јагодини, Педагошки музеј у Београду, Музеј рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу, манастир Враћевшница, Архијерејско намесништво беличко.

Откривен је велики број докумената, посебно фотографија, из периода 1920–1940. године, што

Данко Прокић, син Богољуба Прокића и унук Драгутина Прокића који су били ученици Учитељске школе у Јагодини, чита мисли о учитељству из књиге свог деде

је и био примарни фокус пројекта, али су мапирани и извори за даље прикупљање грађе.

Грађа је смештена у просторијама Факултета, а 13. децембра 2019. свечано је објављено отварање архива и промовисан први том *Књиге сећања*, уз присуство бројне публике у којој су били и некадашњи ђаци Школе, учитељи и наставници у пензији. Приређен је интересантан програм у којем су учествовали професор Илијана Чутура, студенти: Сандра Стевановић, Стефан Љубомировић, Александар Коновалов, Иван Бошковић и Смиљка Брестовац, и најмлађи – деца Вања и Наталија Нешић.

Пројекат је резултирао и много ширим обимом активности него што је било предвиђено, а један од важних резултата јесте сарадња која је успостављена међу низом установа које су реализовале различите али тематски сродне пројекте Министарства. Тако је остварена значајна сарадња са Музејем рудничко-таковског краја који је

приредио изложбу *Маји Ана, духовно чедо владике Николаја Велимировића (1900–1975)*. Факултет и Историјски архив „Средње Поморавље“ у Јагодини посветили су као суиздавачи мати Ани зборник радова *Игуманија Ана (Ацић) – оличење посвећености* (уредници Илијана Чутура и Оливер Ђорђевић). За Факултет и Јагодину Ану Ацић везују године њеног детињства које је као Надежда, кћерка Сретена Ацића, провела у дворишту јагодинске Учитељске школе, где се налазила управитељева кућа.

Зборник је промовисан 7. децембра 2019. године, када је одржан и парастос породици Ацић у јагодинској Цркви Светог архангела Михаила. На Факултету је одржан округли сто на којем је учествовало двадесеторо истраживача, сестре манастира Враћевшница које су поделиле сећања на игуманију, и сестре манастира Ковиле које су говориле о мати Ани као својој духовној мајци. У програму намењеном широј јавности представљен је Зборник и отворена изложба која је пренета из Горњег Милановца. Споменима на ову изузетну личност православља и културе и велику дечју добротиницу и хранитељку обележено је 120 година од њеног рођења и 70 година од примања монашког чина.

У пригодном програму учествовали су доц. Јелена Спасић, мр Дејан Танић, директор Историјског архива у Јагодини, Мирјана Мокровчак Глишовић, виши кустос Музеја рудничко-таковског краја, студенти треће године Факултета Сандра Стевановић и Анђела Стевановић. Музички програм приредио је оркестар Факултета под руководством доц. Милице Станковић, уз учешће деце солиста Данице Ђокић и Мине Анђелковић.

Уследила је промоција Зборника и отварање изложбе у Универзитетској галерији у Крагујевцу, у оквиру годишњег програма Центра за научноистраживачки рад Српске академије наука и уметности и Универзитета.

Учесници Округлог стола пред Црквом Светог архангела Михаила, 7. 12. 2019.

На промоцији су говорили Његово преосвештенство епископ шумадијски господин Јован, који је и лично познавао мати Ану, директор Музеја рудничко-таковског краја Александар Марушић, Нинослав Станојловић и Илијана Чутура. Текст писма које су деца из дечјег хранилишта „Богдај” упутила владици Николају Велимировићу говорила је девојчица Наталија Нешић, а програм је музички оплеменио црквени хор *Свети Сава* из Крагујевца којим је дириговао ђакон Иван Антонијевић.

Резултати овог пројекта и открића нове грађе и непубликованих текстова били су више него довољан подстрек да тим настави са радом. Стога је 2020. године за конкурс Министарства културе и

информисања пријављен пројекат *Најредно учишљество – Учишљеска школа јаџодинска између два светска рата*. Пројекат је одобрен и реализован у ванредним околностима, током пандемије, што је донекле модификовало начин на који су резултати представљани.

У оквиру пројекта наставило се са прикупљањем, документовањем и заштитом грађе везане за период 1920–1940, објављује се ова публикација, а приређена је и изложба која сведочи о периоду када се установљавала и развијала идеја *најредног учишљества*.

Чланови тима који од 2017. године ради на очувању и представљању драгоцених сведочанстава

Промоција Зборника и отварање изложбе о игуманији Ани (Аџић), Факултет педагошких наука, Јагодина, 7. 12. 2019: Даница Ђокић и Мина Анђелковић

Наталија Нешић, Универзитетска галерија, Крагујевац, 6. 2. 2020.

Промоција Зборника и отварање изложбе о игуманији Ани (Аџић), Универзитетска галерија, Крагујевац, 6. 2. 2020: хор *Свети Сава*

Декан Факултета педагошких наука, проф. др Виолета Јовановић, уручује поклон члановима хора *Свети Сава*

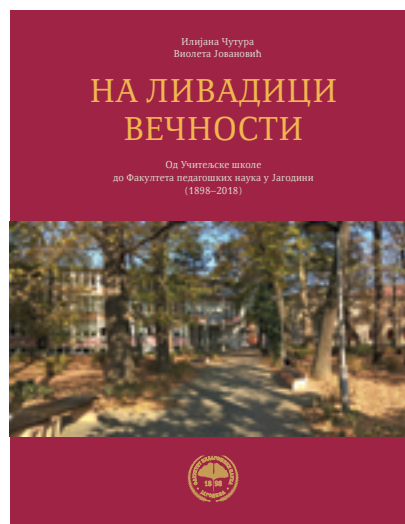
о богатој прошлости Српске краљевске учитељске школе јагодинске уверени су да ће њихови скромни резултати бити подстрек млађим колегама да се и сами упусте у сличне подухвате. Уложени напори, време и умеће мали су знамен почаст и захвалности свима који су својим ентузијазмом преко сто двадесет година изграђивали и чували један *просветни храм*, и у лепим и у тегобним временима: управитељима, професорима, васпитачима, економима, вртларима, домарима, куварицама... И онима без којих ни тадашње Школе ни данашњег Факултета не би могло бити – ђацима и студентима, будућим просветним радницима који су у миру били „просветитељи и апостоли племенитог народа свога“¹⁹ а у ратовима често „пали на пољу части, бранећи Отаџбину и ослобођавајући свој народ“.²⁰

¹⁹ Из текста Сретена Аџића *На ливадици вечности*

²⁰ Из текста Јосифа Стојановића *Двадесетипетогодишњица МУШ*: 4)

Универзитетска галерија, Крагујевац, 6. 2. 2020: професор Виолета Јовановић, декан Факултета педагошких наука; професор Милош Ђуран, управник Центра за научно истраживачки рад САНУ и Универзитета у Крагујевцу, Његово преосвештенство епископ шумадијски господин Јован; професор Ненад Филиповић, ректор Универзитета у Крагујевцу

Монографија *На Ливадици вечности* – од Учитељске школе до Факултета педагошких наука (1898–2018) аутора Илијане Чутура и Виолете Јовановић.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

373.54:37(497.11)"1920/1940"

КЊИГА сећања : (учитељска школа у Јагодини 1920-1940.
у сећању њених ученика). 2
/ [приредили Илијана Чутура, Нинослав Станојловић]. -
Јагодина :
Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, 2020
(Београд :
Службени гласник). - 136 str. : илустр. ; 22 cm

Тираж 200. - Стр. 5-12: Реч унапред / Приређивачи. -
Напомене и библиографске
референце уз текст. - Напомене и библиографске референце
уз текст. -
Библиографија. стр. 125-126.

ISBN 978-86-7604-199-2

а) Учитељска школа (Јагодина) -- 1920-1940

COBISS.SR-ID 29228041

Књига сећања је збирка мемоарских забелешки ученика Учитељске школе јагодинске који су Школу похађали између два светска рата, вредно сведочанство не само о Школи и ђачким данима аутора прилога и њихових другова, већ и о Јагодини тога доба, приликама у Србији пред Други светски рат, култури живљења и изражавања некадашњих просветних посленика. Састоји се од разнородних текстова: забелешки анегдотског и мемоарског карактера, текстова који су објављени у педагошким гласилима и новинама, те биографских забелешки о ауторима прилога. Текстова је прикупио и приредио некадашњи ученик Драгиша Марковић.

Једно од основних обележја *Књиге сећања* јесте да је она својеврсна галерија ликова – ђака, професора, запослених у Школи, ђака других школа који су на екскурзијама одседали у јагодинском интернату, али и јагодинских музичара, трговаца, бурегија, чистача ципела... Тек поређењем између тадашњих узуса свакодневног понашања и понашања јагодинских „учитељаца“ може се – индиректно али са сигурношћу – утврдити у којој су се мери издвајали својом дисциплином која ипак није гушила омладински дух и жељу за несташлукима. Ту равнотежу омогућавала је изузетна мера флексибилности и строгости наставника и васпитача Школе.

ISBN 978-86-7604-199-2

